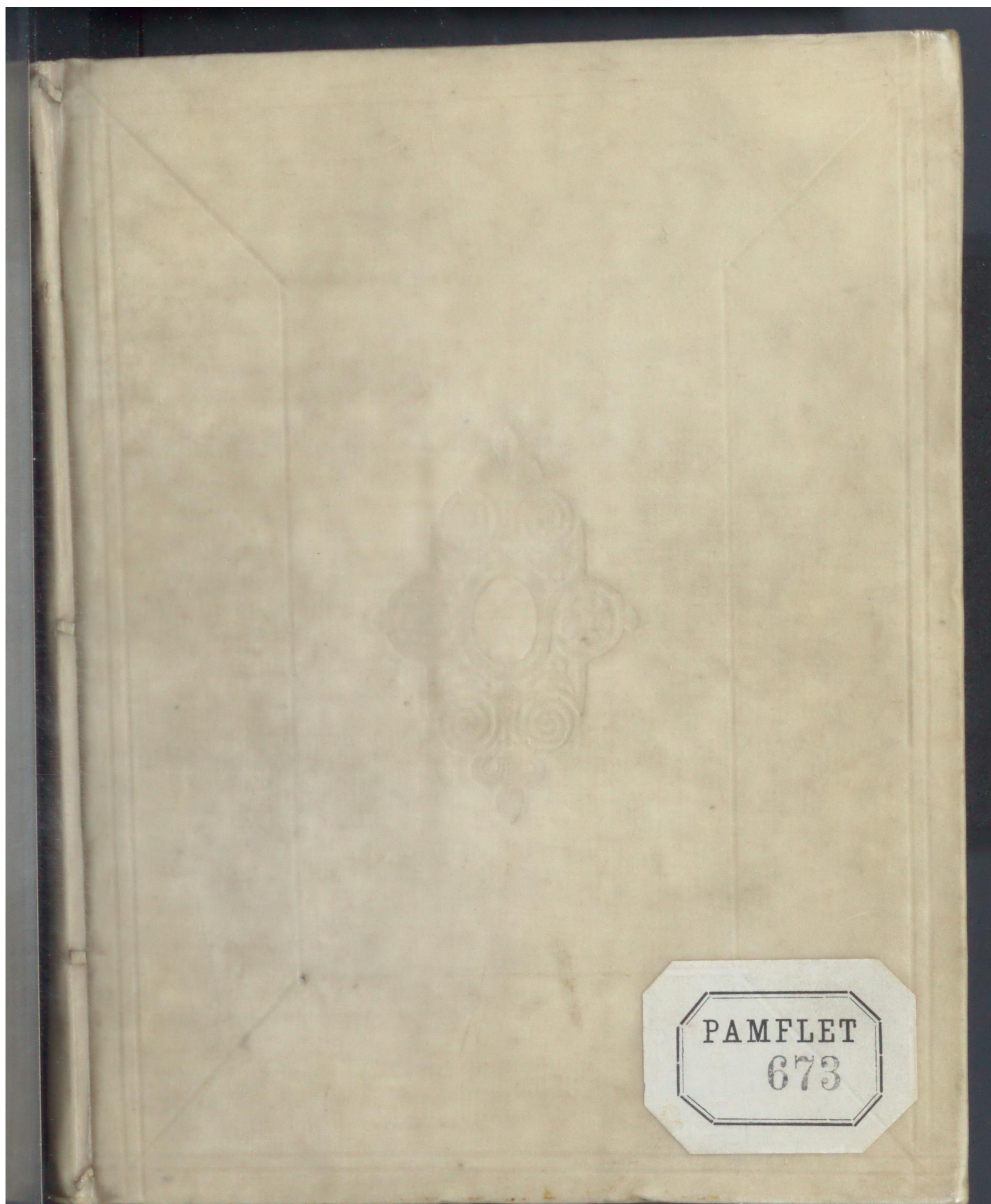
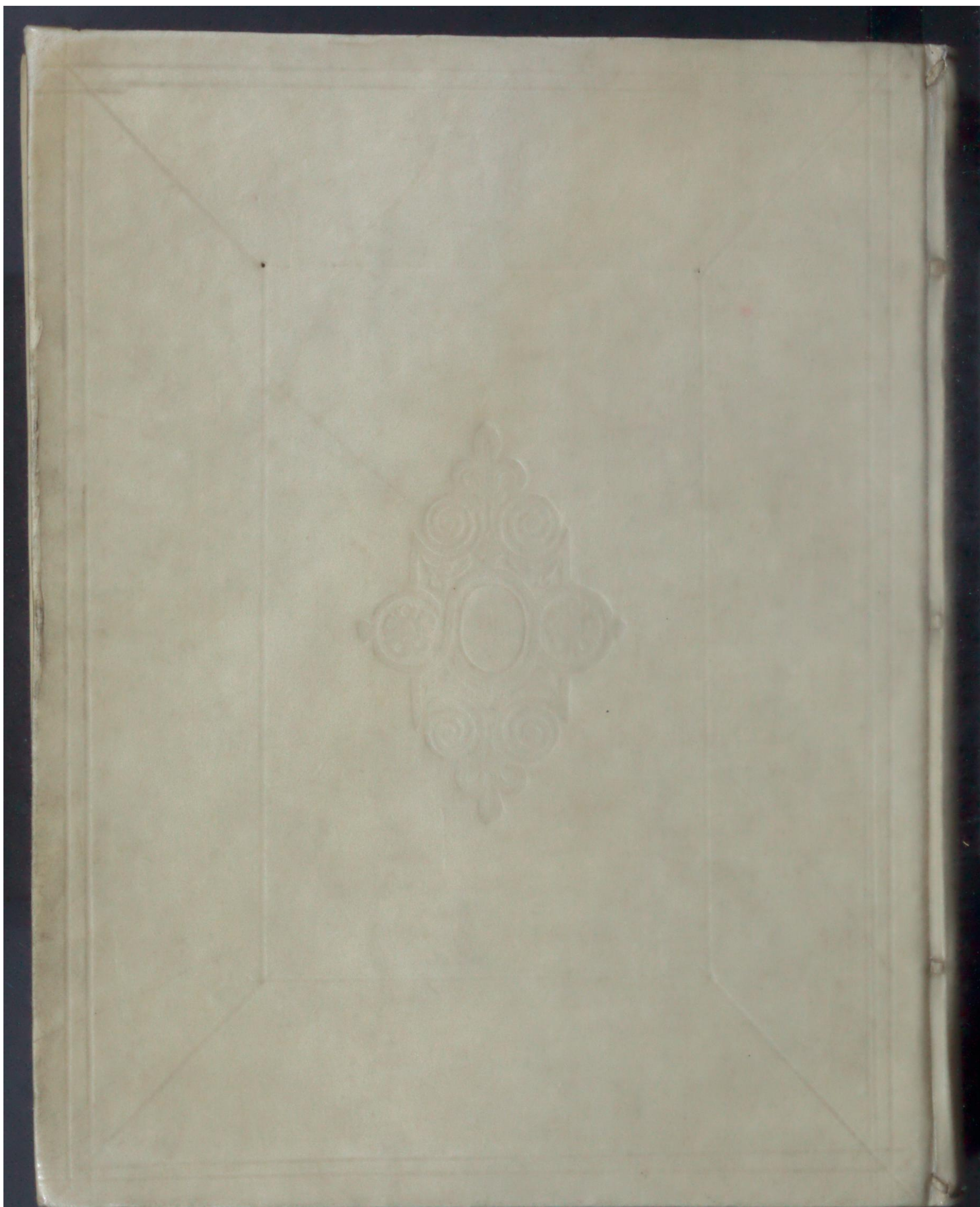

PAMFLET
673

SPUTATIE
over de
CATECHISM
VAN
HEIDELBERG

Zie pamflette
Catalogus

DISPVTATIE over den Catechismus van Heydelbergh, openbaarlijck voor den Volcke ghehouden op't Hof van s'Graven-Hage in Hollandt Anno 1583.

Ter Ordonnantie van de Mog. H.H. Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt/ ende sijne Princelijcke Excell. Wilhelmus van Nassouwen, in't bywesen ende bestieren van hare Gecommitteerde.

Tusschen
Dirck Volckaertsz. Coornhart : ende Saravia D. inde Theologie, gheassisteert met Arent Cornelisz. ende andere Predicanten.

Ghedruckt ter Goude,
By Jasper Tournay. Anno 1617.

Aanden E. Hooghachtbaren, Hooghgheleerden ende Voorſienighen Heeren, mijnen Heeren vanden Hoogen Rade, mitſgaders ſekere Ghedeputeerden eenigher Steden in Hollandt, eertijdts by den Heeren Staten Ghecommitteerden ter Schickinghe vande aanghevanghen Diſputatie inden Haghe.

BOven yemanden anders/is mijnen E. Hooghachtbaren ende Eerſamen Heeren beſt condt / hoe dat der Diſputatien affſcheydt / uyten voorghemelder begonnen Diſputatie Anno 83. nyet en was om wech te blijven/ ende den handel ſoo ſolemnelijck begonnen/te laten ſteken/ maar om binnen t'wee of drie weken/ weder inden Haghe te verſchijnen ende 'tgeſpreck tot Godes eere/des Landts ruſte / ende der Landtſaten heyl te volvoeren / opter begonnen / of beter wijſe by mijnen E. E. Heeren te ordonneren. Mede acht ick onderghenoemde / mijnen E. ende Hooghachtbaren Heeren vanden Hooghen Rade nyet onbekent te zijn / hoe ick mijne ſchriftelijcke antwoorde / volghens het voorſz onſe affſcheydt binnen de beſtemde acht daghen na de ſelve ſandt aan u mijn Hooghachtbare Heeren (van welcx ontfang ick de recepiſſe van mijnder Heeren Griffier Gnitz / noch by my hebbe) omme den Predicanten; Diſputanten; terſtondt over gheſonden te werden. Die korts daar na met heur teghenſchrift / daar op inden Haghe weder verſchijnen ſouden / omme ons beyder ſchriften / ten aanhooren der Heeren Ghecommitteerden voorſz opentlijck voor den volcke in teghenwoordigheydt der Diſputanten/aan weder zijden ghelesen/ende metter Diſputatie voortghevaren te werden / na de Schickinghe by mijnen Heeren daar op te ſtellen. Ende houde ick mijnen E. ende Hooghachtbaren Heeren / daar beneven noch nyet vergheten te weſen / dat ick een maandt of ſes weken na het voorghemelde affſcheydt; nyet beſchreven zijnde; teghen tſelve affſcheydt; ende ſiende de Predicanten achter blijven; wederomme inden Haghe ben verſchenen / uwer E. Hooghachtbaarheydt tot beſchrijvinghe der Predicanten aanſochte / ende t'gunt in mijn vermoghen ſtonde dede tot volvoeringhe vande begonnen Diſputatie / die doe alleen door't achter blijven der voorſz Predicanten is achter ghebleven / ſonder dat ſy te dien eynde / daar na oyt weder zijn verſchenen gheweeſt / ghemerckt aan mijnder zijden ſo weynigh eenigh ghebreck is bevonden gheweeſt/ dat ick oock te Meye Anno 1584. de hope van des voorſz gheſprecx volvoeringhe nyet moghende laten vallen/mijn wooninghe tot Haarlem opbrack/ inden Haghe een huys huerde/ende daar met mijn krancke Vrou ende gheſinde/ quam metter woone / als die nyet en konde ghelooven / of de Predicanten

ſouden

souden sich ten laatsten noch eens bedaren / de groote schandale van sulck
heur achter blijven vermijden / ende wederomme verschijnen ter aanghe-
vanghene Disputatie / deselve teghen my volvoeren / ende dit noch te min-
der / ghemerckt my onmoghelijck was te vermoeden (soo't noch is) dat de
N.N. Staten dese wichtighe sake tot Godes eere ende kondtmakinghe
der waarheyt ende vernoeginghe der Landtsaten / souden hebben doen be-
ginnen / sonder voornemen van de selve te doen voleynden. Maar zijn
de Predicanten / nyet. teghenstaande alle sulcx eyndtlijck ende gantsche-
lijck / soo nyet alleen u Hooghachtbaarheydt / maar oock eenen yeghelijck
bekent is / achter ghebleven : sonder te achten op de groote arghernisse
haarder Leere / ende krachtigh vermoeden van der selver Dolinghe / dat
daar door by den Landtsaten stondt te beduchten / 't welck oock / soo sy in-
der daadt selve bevinden / daar uyt is ghevolght. Omme welcke heure
ghegheven argher nisse yet te moghen versachten / sy in druck hebben la-
ten uytgaan een schrift Wederlegginghe of Catechista ghenaamt / waar-
inne sy mijnen name ontrouwelijck misbruyckende / heuren gheperso-
neerden Coornhert na heuren sinne teghen mijn verstandt doen spreken /
ende heur sake soo bottelijck self verarghen / dat ick wel siende dat ghe-
meene verstanden heur grove Onwaarheyden licht konden mercken / dat
selve schrift gheen antwoorde (hoewel die al ten vollen by my was ghe-
schreven) en hebbe willen ghewaardighen in druck / maar 't selve by my
verdruckt / insghelijcx mede der selver Delfsche Predicanten Vroegh-
schrift van my aanden Heeren Staten ontrent thien of twaelf daghen
voor den aanvang der voorsz Disputatien / by huer in druck uytghegheven / ende oock hierenboven dese mijn ghescheven antwoorde op des on-
ven / ende oock hierenboven dese mijn gheschreven antwoorde op des on-
wijsen J. Grobbelaars ghedruckt boecxken / die tot noch ongheddruckt
is ghebleven / eensdeels in aanschou vanden tijdt / als oock vande hope
by my zijnde / dat mijn rustigh ende stille swijghen / heur onrustighe ende
onwijse sinnen wat soude moghen stillen / doen bedaren / ende heur qua-
lijck / ja onverantwoorde wederschriftelijcke Leere / wat minder poghen
souden met macht te doen voorstaan / ghemerckt sy nyet alleen / maar
alleman opentlijck konden mercken / dat sy die met gheen waarheydt
en konnen beschermen. Maar vindende my selve in sulcke mijne hope
mede gantschelijck bedroghen / ende siende de tijden eenighsins ten besten
verandert te zijn / oock mede dat de voorseagginghe der Stede Leyden /
ende oock de mijne van dat eenighe haarder Leere hoofden aardt ende
voornemen tot verstooringhe vande ghemeyne ruste / waarachtigh is be-
vonden inde gheschiedenisse tot Leyden / Utrecht / Medenblick / &c. daar
door sy d'Overheydt alhier meer dan ghenoegh voor heur selve ghewaar-
schout hebben / sich te hoeden voor 'teynde daar eenighe na trachten / na-
mentlijck Haar voeten te doen kussen vande ghene die sy schuldigh zijn on-
derworpen te wesen : soo en hebbe ick nyet langher tot heur Landt ende
luyder verderffelijcke onrust / met goeder Conscientien moghen rusten /
maar heur schurfde ende schadelijcke Leere / noch breeder ende naackter
dan oyt / moeten ontdecken / so op dat sy eens uyt schaamte souden moghen
rusten van het gantsche Landt te ontrusten / als oock op dat soodanighe /
des te klaarder ghekent zijnde / by d'Overheyt ende 't volck des te min ge-
loofs souden hebben om des Overheydts macht te misbruycken, ende der
Landtsaten zielen in verderffelijcke Dolinghen te houden of te leyden:
ende

ende daaromme u E. Hooghacht. Hoogheydt voorsz/ oock Eersame Heeren Ghecommitteerden dit selve mijn gheschrift willen toeeyghenen / ten eynde de selve sal moghen sien dat het begonnen stuck vande ghehoorsaamheyt Gods nyet alleen oorsake is geweest van mijn berispen des Catechismi : maar dat ick veele meer andere grove ende schadelijcke Dolinghen inde selve/ ende oock in eenige Predicanten sagh : daar voor ick de Landtsaten hadde te waarschouwen / ende dit ten eynde u E. E. souden moghen benaarstighen aanden H. H. Staten den voortgang vande begonnen Disputatie/ of ten minsten dat de selve souden moghen verstaan de noodtlijcke ende wettelijcke oorsaken om die onware leere voor dat sy is bekent te maken / om Landen ende Luyden voor desselfs schadelijck verderf te waarschouwen.

Gheschreven by uwer E. dienstwillighe

D. V. Coornhert.

Cort betoogh aan mijne E. Hooghachtbare, Gheleerde ende Voorsienighe H.H. Commissarisen inde sake der Predicanten ende Coornhert, nopende de Leere begrepen inden Nederlandtschen Catechismo.

NAdien de Predicanten van Delft in heurluyder Remonstrantie aanden H.H. Staten van Hollandt, op Coornherts brief voor't Boecxken vande Proeve des voorsz Catechismi in druck onlancx uytghegeven, veel meer een Libel fameux, dan een Remonstrantie ghelijck wesende, hem Coornhert beswaren met verscheyden Calumnien, ende onder anderen oock metten namen Pelagij ende Celestij, ende dit ter saken van't voorsz Boecxken, heeft hy Coornhert nyet moghen laten voor dat selve deelken oors, dat voor hem in desen noch mach open zijn, met dit cort schriftgen voor ooghen te stellen eenighe plaatsen ende eenighe maar aan te wijsen, nyet tot bewijs van sijne Coornherts sake, maar tot bewijs dat hy inde hooftsake van't gheschille inden Catechismo nyet en Pelagianiseert, maar gantschelijck Augustiniseert, Ieronimiseert, Cyprianiseert, Basilianiseert, &c. ende dat midtsdien die Predicanten in sulck calumnieren, geensins en Christianiseren.

Omme 't welck met weynigh woordẽ te doen, staat te mercken het geschille of *Status quæstionis* alhier nyet anders te wesen dã ditte: De Catechismus eñ de Predicanten leeren datmen 'tgebodt Godes vande Liefde nyet volcomelijck en magh onderhouden, eñ dit opte vijfde Vraghe met een openbare Neen. Daar teghen seyt Coornhert Ia. Laat nu hooren wat Augustinus hier op seyt, te weten ditte:

De peccatorum meritis contra Pelagian. lib.ij. cap.6.

Want die daar segghen dat de mensche in desen leven magh wesen sonder sonde, en maghmen nyet terstont met een onbehoedtsame vermetelheyt tegen staan. Want loochenen wy (hen) sulcx te vermoghen, so sullen wy afbreck doen, des menschen vrye Wille, die dat willende begheert, ende de cracht of bermhertigheyt Godes, die dat helpende volbrengt.

Maar een ander questie ist, oft magh zijn: een ander, oft is: een ander indient magh zijn, waarom dat het nyet en is: eñ een ander, nyet alleẽ of daar yemant is, maar ooc of daar t'eeniger tijt yemant magh wesen, die gantschelijck noyt eenighe sonde heeft ghehadt.

Soo nu my in dese vierledighe questie, ghevraaght worde, of de mensche in desen leven magh wesen sonder sonde: Ick sal belijden dat hy't magh wesen, door de genade Godes ende sijnen vryen wille,

wille, nyet twijfelende, of de vrye wille self en behoort oock totte ghenade Godes, dat is totte gaven Godes, nyet alleen op dat de (vrye wille) zy, maar oock datse goedt zy, dat is, dat sy bekeert werde om de geboden Godes te doen. Ende also en toont de ghenade Godes, nyet alleen watmē moet doen, maar sy helpt oock dat het ghene sy ghetoont heeft, magh gheschieden of werden, &c.

Volght na eenighe schriftlijcke tuyghnisse tot bewijs van dit voorsz by Augustinum inghevoert, noch ditte:

Door dese ende meer andere ontallijcke meer ghetuyghnissen, en magh ick nyet twijfelen, dat Godt den mensche yet onmoghelijcx gheboden soude hebben, of dat Gode omme te helpen ende te doen worden 'tghene hy ghebiedt, yet onmoghelijck soude wesen. Ende midtsdien vermagh de mensche van Gode gheholpen zijnde, sonder zonde wesen indien hy wil.

Dat schrijft Augustinus ende dit noch teghen den Pelagianen selve. Dit ghelooft Coornhert soo wel als Augustinus, ende met hem de H. Schrifture selve: Dit wederspreken de Catechismus ende Predicanten. Wie van hen beyden Pelagianiseert of Augustiniseert hier in dit stuck, 'twelck nu het eenighe gheschil is tusschen Coornhert ende den Predicanten.

De selve Augustinus seydt noch opentlijck alsoo: Men moet dan weten dat Christus ons geboden heeft, nyet onmoghelijcke, maar volmaackte dingen, die van David volbracht zijn tegen Saul ende Absalon, &c. Daar seydt hy't oock volbracht te zijn van Stephano ende Paulo, &c. De tempo. serm. lix. Ve.j.

Item noch: Want door dien aldervastelijckste wort ghelooft dat Godt, die rechtvaerdigh is ende goet, gheen onmoghelijcke saken en heeft moghen ghebieden: so worden wy vermaant in lichte saken wat wy doen, ende in sware saken, wat wy bidden sullen. Want alle dinghen zijn voor de Liefde licht, den genen dien Christi last licht is, of sy alleē (de Liefde) is self de last die licht is, na dat woort, Ende sijn gheboden en zijn nyet swaar, &c. De natura & gratia contra Pelagianos cap. 69. Matth. 11. 1. Ioan. 5.

Ende noch sprekende vande Liefde totten vyanden (het swaarste ghebodt inde gantsche Schrift, by elck een gheacht) schrijft hy alsoo: Maar sal yemandt segghen: Met gheene reden en magh ick mijn vyandt lief hebben. In alle de Schrift seydt God dat ghy sulcx vermooght. Aanmerckt nu wien men behoort te ghelooven? of u, of Gode? Daeromme, nadien de waarheydt nyet en magh lieghen, soo laat nu de menschelijcke brooscheyt hare ydele verontschuldiginghe varen. Want hy nyet onmoghelijcx en heeft moghen ghebieden, overmits hy rechtvaerdigh is: noch hy en sal den mensche nyet verdoemen, om 'tgheen hy nyet en heeft moghen vermijden. Sermo. de temp. lxj. of iij.

overmidts hy goedertieren is. Wat aerselen wy te vergheefs? Niemant en weet beter hoe veele wy vermoghen, dan die self ons het vermoghen heeft ghegheven.

Soo veele uyt ontallijcke meer andere plaatsen, hier te lang, zy hier ghestelt uyt Augustino, om te comen tot Ieronimum, wiens segghen Coornhert hier stelt uyt Calvijn met dese woorden:

Inst.iij.94. Dat wy d'onderhoudinghe des Wets onmoghelijck ghesèydt hebben te wesen (schrijft Calvijn) staat nu met weynigh woorden te verclaren ende met een oock te bevestighen. Het placht ghemeenlijck d'alderonghesschicktste sententie te schijnen, sulcx dat oock Ieronimus die nyet en heeft ghetwijfelt te Anathemiseren.

De Baptismo Christi. Aangaande Cyprianum die schrijft naacktelijck, dat de Wet Godts ons nyet en ghebiedt dat onmoghelijck is, ja oock nyet dat streng is. Ghy ghebiedt my (seydt hy) Heere dat ick u sal lief hebben, dat behoor ick ende dat vermagh ick te doen. Ende ghy ghebiedt my dat ick u gheheel inwendigh ende uytwendigh onderworpen zy. Ende vanden Naasten gebiedt ghy my, dat ick hem na mijn mate sal omhelsen. Ick dancke u aldergoedertierenste God, want dat ghy van my eyscht, hebdy eerst my ghegheven.

De Institutione Monachali regula Cap.ij. Ende Basilius Magnus leert rondt uyte, dat wy van alle de gheboden (Godes) die crachten, als ons ingheplant zijnde, hebben: op dat het ons nyet swaar en soude zijn, eñ als of daar wat nieus van ons verwacht worde eñ wat vreemts: eñ wederom op dat ons geen oorsake en soude schijnen te zijn gegeven ons te verheffen, indien wy waanden dat by ons Gode wat soude wordẽ opgeoffert, dat wy nyet van hem inde scheppinge onser naturen ontfangẽ en hebben.

Volght noch: Wy hebben 'tghebodt ontfanghen van Gode lief te hebben. De ziele draaght in sich ingheplant de crachte der Liefden haar van Gode ingheplant zijnde, &c.

Ende daar na sprekende vande Liefde totten Naasten, Cap.iij. ibidem, seyt dat God het zaet deser deughden in ons heeft gezaeyt, ende dat hy daeromme de vruchten van dien van ons begheert.

Dit corte schrift houdt Coornhert ghenoegh om allen onpartijdighen verstanden te betoonen dat hy nyet nieus noch nyet Pelagiaans in desen en gevoelt tegẽ den Catechismum, maar in alle dit over-een stemt met Basilio, Cypriano, Hieronimo eñ Augustino (behalven veele andere Vaders, oock Concilien) die sulcx eygentlijck veel al selve schrijft teghen den Pelagianen. Ende dat de Predicanten van Delft, midtsdien gheen Christen aart toonen in't voorsz heur Libel fameux.

D.V. Coornhert.

Voorreden.

Christelijcke Leser/ also eenighe onrustige Predicanten Dirck V. Coornhart (die langhe overleden is) nyet en laten rusten (in hare gedruckte boecken/ als op de Predick-stoelē / daarse seer vrypelijck van spreken) den selvē seer calumnieren eñ naam-schenden: Soo sal u de kennis van dees openbare Disputatie / neven veel andere sijne uytghegheven Schriften ghenoegh betoonē dat hy sodanigh nyet en is geweest als de vyandelijcke tonghen uytslaan. Ende sult mede verstaan dat over xxxiij. Jarē den Catechismus van Heydelbergh (daar eenige te veel van houden) openbaarlijck tegen-gesproken ende ter Proeve is ghestelt gheweest / ende dat dese openbare Disputatie of Conferentie seer vriendelijck ende zedelijck is ghehouden/ eñ dat den voornoemden Coornhart van Godt begaaft / met grooten yver seer aanghehouden heeft aan sijne Princelijcke Excellentie ende aen de H. H. Staten/ dat de Disputatie (die seer solemnelijck was begonnen) ghevordert soude moghen werden: met groote vrymoedigheydt seer aanstaande om openbaarlijcken te moghen doen blijcken/ dat in den voornoemden Catechismus menschelijcke Leeringhen ende schadelijcke dolingen waren / daar van ghy sult mogen oordeelen. 'Tselve heeft hy oock eenige jaren daar na aan den Synodo in Hollandt (dat Anno 1589. gehouden werde) ernstelijck wederom versocht ende aangheboden: maar die van't Synodus en hebben den Catechismum tegen hem nyet willen of derven verantwoorden / ofte yemanden van soo veel gheleerde Mannen committeren om met de begonnen Disputatie voort te gaan: maar hebben Coornhart ghewesen aan de H. H. Staten. Als of die met Authoriteyt hen leere in dē Heydelberghschē Catechismo begrepen / souden voorstaan: ofte dat sy doen ter tijdt hare Ed. Mog. het oordeel de dispositie ende decisie van de Leere gheheel ende al toe wesen. Waer van eenighe nu gheheel anders spreken die hare H. Overigheyt openbaarlijck berispen ende tegenstaan om datse de Revisie van den Catechismus ende het matighen van eenighe hooghe ende harde leer-poincten hebben toeghestaan / de selve daar inne ende in veel minder saken nu nyet willende erkennen / maar 'trecht der Kercken (so sy't voorgeven) voorstaan. Doch alsoo inde Confessie ende Catechismus te met wat is verandert / ende de Revisie ende examinatie by velen versocht / ende in seker Synodus oock toeghestaen is: So sullen de

Ghedeputeerde (als sulcx valt) met meerder ernst ende onpartydigheydt te beter daar op moghen letten / ende de dolinghen ofte vreemde maniere van spreken (die in desen aangewesen werden) moghen overweghen ende te recht toetsen: waar inne ghebreck ofte duysterheyt vindende den Catechismus sullen mogen rechten ende verbeteren na Godes H. Woordt / dat wel behoort / soo men den Catechismus immers wil behouden/ende een formelier van eenigheydt laten wesen. Twelck alle Theologanten ende Predicanten schuldigh zijn te doen ende de H. Schrifture de behoorlijcke eere te bewijsen. Dit soude meerder Liefde ende onderlinghe eendracht veroorsaken / ende de achtbaarheydt vande Predicanten te meer doen wassen / als men saghe dat hen de waarheyt (in de H. Schrift geopenbaart) so lief ware datse nyet en ontsaghen haar Leere ende Leven meer ende meer daar na te Reformeren ende gheheel te Conformeren. Soo doende soudemen den vyanden de mont stoppen/ God de rechte eere bewijsen/ ende de menschen te recht wijsen tot hare meeste verbeteringhe/goedtwordinghe ende saligheydt in Christo Jesu onsen Heere. Waar over Godt sijnen ghenadighen seghen wil gheven. Amen.

In

In Haarlem den 4. Ianuarij 1583.

Coornhert aan den E. Nicolas vander Laan.

Achtbare voorsienighe ende jonstighe Vrundt/ Onder andere redenen op Jaarsdagh tusschen ons nopende de vrundtlijcke onderhandelinghe vande Leere/ sloegh V. L. eens upte / dat dan best ware / dat de Predicanten ende Jck hier af ghehoort worden vanden H. H. Staten selve / daar toe Jck begeerlijck ja seggende nyet meer daar af en geviel. Maar als ick 'tselve wijders nadachte / dochte het my nyet minder noodtlijck dan nut.

Want ghelijck elck Godtvreesende mensch schuldigh is voor menschen Leere te houden / alle Leere diemen nyet soo claarlijck als vastelijck upte Godtlijcke Schrift en can bewijsen : also mede zijn alle Leeraars ghehouden haar Leere upte Godtlijcke Schrift claarlijck ende vastelijck te bewijsen oprecht te zijn teghen eenen yeghelijcken.

Dit houde ick voor u'we Leeraren onmoghelijck int stuck van Adams verderf soo sy dat leeren in heuren Catechismo. Derhalven moet ick dat oock houden voor een menschen Leere. Nu is dit voorsz stuck metten ghevolghe van dien / een Hooftsake ende grondt vande Leere. Daarom het dolen in dien oock brengt tot verdoemelijcke opinien. Jn soodanighe saken dan behoort te gaan een oprecht oordeel vande Leere voort toestemmen van dien. Sulck oordeel en mach nyet zijn/ daarmen nyet eerst hoort ende verstaat beyde partijen / na 'tgouden woordt voor meest alle vyerscharen/ Audi alteram partem. Doetmen dit in cleyne gheldtsak(e)n tusschen particuliere partijen / veel meer behoortmens te doen in dit stuck / als wesende een Landtsake/ ende gheen ghelt/ maar eeuwighe salighevdt of verderfnisse van menich duysent zielen betreffende.

Het contrarie in desen / te weten het executeren voor't oordeel ende het oordeelen voor't ghehoor van d'een partije / is nyet min argherlijck dan verderflijck / sonderlinghen nu nadien daar een partije voorhanden is. Vraaghtmen wie. Jck ben bereydt openbaarlijck die te verstrecken int wederspreken van dit verderf Adams/ so de Nederlantsche Catechismus dat leert meer hooftstucken daar uyt spruytende. Ende dit ter liefden van de eere Godes ende Christi/vander menschen salighevt/ ende vander Landen nut/ uyt het suyveren vande onsuyvere leere te verhopen staande/ met willich aanbieden ende beloften van in druck opentlijck te wederroepen 'tghene men my sal connende doen verstaan by my inne ghedoolt te zijn.

Dit sal moghelijck ongheraden schijnen voor yemant/te veel siende opte ongheachtheyt ende ongeleertheyt mijns persoons/ende daar by oock opte pericule vande Leere/ diemen nu al voorseker wil ghehouden hebben. Desen sal't ghelieven te mercken/ dat Marten Luyter een Monicrken/ doch Roomsch Theologus / weynigh grooter schijn hadde teghen den Paus/ Cardinalen/Bisschoppen/ende den alghemeyne (doe noch eenighe) Roomsche kercke : als hy gehoort worde tot Worms op een Rijcrdach voor den Staten/Vorsten/ja Keurvorsten des Rijcx/immers voor den Keyser selve:

Dan

Dan nu deſe ongheleerde ende ongheachte Coornhert mach ſchijnen tegen
der Ghereformeerden Kercke / een vande vier ſienlijcke Kercken nu we-
ſende / om ghehoort te worden voor ſijne Excellentie ende voor mijne E.
H.H. den Staten.

Vande perſone opte Leere comende / moetmen ſegghen dat de ſelve is in
allen ſtucken waarachtigh of in eenigen deelen onwaarachtigh. Iſt eerſte/
wat pericule mach d'Almogende Waarheyt op comen vande ſwacke nulle
ende nyetighe loghen? D'almachtighe Waarheyt ſegghe ick/die dan noch
ſoude worden verantwoort by veele achtbare / geleerde ende ghegageerde
Predicanten/ (die daarom wel ſchuldigh zijn haar tijt ende vlijt daar in te
beſteden) teghen een of twee luyden veracht ende ongheleert in conſten/
maar nyet heel onverſocht inde H. Schrift / die willigh zijn heur tijdt op
heur eyghen coſten met verſuym van heur huyſſaken in deſen te beſteden.

Is dan oock het tweede waar : wat ſchade of pericule mach de Kercke
der Ghereformeerden daar uyt doch op comen / dan minderinghe van do-
linghen / ſuyveringhe van vlecken / ende aanwas van menſchen?

Die ſake is dan wichtich/ betreft oock nyet U.E. noch my alleen/ maar
Godes eere/ der Landen ruſt eñ der menſchen ſalighheyt/ eñ onder die oock
mijn E.H.H. de Staten elck ſelve / die hooren voorneemlijck kenniſſe van
deſen te hebben. Daarom achte ick oock dat die vruchtbaarlijcker ghehan-
delt ſoude worden / voor den Ed. H.H. Staten ſelve / dan tuſſchen U.E.
ende my voor drie of vier perſoonen alleene / als weſende gheen particulie-
re noch cleyne/ maar een alghemeene ende d'aldergrootſte ſake. Iſt nu dat
U.E. ſulcx noch mede verſtaat voort beſte / ſoo my uyt u woorden inde
Kercke dochte / ſoo waar mijn ernſtlijck begheeren / dat U.E. 'tſelve met
alle moghelijcke middelen ghelieven wille te vorderen aanden H.H. Sta-
ten/ die daar toe de Sondaghen of andere tijden mochten ſchicken. Maar
dunckt u eerſt beter het voorghenomen handelen tuſſchen ons/ daar toe ſal
oock t'alder uyren inden Heere altijt bereyt ghevonden worden

U. E. dienſtſchuldighe

D. V. Coornhert.

In Haarlem den 19. Februarij 1583.

WAarde lieve Vrundt / Ick met mijn Neeltgen zijn
ghesondt / groeten U.L. met deſſelfs Baartgen Kinderen
ende onſen Ioannem/ ende wenſchen u allen liefde tot het ee-
wige eñ eenige goedt in deſſelvens eenige even-beelde. Amen.

Langhe heb ick U.L. nyet gheſchreven/ neemt nu tot vergeldinghe deſe
langhe ware gheſchiedeniſſe.

Dit Boecxken vande Proeve des Catechiſmi hadde ick doen drucken
om den H.H. Staten toe te eyghenen/ende elck een in heur vergaderinghe
te doen preſenteren. Voort welcke ick eerſt een ſandt aan Nicolas vander
Laan/ doe weſende inden Haghe/ met begheerte van dat met aandacht te
leſen/ende ſoo hy daar inne yet onrechts bevandt/dat ſijn E. alleen of ver-
ſelſchapt met Predicanten/ ſulcx ſoude willen onderrichten/ ſoo wilde ick/

sulcx verstaande al die ghedruckte exemplaren verbranden / of so sijn E. of anderen sulcx nyet en vermochten/ maar wel dat het uytgeven van 'tselve boecxken (in dese tijden) schadelijck soude vallen voor't ghemeen beste / soo wilde ick dat noch voor een wijle inhouden ende verdrucken.

Hy vander Laan dat ghelesen hebbende comt te Haarlem / ick vraghe hoe't hem behaaght/ hy seydt qualijck: Ick vrage na bewijs of reden/ dat wilder nyet uyte. Wy comen ten laatsten daar inne over-een dat wy tot sijnen Huyse d'een dagh of d'ander by een comen souden/om hier af te handelen / in by-zijn des Predicants Damij / met drie of vier onpartijdighe Mannen. Dit verandert weder / sulcx dat ontrent Jaarsdagh Verlaan my inde handt gheeft vier vragen met sijn handt(ick weet nyet uyt wiens verstandt) gheschreven/ begheerende dat ick die soude beantwoorden/ dat dede ick s'anderen daaghs: mijn antwoorde mishaaghde hem mede/ ende onder anderen voer hy uyte / segghende : Het waar dan best datmen bestelde dat ghy ende de Predicanten selfs by den Heeren Staten in hun vergaderinghe verhoort worden. Lieve ja sprack ick/ bestelt doch dat/ dat is mijn begheeren oock inde brief aan henluyden voor de Proeve / het gaat henluyden oock altsamen selve aan &c. Hier na sprack hy dat hy den sijnen mijne antwoorde leveren soude / die souden daar weder op schrijven/ oock mijne vraghen (ick hadde henluyden weder ghevraeght neven mijn antwoorde by gheschrifte) dan beantwoorden by gheschrifte. Dit bewilighde ick blijdelijck.

Maar of den Predicanten mijn vraghen soo ongheleghen is gheweest te beantwoorden / als mijn antwoorde te wederlegghen / en weet ick nyet/ maar 'tis gheschiedt dat Verlaan sonder my daar na van desen handel te spreken / gherepst is inden Haghe / van waar hy my heeft uyten Haghe gheschreven / niet antwoorde op mijn vragen of wederlegh van mijn antwoorde / maar sulcx als ghy hier na sult moghen sien int uytschrift van sijnen E. brief/dien ick s'anderen daaghs beantwoorde/so ghy daar mede sult moghen sien/ sonder dat ick wijders yet voor alsnoch verneme.

De vier vraghen zijn dese:

j. Hoe de mensch gestelt was voor sijnen val wesende gheschapen na Godes beeldt / ende wat het selve beeldt Godes is gheweest.

ij. Wat schade de mensch door den val in dit beeldt gheleden heeft.

iij. Hoe een mensche in Christo herboren zijnde in dit tijdtlijck leven ghestelt is.

iiij. Ende hoe de selve gestelt sal wesen na dat hy vanden doode verresen zijnde / der eeuwigher salighepdt in Christo deelachtigh sal wesen.

Antwoorde.

j. De mensche was goedt/ gheschapen tot een beelde Godes / dat is om (so hy Gode ghehoorsaemde) te worden een beelde Godes uyt genaden/ ende dat in Christo het Woordt Godes / die uyt eyghender naturen het beelde Godes/sulcx alleen is dat so wie hem siet/ die siet oock dẽ Vader.

ij. Nadien men nyet en leest / dat de mensche een beelde Godes was / of dat hy't hadde / en magh hy nyet int beelde Godes dat hy nyet / maar wel in sijne goedtheyt/ onnooselheydt ende vrundtschappe Godes/ die hy immers hadde / schade gheleden hebben ghehadt. Want nyemandt en

magh

magh schade lijden in't ghene hy nyet en is nochte en heeft.

iij. Rechts contrarie hy ghestelt was in sijnen val / doe was hy quaedt/ Gode onghehoorsaem / sondigh ende een vyandt Godes. Maar na de wedergeboorte is hy goedt/ Gode gehoorsaam/ heyligh ende een vrunt/ ja een kindt Godes. Met desen onderscheyde nochtans / dat hy na de wederghebooꝛte nyet eeuwelijck en magh afvallen / daar hy vooꝛ sijnen val wel mocht afvallen/ ende gevallen zijnde/ wel eeuwelijck hadde moghen afghescheyden blijven van Gode.

iiij. Als Enghelen Godes inden Hemele.

Nadien anderen my vraghen, ist my gheoorloft den selven oock te vraghen.

j. Of Adam een beelde Godes was gheschapen/ so dat hy't in sich hadde/ ende wat het was.

ij. Of Adam dat dooꝛ sijnen val heeft verlozen / ende dit vooꝛ sich self alleen dan vooꝛ de gantsche menschelijcke natuyre in alle sijne nacomers.

iij. Of die schade by Adam inder tijdt gheleden in hem self inder tijdt als hy gheloofde ghebetert is/ dan nyet.

iiij. Of Adams sonde / schulde ende verderf inde gantsche menschelijcke natuyre dooꝛ onses Heeren Jesu Christi Rechtvaerdigheyt / voldoeninghe ende dierbare medicinale bloedt gantschelijck is wechghenomen/ gheboet ende ghenesen/ dan nyet.

v. Seytmen Neen: of Christus daar toe is gecomen inden vleesche : of Christus sulcx heeft willen doen : ende of Christus sulcx heeft moghen doen/ dan nyet.

vj. Seytmen hier toe ja : of Godes Rechtvaerdigheyt met de volle betalinge Christi vernoeght is dan nyet : of Godes toorn daar mede versoent is dan nyet.

vij. Seytmen oock ja tot ditte : of sulcke voldoeninge ende versoeninghe Gode dooꝛ Christum is gheschiedt in de gantsche menschelijcke natuyre ende afcomste Adams/dan alleenlijck in eenige vercooꝛne eñ herbooꝛne.

viij. Of sulcx dan noch in de vercooꝛne ende herbooꝛne waarlijck ende gheheel : of waanlijck ende maar vooꝛ een deel is ghescheidt.

Inde plaatse vande beloofde schriftlijcke antwoorde quam my den 13. Februarij 1583. s'avonts desen Brief.

Copie.

EErsame vooꝛsienige discrete Heere ende Vrundt. Omme te mogen becomen vande Staten dat u E. volgende sijne begeerte in henluyder presentie opte Leere inden Catechismo vervatet soudet mogen worden ghehooꝛt/ hebbe ick raatsaam ghevonden u boecrken daar teghens ghemaackt ende den Staten ghededicеert 'tselve henluyden op dese vergaderinghe te behandighen. Waar op metten eersten diverse propoosten zijn ghevallen / so eenige den Drucker volgende den Placcate willen ghestraft hebben/ twelck achterwegen is ghebleven/ dooꝛ dien ick seyde dat 'tselve/ hoewel dat het gedruckt was/ noch nyet onder den gemeente te coop en was. So u E. daar op eerst wilde hooꝛen het ghevoelen van anderen / ende is eyndtlijcken daar op ghesloten / dat het selve boecrken ghestelt

ghestelt soude worden in handen van een vande Professoren tot Leyden/ omme 'tselve met een Predicant te visiteren / ende daar upt te colligeren/ 'tgunt daar inne teghen den Catechismo is strijdende/ ende 'tselve in sekere propositien ofte theses te vervaten / diemen u ter handen soude stellen/ omme te weten of ghyse also met de Schrifture soudt willen staande houden/ ofte souden die anders gestelt wesen/ dan u intentie is/ dat ghyse sulcx soudet stellen / als ghy die verstondt staande te houden / op datmen alsoo grontlijcken sal moghen verstaan het different / datter is tusschen u leere ende des Catechismi/ ende 'tselve teghen den rechten toetzsteen magh ghe- probeert worden. Dit hebbe ick u E. wel willen verwittigen/ op dat ghy de sake wel grondigh wilt insien / ende nyet dan waarheydt voorstellen. Ende my hier mede gebiedende tot u E. bidde ick den Almogende den selven te willen sparen in langhe ende geluck salige gesontheyt. Wten Hage den xij. Februarij 1583. V E. dienstwillige vriendt N. vander Laan. Ende was het opschrift/ Eersamen voorsienighen ende seer discreten Dirck Volckaertsz Coornhart tot Haarlem. Dats de Brief van woorde te woorde/ die ick aldus heb beantwoordt.

In Haarlem den xiiij. Februarij 1583.

Eersame voorsienige ende jonstighe Heere / u E. schrijven van gister is my behandet. De partije diemen my heeft ghestelt of noch sal willen stellen is my aangenaam/ maar nyet de conditie datmen noch eerst soude soecken na propositien / die ick soude voorstellen. Want de Catechismus stelt die twee / die in mijn Proeve by my werden aenghevochten/ te weten:

j. Dat onmoghelijck is 'tghebodt vande liefde tot Gode ende den Naasten volcomelijck te houden. Ende:

ij. Dat wy alle geneyght zijn van nature om Gode en den Naasten te haten. Zijn dat beyde gheen propositien vande Leeraren uwer Gemeynten ? die behooren sy te verantwoorden / so syse voor recht houden/ maar ick te wederspreken / soo ick die voor onrecht houde. Ick houde die voor onrecht/ ende doe nu int wederspreken van dien / 'tghene een Christen schuldigh is te doen. Weygheren sy int verantwoorden van hare Leere 'tgheen sy notoirlijck schuldigh zijn te doen : wie sal dat moghen prijsen ? wat sal't anders schijnen / dan dat sy gheen middel siende om de voorsz hare Leere te verantwoorden / met sulcke uptvluchten verhopen te ontgaan hare schuldighe verantwoordinghe ? u E. selve can dit licht mercken. Elck behoort sijn segghen te bewijsen. Nyet te min/ wat hier af / te weten de modo conferendi behoorlijck sal bevonden worden / salmen my / daar op volhoort zijnde / bereydt ende willigh toe vinden / die met herten gaarne sie / dat de HH. Staten den rechten wegh nu houden / daar inne / datmen de Leere met waarheydt ende nyet met macht voor wil staan / dits loflijck ende Christelijck / waar inne het volherden henluyder EE. ende u E. salighe ghesondtheydt werdt gewenscht/ van/ die u E. antwoorde hier op is verwachtende.

V E. dienstschuldighe
Coornhart.

Eersame discrete

ALsoo de Staten van Hollandt hebben besloten ende
gheordonneert met alle goede Christelijcke ordre te doen voorsien
teghens alle onverstandt ende oneenigheydt die inde Religie ende
Kercke Godes soude moghen rijsen / sonderlinghe deur 'tghene
dat van uwer E. in drucke wort uytghegheven / Ende dat sulcx uwer E.
als noch eens op sijne voornemen/gront/ende meeninghe/dies aangaande
wordt ghehoort/ met alsulcke verantwoordinghe / ende onderrechtinghe/
als tot voorstandt ende onderhoudt van Godes leere / inde ware Religie/
ende tot dienste vanden Lande bevonden sal worden te behooren : So heb-
ben wy uwer E. daar af intijts wel willen verwittighen / ten eynde uwer
E. daar op verdacht mach zijn omme teghens den tijdt dat uwer E. sal
verschreven worden gheduerende d'aanstaande vergaderinge vande Sta-
ten voornoemt/ te compareren voor den ghenen ende ter plaatse daar ende
alsulcx alsdan sal worden gheordonneert.

Hier mede

Eersame discrete / Onse Heere Godt zy met uwer E. Gheschreven
inden Haghe den 30. Augusti anno 1583.

Ter ordonnantie vande Ghecommitteerde Raden
van sijne Excell. ende der Staten van Hollandt.

By my
C. de Rechtere. 1583.

Ende was het opschrift
Eersamen discreten Dirck Volc-
kerts zoon Coornhert.

EDele/wijse/ voorsienighe ende vermoghende Heeren/
Het schrijven door uwer EE. ordonnantie vanden 30. Augusti
lestleden my behandet zijnde/niet verwittinge/ dat ick ergens voor
yemanden te verschijnen verschreven soude worden gheduyrende
d'aanstaande vergaderinghe/hebbe ick volghens 'tselve teghen mijn voor-
gaande toesegghen van tot Enchuysen te reysen / om te helpen nederleg-
ghen(by Godes hulpe) een aanwassende onminne tusschen echte man ende
wijf / daar op verwacht te Haarlem tot huyden toe / het u EE. sal ghelie-
ven sulcx te doen doene. Maar want ick nyet en mach weten wanneer die
beschrijvinghe sal vallen / ende de Huysvrouwe binnen vijf of ses daghen
herwaarts anderwerven van Enchuysen hier tot Haarlem ghecomen
is / my om Godes willen biddende dat ick doch met haer wilde reysen tot
Enchuysen/ so haar saken geen langer vertreck en mochten lijden / sonder
te geraken in een openbare argh ernisse ende verderf van henluyder huyse/
hadde ick haar belooft/soo ick nyet beschreven en werde voor Saterdaghe

naastcomende / ende het mijnre Huysvrouwen cranckheydt eenighsins mochte lijden / haar Saterdagh voorsz tot Enchuysen te volghen. Behalven alle 't welck de voorsz persone door der saken nootwendigheyt my van nieus heeft ernstlijck gebeden by brieven om daar doch te comen. Daarom ende om dat mijnder Huysvrouwen cranckheyt nu wat lijdelijcker is dan te voren / ben ick in voornemen / volghens mijne voorsz beloften / en Saterdaghe naastcomende smorghens te reysen na Enchuysen / omme daar een dagh of twee ten langsten te blijven / voort stracx weder te comen tot Haerlem / ende dan te verschijnen / ten beschrijven van uwer E.E. ten waar dan sake dat der selver schrijven Saterdagh smorghens voor mijn vertreck / my hier behandight worden ende sulcx voorquam. In welcken ghevalle ick nyet tot Enchuysen / maar daar't u E.E. sal ghelieven / alsdan wil reysen. Dit heb ick nyet moghen verberghen u

Edele / wijse / voorsienighe ende achtbare Heeren / de selve bevelende in des alderhooghstens / ende in uwer E.E. schut ende scherm

Der selver uwer Edelheyden
dienstwillighe ende onderdanighe

D. V. Coornhert.

Den 15. September 1583.

Ende was het opschrift
Aanden H.H.Staten.

Eersame seer voorsienighe discrete

NAdien by ons op huyden resolutie is genomen / aangaande de saken vermelt in onse voorgaande schrijvens vanden 30. der voorleder Maant / ende wy daar na uwer E. schrijvens vanden 15. deser Maant hebben ontfanghen ende ghevisiteert / hebben wy uwer E. by desen wel willen verwittigen / dat op Woensdagh toecomende den 21. deser Maandt / de Commissarisen by ons soo buyten Steden / als den Hooghen ende Provincialen Raden van Hollandt gheordonneert / alhier inden Haghe verschijnen sullen / omme op tsanderen daaghs te compareren ter bequamer plaatse alhier ghedestineert / daar voren de Predicanten ende uwer E. ghehoort sullen werden / so wel inde verantwoordinghe als goede onderrechtinghe / op 'tgunt Christelijcken al- » daar sal worden voorghehouden / ende met goede ordre ghehandelt ende » aanghetepckent als na behooren. Sal daeromme uwer E. nyet na laten » ten voorsz xxj^en dage alhier mede te verschijnen ende op tsanderen daaghs voor de voorsz Commissarisen metten voorsz Predicanten te compareren / ten eynde met een Christelijcke ghemoet de voorsz sake aanghevanghen ende voleyndt mach worden ter eere Godes / ende sulcx noodigh sal zijn tot »

ruste ende eenigheyt/mitsgaders tot conservatie vande authoriteyt/ ende Overigheyt deser Landen. Hier mede Eersame seer voorsienighe discrete / onse Heere Godt zy met uwer E. Gheschreven inden Haghe den 16. Septembris Anno 1583.

Ter ordonnantie vande Staten
van Hollandt.

By my
C. de Rechtere. 1583.

Ende was het opschrift

Eersamen seer voorsienigen discreten Dirck Volckaertsz Coornhart woonende tot Haarlem.

Monsieur Coornhart,

Ick heb achtervolghende uwer E. schrijvens uwe brieven aan mijn Heeren den Staten verthoont/ die daar op hadden gheordonneert uwer E. te doen schrijven achtervolgende 'tinhoudt vande brieven neffens desen gaande. Ende so verre uwer E. my van doene sal hebben/ in 'tgunt tot vorderinghe vander sake/ daar inne gheroert / sal moghen dienen / sal nyet laten my daar toe dienstelijck te laten ghebruycken als na behooren Hier mede Monsieur Coornhart, Onse Heere Godt zy met u/ Gheschreven inden Haghe den 16. Septembris Anno 1583.

Al uwe
C. de Rechtere.

Ende was het opschrift

Aan Dirck Volckertsz. Coornhart
tot Haarlem.

Denck-

Denck-schrift.

1.

DEn Commissarisen te hooren uyt spreken.

2.

Voort eerst te versoecken dat alle de woorden/ so wel der Commissarisen als Coornherts, trouwelijck op geschreven worden/ ende dat my van elcken handelinghe telckens voort beginnen van een nieuwe/ ghelevert worde copie autentijck buyten mijne costen.

3.

Weyghert men my ditte/ te weygheren antwoorde als nu al tot Leyden versocht hebbende wat sulcx is.

4.

Laatment my toe/ te begeeren lesinge eñ voorts copie autentijck vander Commissarisen Commissie/ of by weygeringe te swijgen eñ wech te gaan.

5.

Bewillighen sy't/ soo sal die Commissie ende al dit voornemen strecken omme my teghen den Predicanten te hooren alleenlijck/ tot naarder kennisse van saken/ sonder datmer af sal oordeelen: of het sal strecken tot beyde.

6.

Ist om hooren ende verstaan sonder oordeelen/ ben bereyt mits dat het inde penne gheschiede met toeseggHinghe van telcken artijckele/ twee of drie uren voor d'aanstaande vergaderinghe over te gheven.

7.

Maar soude 'thooren dienen om daar uyt voorts te oordeelen/ moet gevraaght werden wie de Rechters zullen zijn.

8.

Seydtmen sijnder Excell. met desselvens Raden/ of de Heeren Staten/ of eenighe der selver Commissarisen/ so moet ghevraaght zijn/ of sluyden sich houden voor soo verstandigh inde H. Schrift/ dat sluyden sonder van beyden partijen eendrachtelijck daar toe versocht zijnde/ sich self wel souden willen stellen tot Rechters in Religions saken.

9.

Wertter ghesept ja/ neen daar toe te seggen/ als die de waarheyts/ nyet Aernts of Dircx sake gheenssins henluyder oordeel en mach betrouwen.

10.

...inniters ...at de Delf- ...he Predi- ...nten in ...penbaren ...ucke den ...J.H. Sta-

Te minder noch/ overmidts sluyden meest al self zijnde vande Religie die berispt wert/ een gepreoccupeert oordeel hebben ende self mijne partijen zijn. Mach oock yemandt met recht begheeren Rechter in sijn eyghen sake te wesen? De Ghereformeerden en wilden Anno Lxj. tot Poyssy den Catholijcken nyet tot Rechters lijden. C.fo.241.

...n self verclarē partijē te wesen op heur zijde/ als die sy seggē met eede verbondē te zijn geen ander dan haer ...ligie hier te Lande toe te laten. Ende of dat noch al nyet en waar/ soo leert Besa naarctelijck dat d'Over- ...ydt sich nyet en behoort te onderwinden te oordeelen/ of een leere ketterije is dan nyet/ aanghesien de ken- ...sse van dien toebehoort de Kercke/ ende nyet den Princen. Die willmen wel tot executeurs/ maar nyet tot ...echters misbruycken.

11.

Dat mach ick dan oock henluyden soo weynigh toelaten/ als sy't in Vranckrijcke den Catholijcken/ ende de Protestanten den Paus tot

Trenten / wilden toelaten. Sy hooren nyet meer rechts over my dan ick
over henluyden te hebben.

12.

Maar ben te vreden datmen over weder zijden / syluyden ende ick/ elck
drie of vier mannen kiese/ die Godtverstandigh ende onpartijdigh zijn (in-
dien men die can vinden/ als te beduchten staat neen) om Rechters hier in-
ne te wesen/ so sy't dan willen aannemen.

13.

Canmen sulcke onpartijdige luyden nyet becomen/ of wilmen daar nyet
aan/ datmē dan neme de selve Rechters/ die in Duytschlant van Luthers/
in Zwitserlant van Zwinghels/ ende in Vranckrijck/ oock in den Neder-
landen vande Calviniaansche leere het oordeel hebben ghegeven / nament-
lijck het volck/ dient oock meest aangaat/ ende na 'tlesen vander Catholijc-
ken/ oock vande Luthersche/ Zwinghelsche/ ende Calviniaansche schriften
gheoordeelt hebben ghehadt elck int sijne.

14.

Ende datmen te dien eynde alle de handelinghen ordentlijck van't be-
ginne ten eynde toe/ sonder eenigh byvoeghsele getrouwelijck doe drucken/
tot mijnre beschaamtheyt / so ick dole: of tot des volcx waarschouwinghe/
soo dese aanghevochten Leere nyet oprecht en wert bevonden.

Siet heur Remonstrantie aan de Staten 6. aanden c. daar sy't schriftelijck handelen nut achten/ daar hebben sy self het insien dat het weygeringhe vande antwoorde (die sy schriftelijck willen doen) geduyder soude worden/ als of sy haar leere nyet en wisten te verantwoorden. Ergo oock ick voor my sulcx te besorghen 7. a.

15.

Men heeft oock nyet te meynen / dat ick my anderwerven (als tot Ley-
den ghesciede) sal laten voorschrijven wetten / in wat stucken ick die leere
sal aanvechten; want sulcx gheen vrye/ maar een ghemuylbande Disputa-
tie/ ja een Inquisitie/ soude wesen.

16.

Maar dencke te blijven by mijn aanvechtinghe vande Nederlandtsche
Catechismo/ als wesende (in mijnen oordeele) een verderflijck venijn voor
de Jonckheyt/ ja oock voor de Mannen inden Nederlanden.

17.

Ende en sullen gheene andere bewijsinghen treffen of ghelden/ dan alleen
die ghenomen sullen wesen uyt de Canonijcke Bybelsche schriften.

18.

Sonder dat verboden sal zijn inne te voeren der ouden Vaderen of der
nieuwen Schrijbenten schriften/ tot eenighe andere finen.

19.

Sy doent jeghen den Dooperen tot Heydelbergh ende Eemden / ende
waarom nyet jeghen den Catholijcken.

20.

Ben oock wel te vreden alleen te spreken teghen een / twee / vier of meer
Predicanten / mach oock lijden dat elck van mijnen Heeren Commissari-
sen spreken wanneer ende sulcx henluyder sal gelieven/ mits dat elcx woor-
den onder sijnen name aangheteeckent worden.

21.

Maar so yemant van beyden zijden swaricheyt bevint om metter daat
opt voorstel te antwoordē/ dat hy daar af hebbende extract/ tijt sal mogen
nemen

nemen omme s'anderen daaghs ende nyet langer/ rijpelijck ende oprechtelijck sulcx te beantwoorden.

22.

Ende dat inden Haghe self alle daghe des namiddaghes opentlijck ten aanhooren vande Heeren Staten/ Raden/ Advocaten ende allen Luyden dient sal ghelieven daar te comen.

23.

Maar souden de Gereformeerden heur sake den mont van een mensche nyet derren betrouwen: So mochtmen op elck strijdigh artijckel schrijven (soomen doet in civile processen/ in saken van minder gewichte zijnde) ende d'een dach om d'ander van Schrifturen by partijen gheteeckent/ wisselen.

24.

Soo mochten sy daar toe ghebruycken soo veele ende sulcke gheleerde Mannen alst hen soude goetduncken. 't Welck so gheschiedende oock veele rijper omsichtigheyt/ dan by monde ghehandelt/ ende voorts in druck ghegheven mocht worden.

EDele/ Eersame/ voorsienighe/ achtbare Heeren/ Voor allen beginne verclare ick D. Volckherts Coornhert als Burgher der Stede Haarlem/ dat ick int minste nyet in voornemen en ben te buyten te gaan mijn Burgerrecht/ eñ die Privilegien der voorsz Stede/ met dit mijn onderdanigh verschijnen alhier inden Haghe voor u mijnen E. Heeren Commissarisen/ ter beschrijvinghe van sijnder Excell. ende der H. H. Staten van Hollant/ also ick 'tselve doe om hooren ende sien/ of ick in 'tghene my hier voor ghehouden wert/ ende noch sal moghen werden/ sal moghen bewillighen ten dienste Godes/ der Landtsaten ende des Landes/ sonder quetse van mijne conscientie. In welcken ghevalle ick my hier vinde bereydt omme te ghehoorsamen het bevelen van sijnder Excell. ende mijnen EE. H. H. Staten voorsz.

Ende ghemerckt inden Missive vande beschrijvinghe voorsz onder andere woorden der H. H. Staten oock bevonden worden dese: Op t'gunt " Christelijcken aldaar sal werden voor ghehouden ende met goede ordre ge- " handelt ende aangheteeckent na behooren: Soo versta ick daar by dese " navolghende stucken/ als te weten:

1. Datter soodanighen Christelijcken gelijckheyt sal werden ghehouden in desen voorghenomen handel/ dat d'een partije gheen voordeel altoos meer en sal ghenieten/ dan d'ander.

2. Voorts dat in dese aanstaande handelinghe ghetrouwelijck by twee/ daar toe gereede schrijvers aangeteeckent sullen worden/ alle de woorden/ so wel der H. H. Commissarisen/ als beyder partijen/ geene uytghenomen/ vanden beginne ten eynde toe/ ende dit ten behoeve van elck der partijen.

3. In sulcker voeghen dat voort scheyden uyt elcke handelinghe/ 'tghene beschreven sal zijn/ ghevirguleert ende geonderteeckent sal worden by partijen aan weder zijden inde twee Protocollen.

4. Van welcke twee Protocollen partijen over weder zijden elck een met sich t'huys sal draghen/ so om versekertheyts wille/ als tot ververvschinghe der gedachtenissen/ om by elck weder in d'eerstvolgende bycomste/ gelevert te wor-

Siet hier op de conditien by dẽ Churfurst voor ghestelt ende gehoudẽ int Protocol van Franckendaal Voorreden † vij. verso. c Der Churfursten Ra-

den ja zijn E.W.G. ey- gē woorden worden in dat Proto- col oock ge- stelt.

te worden inde vergaderinge in handen vande Schrijvers voorsz/ 'twelck
oock dient tot tijdtwinninghe/ die anders soude moeten gaan aan't copie-
ren ende wachten nadien.

5. Ende soo yemandt van beyde partijen sich beswaart mochte vinden
omme opter daadt te beantwoorden het segghen van d'andere/ dat hy sich
daar op sal moghen beraden/ om ter eerster bycomste sulcx sonder langher
vertreck te beantwoorden. Ten eynde alles met rijper aandacht mach
gheschieden.

Churfurst tot Franc- kendaal de- scopeert die Ghesanten der Doopers totten Col- loquium. Voorreden t bij.verso.a

6. Voorts nadien ick Coornhert hier verschijne als beschreven zijnde
by den Heeren Staten/ ten versoecke/ nyet van my/ maar vanden Predi-
canten mijne partijen/ soo sy selfs in druck verclaren: ende dese sake is nyet
mijn/ maar een ghemeen sake: So versta ick dat sulcx sal gheschieden / ten
costen vanden gemeenen Lande ende nyet van my/ die aanden H. H. Sta-
ten met gheene weddens en ben verbonden / in welcker bescheydenheyt ick
dit nochtans stelle/ ofte oock aan uwer Excell.

Van alle 'tgene voorsz staat/ versoeckt met behoorlijcke reverentie/ voor
alle voordere handelinghen verclaringhe om sich daar na te voeghen

Uwer EE. dienstschuldighe

D. V. Coornherts.

Aan

Aan mijnen EE. H.H. de Ghecommitteerden by sijnder Excel. ende H.H. Staten van Hollant/ter audientie vande Predicanten ende D. Coornhert / op desselfs Boecxken ghenaamt Proeve vande Nederlandtsche Catechismo.

VErtoont met schuldigher eerbiedinge de voornoemde Coornhert/dat hy metten Predicanten/ namentlijck Saravia van Leyden ende Aarnt Cornelisz. met Reynier Donteclock van Delft gehoort zijnde op gister den xxv. Octobris 1583. opte wijse van de handelinge voorsz/daar inne bewillighde mettē selven Predicanten/ dat sy de voorsz Proeve souden wederleggen/ende hy Vertoonder verantwoorden/ordentlijck vanden beginne ten eynde toe/ 'twelck alles ghetrouwelijck aangheteeckent soude worden/ midts dat de selve Coornhert Vertoonder daar by versochte / dat die aanteeckeninghe soude gheschieden by twee schrijvers in twee Protocollen/om na elcken handelinge by den Vertoonder ende Predicanten voornoemt/gevirguleert/oock geonderteeckent/ ende telcken by elck vande voornoemde partijen een vande selve geteeckende Protocollen met genomen te wordene/ so tot ververschinge van elcx memorie/ als tot verseker theyt vande sake/ mits dat elck sijn Protocolle telcken bycomste weder soude inne brenghen / om daar in de volgende handelinghe mede/ als voren aangeteeckent/onderteeckent ende gelevert te werden als vooren ten eynde toe. Versocht mede de Suppliant / dat alle sulcx gheschieden soude ten aanhooren van alle eersame Luyden / die 'tselve souden begheeren / ende oock dat eyndtlijck dese handel ghetrouwelijck in druck ghegheven soude worden. Maar wert sulck versoeck des Vertoonders afgheslaghen / ende ghesept dat het alles aangheteeckent soude worden by den Greffier/ die't den partijen telcken na de handelinge voor soude lesen. Waar mede de Vertoonder sich qualijck ghenoeghende voorsloegh een ander wijse van handelinghe / te weten dat de voornoemde Predicanten twee ofte drie artijckelen vande voorsz Proeve teffens by gheschrift beantwoorden / of wederlegghen souden / 'tselve onderteeckenen ende in des Greffiers handen leveren / die sulcx soude behandighen den Vertoonder/ om by den selven binnen een dagh daar na onder sijn hantteecken beantwoordt te wordene in des Greffiers handen/ om voort te bestellen aanden Predicanten/ ende so voorts ten eynde toe. 'Twelck meest soude vorderen/ in alder stilheyt moghen gheschieden/ende also ghestelt soude moghen werden rijpelijck/ (dat in soo grootwichtighen sake immers wel soude behooren /) oock soo cort ende sonder Impertinentia / als elck soude meynen te verantwoorden. Mits welcke wijse van handelinge 't Landt vande groote costen verlicht/ ende de H.H. Commissarisen van dese moeyten (om elck inden sijnen te moghen vaceren tot heure EE. ampteren) ontlast souden wesen: Maar is 'tselve al mede afgheslagen/ ende van nieus den Vertoonder ontsept copie vande aanstaande handelinge / ende hem alleenlijck aangheboden Lecture van dien. Als nu de Vertoonder sich verclaarde daar inne beswaart te zijn/ versochte hy dat uwe EE. ghelieven wilde/ daar af

 te schrij-

te schrijven om advijs van sijnder Excell. ende den H.H. Staten / maar wert sulcx mede afgheslagen / omme te vermijden die costen van't vertrecken der H.H. Ghecommitteerden / nyet jegenstaande nyet ghelet en schijnt gheweest te zijn / opte vermijdinge vande seer groote costen / die vallen soude by 'tlaatste voorgaande voorstel des Vertoonders / van also desen handel in alder stilheyt in afwesen van soo veele Commissarisen te volvoeren. Daaromme nadien de Vertoonder nyet anders en can verstaan / dan dat sulck weygheren van copie autentijcq des voorghemelden handels / strecken soude / nyet minder tot verdachtheyt van datmen het licht mijdet van so hooghwichtighen algemeenen sake / dan tot quaat naseggheni van sijne Vertoonders sake / die hy acht waarachtigh ende oprecht te zijn / ende derhalven gaerne mach lijden elck een condt ghemaackt te worden / tot eere Godes ende heyl der menschen. Ende ghelijck vermoeden is ghevallen in Duytschlandt teghen den Catholijcken / die tot Worms (of Spiers) nyet en wilden datmen de handelinghe ghemeen soude maken / ('twelck die Protestanten versochten) maar wilden sulcx stellen aan't believen vanden Keysere / daar uyt men verstont / so sy d'overhant behielden / datmens dan drucken / maar anders / verdrucken soude / ende sulcx meer met macht ende autoriteyt / dan met reden schenen te willen handelen. Om welcke suspitie te vermijden die Coning van Vranckrijcke / (hoewel Catholijck) inden Jare 1581. dede verclaren / dat sijn Majesteyt den handel (tusschen de Gereformeerden ende Catholijcken) ghetrouwelijck wilde doen drucken / om 'tvolck te doen verstaan / dat men nyet met ghewelt noch met autoriteyt / maar met goede ende rechtvaerdighe redene hadde ghehandelt. Welcke meeninghe oock opentlijck blijckt gheweest te zijn in hoochloflijcker memorien die Keurvorst Paltsgrave / int doen copie hebben vanden handel tot Franckendaal / beyden partijen. Soo ist dat de Vertoonder als noch van nieus by desen ootmoedelijck versoeckt te moghen telcken hebben copie autentijck van desen handel gheschreven by twee Notarien aan weder zijden daar toe te verkiesen / wesende in dien ghevalle bereydt / oock op sijn selfs costen / sonder alle Defroy ('twelck nochtans hooghghedachte Keurvorst den Dooperen / hoewel van 'tgantsche Rijck voor ketters veroordeelt zijnde / ghegunt heeft) metten aangeheven handel Christelijck voort te varen / Verclarende by weygheringhe van dien / dat hy sich in sodanighen grootwichtighen handel om merckelijcke redenen nyet en can begheven / sonder copie autentijck vandẽ handel te hebben. Ende daar by / dat hy Suppliant hoopt in allen gheboden of verboden / de Goddelijcke boven de menschelijcke (Godes teghen zijnde) te prefereren / ende meer den quetse sijnre conscientien / dan schade in lijf of goedt te vermijden: twelck sijne Suppliants versoeck ende billicke presentatie / hy verhoopt by allen Godtvruchtighen Luyden verstaan te sullen worden voor Christelijck ende behoorlijck.

D. V. Coornherts.

Inden

Inden Haghe den 26. October 1583.

HErts-lieve Symons Dochter / huyden zijn my behandet twee Brieven / oock al dat ick nu van Boecken begeerde metten Coffer ende Sack. Die Brieven houden dat het een weynigh beter met u is / 't welck my nyet weynigh en verblijdt. Doch moeten wy bewillighen in des Heeren wille / willen wy ware ruste ghenieten / 't welck by my in u ghemerckt / mijn hert boven al ruste gheeft.

Desen morghen moeste ick voor den H.H. Commissarisen antwoorde inne brenghen of ick inde Disputatie wilde treden / sonder copie autentijck van elcke handelinghe te hebben / dan nyet. Ick seyde neen / ende datmen my sulcx met gheen redene en mocht weygheren. Na veele woorden vertrock ick / weder in gheroepen zijnde / werdt my ghesepdt datmen twee Schrijvers soude stellen / ende dat ick tot mijnen believen 'tghene ghehandelt ware / soude moghen lesen / midts belovende gheen copie daar uyt te schrijven. Dit (seyde ick) en mach my nyet vernoeghen / maar hielt aan om van als copie autentijck te hebben. Ick stondt weder upt / men beriedt sich weder / ick werde ingheroepen / ende men seyde my / datmen het eene Protocol by my soude laten / midts dat ick soude beloven gheen copie daar upt te schrijven noch te doen schrijven / om int eynde inder Staten handen te leveren. Ick was daar mede nyet te vreden / seyde mijne redenen ende oock (onder anderen) dat dese handel beroerde het licht der waarheydt / datmense oock openbaer int licht behoorde te handelen ende nyet int doncker te smoren / ende protesteerde dat ick sonder copie autentijck telcken te hebben / nyet en dacht inden handel te treden / als die nu al tot Leyden versocht hadde wat sulcx inne heeft. De Commissarisen souden sich weder beraden / ick ging weder upt / ende ingheroepen zijnde is ten laatsten bewillight / dat soo wel ick als de Predicanten elck een Notarium souden verkiesen / die eedt soude doen van ghetrouheydt / ende alles aanteeckenen watter ghesproken sal worden / dan salmens collationeren / virguleren / teeckenen / ende my een oock den Predicanten elck sulck Protocol met geven / om telcken weder inden aanstaanden handel te brenghen / maar sal eyndtlijck elck sulck Protocol behouden / midts dat ick 'tselve sonder believen van sijnder Excell. ende Staten nyet en sal door druck noch anders ghemeen maken / op peyne &c. ende is mede bewillight dat dese Disputatie sal gheschieden opentlijck voor alle luyden van eeren die willen. Dit sal morghen (soo't schijnt) beginnen de clocke acht. De Commissarisen sullen gheen Rechters zijn vande sake self / maar alleen van't beleedt vande Disputatie. Het quam te passe dat Arnoldus begeerde dat hy soude telcken moghen lesen upt mijn Boecxken het artijckele datmen sal handelen / om Saravia (de Leydtsche Predicant) te verlichten / want die sal alleen teghen my spreken. Ick seyde ja wel / ja oock waar te vreden dat sy alle drie disputeerden ende spraken teghen my alleen: maar dit sloeghen de Commissarisen af / wel merckende wat het in hadde. De Notaris over mijn zijde sal betaalt worden by den Staten / maar van mijn costen sullen die Commissarisen den Staten spreken / want ick seydet onrecht te wesen datmen my inde costen soude condemneren eer ick ghehoort ben &c. Tot hier toe zijn wy: of die Disputatie langhe sal duyren

weet de Heere/ ick nyet. De lieve Godt behoede u allen. Groet mijn Vrou Secretaris Jouffrou van Oosthoorn/ met danck van hare moeyten. Laat desen brief lesen mijn genant/ om oock Heda te toonen/ die ick beyde groete vrundtlijck. V groeten u Neve ende Nichten/ oock

u lieve Man ende beste vrundt

D. V. Coornherts.

Ende was het opschrift

Eerbare ende deughtsame Neeltgen
Symons Dochter, Huysvrouwe
van Dirck Volckerts Coornhert
inde sant Ians strate tot Haarlem.

Haaghsche

Haaghsche Disputatie.

DEn xxvij^en Octobris drie eñ tachtigh Compareren-de in de Raedtkamere vanden hoogẽ Rade voor middagh / de Heeren vanden selven hooghen Rade / als Mrs Dirck vander Nyburch / Gerrit van Wijngaarden / Sebastiaan van Loosen / Ghijsbrecht van Hooghendorp / Jehan van Banchem / ende Nanninck van Foreest : Ende upten Rade Provinciaal mijn Heere Mr Joos de Menijn / Raadt ordinaris : Midtsgaders van weghen den Heeren Staten / Heere Otto van Egmont Ridder / Heere van Kenenburch / uptẽ Edelen : Mr Jacob Pauli Pensionaris der Stadt Dordrecht upten name vande selve Stede : Mr Jan van Zuyren upten name van die van Haarlem : Mr Gerrit Biesen Pensionaris der Stede van Delft : Willem Jan Reyersz. van Heemskercke / upten name van die van Leyden : Philips Cornelisz. upten naam van die van Amsterdam : Mr Jan Adriaansz. voor die van Alckmaar : ende Jacob Joostensz. voor die van Enchuysen : alle Ghedeputeerden ende Gecommitteerde van sijne Princelijcke Excell. ende den Heeren Staten s'Landts van Holiandt / op de tsamensprekinghe ende Disputatie die gheschieden sal tusschẽ Adrianus Saravia Minister des Godtlijcken woordts ter eenre / eñ Dirck Volckertsz. Coornhert ten andere zijden / Ende hebben de voorsz Gecommitteerden geconcipieert sekeren eedt / die de voorsz Colloquenten ende Notarissen naghenoemt respectivelijck gehouden sullen werden te doen hier naer volghende.

Den Eedt vande Colloquenten ofte Disputanten.

DAt sweeren wy / dat wy ons selven inden tegenwoordigẽ handel over al reverentelijck / eerlijck / Christelijck / ende zedigh dragen sullen / abstinerende van alle Injurieuse ende kijffelijcke woorden. Dat wy de Protocollen / die ons ten wederzijden sullen over gelevert werden / secreet houden sullen / ende die nyet divulgeren int gheheele nochte deele / deur ons nochte deur anderen / directelijck nochte indirectelijck : dat wy oock neerstelijck sullen toesien / dat sulcx by conniventie ofte negligentie nyet en geschiede : Maer sullen de selve Protocollen neerstelijck ende sorghvuldelijck onder ons bewaren ende behouden / ter tijdt ende wijlen toe anders dienthalven van wegen die hooghe Overigheyt sal wesen geordonneert. So waarlijck helpe ons Godt.

Welcken eedt ten voorsz daghe gheprestee rt is by den voorsz Colloquenten aan handen vanden voorsz Ghecommitteerden / midts dat sy luyden 't voorsz Protocol respective sullen ter noodt ende omme raadtsplegi nge moghen alleenlijck vertoogen / om gelesen te werden / twee ofte drie discrete personen.

Eedt vande Notarissen.

DAt sweerẽ wy / dat wy getrouwelijck by geschrifte stellen sullen 't ghene ons belast sal worden / dat wy 'tselve by ons by gheschrifte ghestelt /

ghestelt / mettet ghene by den Grif-
fier vanden hooghe Rade ende den
anderen Notaris gheschreven ende
gheteyckent sal zijn / naerstelijck sul-
len collationeren / ende daar mede
sullen verghelijcken dat wy 'tselve
ons gheschrifte / soo langhe 'tselve in
onsen handen sal wesen / nyet en sul-
len copieren ofte yemant mede dey-
len / int gheheele noch in deele / deur
ons selven nochte yemandt anders /
directelijck nochte indirectelijc. Dat
wy oock met alder vlijt beletten
ende verhinderen sullen / dat sulcx
nyet en geschiede 'tzy by versuyme-
nisse ofte anders. Dat wy oock onse
Protocollen sulcx bewaren sullen /
dat daar toe nyemant acces hebben
en sal / ofte dat oock de selve in nie-
mandts anders handen comen sul-
len dan alleenlijck in handen vande
voorsz Griffier / Minister des God-
lijckē woorts Saravia / ofte Dirck
Volckertsz Coornhert / ofte van an-
deren daar't ons van weghen die
hooghe Overigheydt der Graaffe-
lijckheydt van Hollandt belast ende
bevolen sal werden over te leveren /
dat wy voorts generalijcken in al-
les ons draghen ende quijten sullen
als goede ende getrouwe Notaris-
sen toestaat ende behooren te doen.
Soo waarlijck helpe ons Godt.

Jan Wolff Notaris van wegen
den voorsz Minister Saravia / op
sijnen ouden eedt / als Notaris ghe-
daan / belooft heeft 'tselve ghetrou-
welijck na te comen / Als oock ins-
ghelijcks gedaan heeft gehadt Go-
vart van Rijswijck Notaris / van
weghen den voorsz Coornhert.

TEn selven dage voor de noene
zijn de voorsz Ghecommitteer-
den eñ Colloquenten vergadert
inde audientie vande voorsz Hoogen
Rade / openbaarlijck eñ ter presentie
van diversche ommestanders ende
f. toehoorders / 1. Saravia seyt by den
voornoemden Coornhert in sijn
Boecrken ghenaamt / die Proeve
vande Nederlantschen Catechismo /
gestelt te zijn dese navolgende Vra-
ghe / Of de Gheloovighe menschen
deur Godts ghenade in Christo het
ghebodt Christi vande Liefde tot
Gode ende sijnen Naasten hier con-
nen volcomelijck onderhoudē : Hier
op doet de Catechismus antwoor-
den / Neen ick / segghende voor re-
denē / Ick ben van nature geneyght
Gode ende mijnē Naasten te haten /
Dat hy dese Vrage in de Catechismo
nyet en vindt, Versoeckende aanden
voorsz Coornhert dat hy hem too-
nen wil waar dese Vraghe staat.

Coornhert.

Ick hebbe de selve Vraghe alsoo ij.
ghestelt gehadt / verstaande alsulcx
sommierlijck d'inhoudt vande selve
Vrage te wesen / ende en meyn oock
nyet dat V. L. tot de selve Vraghe
soude willen Ja segghen : Nyet te
min / daar na twee ofte drie vande
selve Boecrkens gesonden hebben-
de aan Nicolas Verlaan omme seker
oorsake my daar toe porrende, hebbe
bevonden dat sijn L. oock gheseydt
heeft sulcx inde voorsz Catechismo
nyet gheschreven te zijn / daaromme
ick / ten eynde alle Cavillatien ver-
hoedt souden worden / hebbe doen
drucken de selve Vraghe in forme so
die inde Catechismo staat begrepen /
ende 'tselve op elck van alle d'exem-
plaren / by my wesende gheplackt /
ende alsoo by my houden legghen /
tot dat die int licht uyt ghegheven
zijn gheweest / so blijcken sal moghen
by de exemplaren onder den volcke
wesende / alsoo ick verstondt dat in
mijnder macht was mijn eyghen
werck te beteren / ende ergernissen
ofte schandalen te verhoeden / luy-
dende de selve Vraghe inde Boecx-
kens / by my uytghegheven / van
woorde te woorde sulcx als hier na
volght. Vierde Vrage : Wat eyscht »
de Wet

» de Wet Gods van ons/Antwoort/
» Dat leert ons Christus in eender
» somma / Matthei 22. Ghy sult lief
» hebben God uwen Heere van gant-
» scher herten / van gantscher zielen/
» van gantschen ghemoede/ ende van
» alle crachten. Dit is het eerste ende
» het groot gebodt. Dat ander is de-
» sen ghelijck : Ghy sult uwen Naa-
» sten lief hebben als u selven/aan dese
» twee gheboden hanget de gantsche
» Wet ende Propheten. Vijfde Vra-
» ghe / Condt ghy dit al volcomelijck
» houden: Volght nu voort int Boecx-
» ken. Hier op doet de Catechismus
» antwoorden Neen ick &c.

Saravia.

iij. Eerst dat hier uyt u. L. behoort een nadencken te hebben/ ende u selven suspect te houden int lesen van Scribenten / omme uyt den selven haar verstandt ende meeninghe wel te verstaan/eer ghy yet daar teghen schrijft: want uyt die Vraghe/die in den Catechismo staat / en can dese Vraghe nyet ghetrocken werden: wat wy op dese Vrage souden antwoordē en hebbe ick nu nyet te seggē/dan alleenlijck dit/ dat dese Vraghe verre een ander antwoort vereyscht / dan die inde Catechismo staat/namelijck dese/ Neen ick/ Ick ben van nature gheneyght Gode ende mijnen Naasten te haten. Ende nyet jegenstaande u antwoorde/ doet ghy den Catechismo groot ongelijck / want den gheheelen Boeck is ghedicht ende ghemaackt op dese uwe vraghe ende antwoorde: want deur dat de vraghe verandert is geweest / en is den gheheelen Boeck daar deur nyet ghebetert.

Coornhert.

iiij. Hebbe ick daar gedoolt/ten ware 'teerst van mijn leven nyet / bidde Godt dattet leste soude mogen blijven/ Mijn selves verstant hebbe ick suspect / nyet alleen in't lesen vande Auctoren/maar oock vande heylige Schrifture selve. Doch vande Vraghe alsoo ghestelt te hebben is dit de oorsake gheweest/ te weten vermijdinghe ofte verhoedinghe van qualijck duyden/als of ick hielt/ datmen sulcx sonder Christo vermocht: maer hoorende 'tselve anders ghenomen te zijn / hebbe icx verandert / alsoo voorseydt is. Ende sal bevonden worden int beleyt vander sake/ mijnen Boeck ghemaackt te zijn opte Vraghe vande Catechismo selver/ daaromme ick den Catechismo geen onghelijck en doe: Ende of dat noch al eenighsins mochte zijn (als neen) soo wert dit selve met dese openbare handelinghe ghebetert / sonderlinge indien goedt bevonden werdt desen handel in druck uytgegeven te worden. Ende achte daaromme dattet u behoort te ghelieven opte Vraghe/ soo die in uwen Catechismo staat/ voort te varen ende te handelen.

Saravia.

Dat ghy bekent hier inne gedoolt te hebben / is ons hertelijck lief / soo het oock is dat ghy u verstant in het lesen der Scribenten ende oock van Godes woort / suspect houdt / biddende Godt dat het so wesen mach. Aangaande het gene u. L. segt sulcx ghedaan te zijn/ omme de quade suspitie ende arghernisse te schouwen ofte vermijden/en is ons nyet leedt/ haddet geschiet geweest sonder onse prejuditie ofte des Catechismi. Ende nopende 'tandere datmen bevinden sal in dese handelinge/ dat onse meening sulcx is/ contrarie sal bevonden worden/ende van voort te gaan opte Vrage onses Catechismi zijn wy bereet. v.

Coornhert.

Ick en hebbe daar nyet gheseydt van uwe meyninghe aldus ofte also te zijn / maar wel dat het gantsche beleedt mijns boecxkens streckt op uwe Vraghe/soo die in uwen Catechismo staat/ verwacht daaromme vj.

nu uwe

nu uwe wederleggen van mijn aanvechtinghe in't eerste artijckele van 'tselve mijn boecxken.

Saravia.

vij. Dat het beleedt des boecx nyet en is op de vijfde Vraghe ende antwoorde des Catechismi blijct claarlijck hier uyt / dat die vraghe ende antwoorde te verstaan is vanden onherboren mensche / ende uwe redene ende argumenten spreken van den herboren mensche: So en is dan het gantsche beleet van uwen boecke nyet op de vijfde vrage ende antwoorde des Catechismi/ maar veel meer op de vrage die u. L. haar eerst voor ghestelt hadde/ d'welcke vraghe is vanden gheloovighen ende herboren mensche.

Adrianus Saravia. D. V. Coornherts. A. Genieten. I. Wolff subsignavit Notaris. G. I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Ten selven daghe na noene/ Presenten als boven.

Coornhert.

viij. ICk hebbe desen morghen aangeheven te segghen/ dat by aldien in de Catechismo nyet ghemeynt en werdt met dese antwoorde Neen/ in herboren / maar alleenlijck in onherboren menschen / dat dies aangaande tusschen u. L. Saravia ende my gheen gheschille altoos en sal wesen / alsoomen wel expressélijck mach sië int eerste artijckele terstont nande Vraghe volghende in mijn voorsz boecxken/ want dan daer uyt sal nootelijck volgen dat die Neen/ nyet ghesproken en werdt vande herboren mensche/ ende deselve herboren dan soude moghen volbrenghen volcomentlijck de Wet Gods vande Liefde inde vrage voorsz gestelt / omme dan te schuwen woorttwisten die tusschen ons nyet en behooren te wesen / is mijn begheerte dat ghy wilt verclaren/ of ghy sulcx toestemt dan nyet.

Saravia.

Dat de vijfde vraghe ende antwoorde des Catechismi nyet te verstaan zy vanden herboren mensche/ wert claarlijck bewesen uyt de achtste vraghe ende antwoordt des Catechismi / luydende aldus : Maar zijn wy also verdorvē dat wy gantschelijck onbequaam zijn tot eenigen goede/ ende gheneyght tot allen quade? Antwoorde/ Ja wy/ Ten zy dat wy deur den Gheest Gods wederghheboren werden: waar uyt ick besluyte dat de Catechismus hem selven ghenoeghsamelijck heeft verclaart/ ende dat hier op breeder verclaringhe onnoodigh is. ix.

Coornhert.

Hooghnoodigh is daar op breeder verclaringhe/ aanghemerckt de propositie / daar op de vrage gestelt is / inhoudt / de Wet Godts vande Liefde/ ende by de vijfde vrage ghevraeght wort/ nyet of wy geneyght zijn tot allen quaden / ende anders als begrepen is inde achtste vrage/ maar sy streckende totte voorsz ghebodē vāder Liefde/ vraaght/ Condt ghy dit al volcomentlijck houden? nadien ghy nu daar op neen seght/ alleenlijck op den onherboren mensche/ so schijnt te volgen/ als ghesept is/ dat de herborene alsulcx wel volcomentlijck souden connen onderhouden: dit hebbe ick gevraaght oft u meyninge is/ hier op en antwoort de achtste vrage nyet altoos : vrage daaromme anderwerf/ of ghy sulcx vanden herborē mensche houdt dan nyet? x.

Saravia.

Als voren seggen wy noch eens/ dat xj.

dat den Catechismus ghenoeghsamelijck hem verclaart ende bewijst/ dat de vijfde vraghe ende antwoorde, alleenlijck behoort verstaan te werden vanden onherborẽ mensche, ende dat den Catechismo onghelijck is ghedaan op dese plaatse/ wanneer de antwoorde verder fortselijck ghetrocken wert: Doch omme geen uytvluchten te soecken/ soo segghen wy dat het ghene hier uyt van u. L. besloten is/ dat de herboren mensche wel machtigh zijn soude de Wet Godts volcomelijck te onderhouden/ nyet en volght/ waar af breeder t'zijnder tijt sal gesproken werden.

Coornhert.

xij. Ick en doe den Catechismo in't minste gheen onghelijck noch fortse/ ghemerckt de antwoorde Neen alleenlijck streckt op de voorsz vraghe vande onderhoudinge sulcker geboden/ so dat 'tnavolgende vande geneghentheyt &c. nyet dan een reden is vande voorsz Neẽ/ eñ want sulcx twijfelijck mochte verstaan worden/ hebbe ick 'tselve oock in't beginsel mijns boecxkens twijfelijck ghestelt/ doch inghesien hebbende de gantsche meeninge vande Catechismo/ hebbe ick daar by ghesepdt/ alsmen siet/ Ja: in welck mijn segghen ick sal moghen ghedoolt hebben/ ja sal oock gedoolt hebben/ 'twelck ick van herten gaern sage ende bekennen wille/ als ghy Domine Saravia u verclaringhe ront-uyt sult willen segghen/ u luyder ghevoelen te zijn/ dat een herboren mensche de voorsz gheboden volcomentlijck magh onderhouden.

Saravia.

xiij. Lieve Coornhert, wat die meening des Catechismi in ander plaatse is/ magh een yeder weten/ die den Catechismum leest/ daar af en is nu gheen questie/ maar of de meeninge des Catechismi hier sulcx gheweest is/ het welck blijckt neen/ eerst uyt de bedeelinghe des gantschen Catechismi in drie deelen/ ende oock uyt de achtste voorghemelde vrage ende antwoorde. Doch omme tot der saken te comen/ ende u nyet langer op te houden/ wy bekennen gaern/ gelijck wy oock leeren in desen Catechismo/ dat de gheloovige ende herboren menschen de geboden Godes connen onderhouden, al doch nyet volcomelijck in dit teghenwoordigh leven.

Coornhert.

Het blijckt daar ter plaatse selve sulcx gemeynt te zijn als ick verstae/ xiiij. eñ dat claarlijck uyt redenen daar aan volgende/ Namentlijck dat wy van naturen ghenegght zijn Godt ende onsen Naasten te haten: uyt crachte van welcke verdorven nature de seste vrage inde corte ondersoeckinge op de thien gheboden wel uytdruckelijck oock seyt/ datmen de selve gheboden in alle haar stucken nyet gantschelijck en magh volbrengen/ immers inde antwoort vande vijfde vraghe des Catechismi selver seyt hy voor redenen/ als voren geseyt is vande nature/ genegght omme Godt ende den Naasten te haten. Nu is my wel kennelijck dat ghyluyden leert ofte ghevoelt dat de aangheboren quade nature in niemandt/ hier op der Aerden levende/ wert vernielt ofte uytgheroyt/ ende midtsdien oock nyet inde gheloovighen ofte herboren: So volght dan dat de aangheborene quade nature henluyden belet de volcomen onderhoudinghe vande voorsz gheboden vande Liefde/ derhalven ick verstae aldaar den Catechismum nyet t'onrecht berispt te hebben. Doch nadien wy nu comen tot de sake selve/ daar ghy belijdt dat de herborene in desen leven de voorsz geboden nyet volcomentlijck en connen onderhouden/ ende ick daar teghens ghe-

gheboele dattet magh zijn/soo is al-
hier status questionis , Of eenigh mensch, herboren of onherboren, in desen leven de voorsz geboden van der Liefden volcomelijck magh houden ofte nyet, daar toe mijn eerste argument Ja seydt eñ bewijst/ende willen u.L. nu wel voeghen 'tselve te wederlegghen.

Saravia.

xv. Tottet eerste deel van dese uwer antwoorde/ waar mede ghy bewijsen wilt/ dat ghy nyet t'onrecht den Catechismum en hebbet berispt/ segghen wy dat al 'tgeen daar gheallegeert is/ gantsch inpertinent is/ ons beroepende tot de clare bedeelinghe des Catechismi ende tot de achtste vrage ende antwoorde. Het ghene dat u.L. besluyt uyt de vijfde antwoorde des Catechismi/ende seste vraghe des corten ondersoecx/ op de thien gheboden / als oock uyt onse ghemeene Leer ende gevoelen/ en dient geensins omme te bewijsen dat u.L. den Catechismo gheen onghelijck en hebt ghedaan / stellende de sake in't oordeel van alle onpartijdighe Lesers. Tottet tweede deel vande antwoorde / sprekende de statu questionis, segghen wy dattet een gheheele ander status is/ghelijck het bewesen can werden uyt de distinctie/ die u.L. selver van de meeninghe des Catechismi heeft ghemaackt/aldus luydende: Ist dat de Catechismus daar by verstaat een onherboren mensche / ick en meyne nyet dat yemant / verstandigh zijnde / den Catechismum daar inne sal berispen/maar veel eer toestemmen/ ghemerckt soodanighe luyden / (soo langhe sy sodanigh blijven) de voorseyde liefde geensins en mogen hebben : waar uyt ghenoeghsamelijck blijckt dat in statu hujus questionis, de onherboren nyet begrepen en staat / daar nochtans u.L. nu den onherboren metten herboren gestelt heeft / want het is een verre ander vraghe of de herboren menschen machtigh zijn de Wet Godes volcomelijck te onderhouden/ende 'tselve te vraghen vanden onherboren/ ofte vanden herboren ende onherboren t'samen/so dat ick nyet en weet/ wat u.L. met dese veranderinghe meent / ten ware dat u.L. haar breeder hier op verclaarde / te weten/ of ghy't oock soo meynt/dat die vraghe van beyden herboren ende onherboren moet verstaan werden/ ende hier op geantwoort hebbende/ so sullen wy voort gaan.

Coornhert.

Domine Saravia, ick houde sulcke xvj.
mijn berispen pertinent ende recht/ oock dat ick den Catechismum nyet en hebbe veronghelijckt : maar omme desen dieren tijdt met de verantwoordinghe nyet te stelen/ende van dat incident te comen totten principale/ so laet icx daar by blijven/ende segge dattet geen ander Status questionis en is/ dan ick daar hebbe gestelt/ so u.L. licht soude hebben ghemerckt indien de selve maar voort ghelesen hadde uyt mijn boecxken 'tgunt daar staat/als ick vande onherborene scheyde/ luydende aldus: Maar meynt de Catechismus daar mede oock alle herboren menschen/ niemanden uytghesondert / alsmen siet Ja &c. daar t'samen vermengt zijn herboren ende onherboren/ soo't oock uyt de sake selve nootelijcken volght. Want nadien op de vraghe van't volcomelijck onderhouden geantwoort wort/ Neen/alleen vande onherboren soo ghy dat segt/eñ ghy mede rondelijck bekent dat oock de herboren de geboden nyet en mogen volcomentlijck houden / wat magh men hier doch anders uyt sluyten/ dan dat soo wel herborene als onherborene de geboden Gods vande Liefde voorsz nyet en moghen volcomentlijck onderhouden; Dit is nu

u. L. segghen openbaarlijck / daar tegen segge ick dat sulcx magh gheschieden. Is dat van nyet de rechte status questionis?

D.V.Coornherts. Adrianus Saravia. A.Geniets. I.Wolff subsignavit Notaris. G.I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Den xxviij. Octobris 1583. voor middagh / Presenten als voornoemt.

Saravia.

xvij. ALsoo ick sie dat u. L. daar op noch blijft staande / dat u berispen vande vijfde vrage pertinent is / nyet jegenstaande ick contrarie bewesen hebbe / so heeftet my noodigh ghedocht / het bewijs van 'tselve wat breeder / doch met weynigher woorden voort te stellen. 'Tblijckt uyt de tweede vraghe des Catechismi / dat de selve Catechismus bedeelt wort in drie deelen / het eerste is van des menschen ellendigheyt: het tweede van sijn verlossinghe: het derde vande danckbaarheyt die de mensche Gode schuldigh is. Nu is dese vijfde vraghe ende antwoorde in het eerste deel begrepen / so dat de mensche aldaar wort aangesien in sijn verdorven nature buyten Christum / want van Christo ende sijne ghenade eerst in het tweede deel ghehandelt wort: Soo blijckt dan hier uyt dat in dese vijfde vrage alleen vanden onherboren mensche ghesproken wort, tot ontdeckinghe van sijne ellendigheydt. Daar na blijckt het selve oock uyt de achtste vraghe des Catechismi voorghemeldt / daar gheantwoordt wort / Ja wy: Ten zy dat wy deur den Gheest Gods weder gheboren worden: opentlijck te kennen ghevende dat in dit eerste deel des Catechismi de wedergeboorte uytghesloten wort / ende besluyte daaromme voor het laatste / dat ghy den Catechismo onrecht doet, wanneer ghy onder dese vijfde vraghe oock alle herboren menschen seght begrepen te worden, Te meer / dewijle ghy in uwe boecxken self hebt twijfelachtigh daar van gheschreven. Ghy segt dat ghy inghesien hebt de gantsche meeninge des Catechismi / ende wat wy daar van leeren / maar de questie en is hier nyet wat de Catechismus elders meent / of wat wy daar van leeren / maar wat sy hier ter plaatse wilt seggen. Wy bekennen wel dat inde hondert veerthiende vraghe oock Neen gheantwoort is / op de questie of de ghene die tot God bekeert zijn, connen dese gheboden volcomentlijck houden, waar op gheantwoordt wordt / Neense. Daar haddet u. L. 'tselve behooren te berispen / ende nyet in dese vraghe / daar het nyet en behoort. Aangaande nu den standt vande questie / aanghesien ghy ons toestaat / dat de onherboren mensche de Wet Godts nyet volcomentlijck can onderhouden / so blijft alleen de vraghe ende controversie vanden herboren / of hy volcomentlijck dat gebodt der Liefde can volbrengē ofte nyet: Ende hier uyt rijst de rechte status questionis, want wy hebben daar op gheantwoort / dat de herboren menschen de geboden Godts connen onderhouden , doch nyet volcomentlijck , ende ghy segt dat sy't immers volcomentlijck connē onderhouden. Soo staetet dan hier op / welck van beyden waarachtigh zy. Wy verwonderen ons waaromme ghy den staat aldus stelt / of eenigh mensch herboren of onherboren in desen leven de voorsz geboden vande Liefde volcomentlijck magh onderhouden ofte nyet. Daar toe ghy seght Ja. 'Twelck wy nyet wel en ver-

staan: Nochtans indien ghy't soo hebben wilt / ende inde questie alsoo beyde vervaten herboren ende onherboren/ende bewijsen datse beyde de gheboden der Liefde volcomentlijck connen onderhouden / wy willen hier inne u.L. wel gelieven / ende soo voort gaan.

Coornhert.

xviij. Domine Saravia/so ons geschille ware / wie van ons beyden pertinentelijckt ende dialectelijckt sal connen stellen sijn meeninghe / ick als ongheleerde ende onconstigh zijnde/ soude u den plaats wijcken / ghemerckt ghy gheleerde Luyden zijt/ des nyet te min en can ick noch nyet verstaan / dat ghy sulck u segghen hebt bewesen. Ende of schoon by my hier nyet op't pertinentelijckt ghesprokenen ware/om welck geschille ick hier den tijt nyet en wil rooven/ so achte ick hier nochtans ghesproken te hebben op't alder waarachtighste / Ghemerckt het opentlijck blijckt uyt de voorgaande handelinge u luyden verstant te wesen / oock in desen Catechismo / dat noch herboren noch onherborẽ mensche(daar inne al 'tmenschelijck gheslacht is begrepen) de gheboden Godts nyet volcomentlijck en mogen onderhouden / Ick segghe oock nerghens dat onder de vijfde vraghe sulcx werdt begrepen, maar wel inde gheheele beledinghe vande Catechismo: Dus en segt ghy daar nyet soo alst inder waarheydt is. Nyet te min / omme hier nyet te schijnen twistigh te zijn/ omme de eere van dit incident / soo wil ick u.L. die gaern gheven/ volghens mijn toeseggen van gisteren/ ofte eergisteren gheschiet/ te weten/ so ghy my maar condt in eenige saken twijfelijck maken / datmen my bereydt sal vinden meer u verstant/ dan 'tmijn toe te stemmen / als die het mijne verdacht hebbe: wilde daaromme wel ghebeden hebben/ dat u.L. hier mede ghenoeghende/ nopende dit voorsz gheschille/ te weten of ick dit op een eygentlijcke ofte oneygentlijcke plaatse hebbe gestelt/ voort willen varen tot de principale sake/omme waar toe oock te eerder te moghen comen / ick mede gheen vorder questie en begheere te maken vande statu questionis by my nyet sonder reden alsoo ghestelt/ende ben daaromme te vreden/soo't u belieft/ alst wel scheen gisteren dat de selve status gestelt zy aldus / Of eẽ herboren mensche, de geboden Godes van der Liefden in desen leven volcomentlijck magh onderhouden, dan nyet, vrundtlijck begheerende dat u.L. omme quistinghe vanden tijdt te vermijden / daar op willen voort varen ende handelen.

Saravia.

Dan alle de beleefde woorden de welcke u.L. hier heeft ghebruyckt/ dancken wy u/ maar wy en hebben ons anders nyet comen laten duncken / so wel uyten voorgaandẽ handel/ als uyt u gheschreven boecxken/ dan dat u meeninghe ende verstant gheweest is vande vijfde vraghe/dat die alsoo wel begrijpt de herboren als de onherboren/want dese woorden schijnen desen sin mede te brengen: Maar meynt de Catechismus daar mede oock alle herboren menschen niemant uytgesondert/alsmen siet Ja / &c? Maar wy willen't gaern daar by laten/ende totte questie comen/ die u.L. voorghestelt heeft / waar mede wy te vreden zijn, te weten of den herboren mensche de gheboden Godes vande Liefde in dit leven volcomentlijck can houden dan nyet, waar op u.L. seydt Ja/ ende wy Neen: ende u Ja soeckt u.L. te bewijsen met dese volgende bedeelinge ende bewijs-redene/gheneteert/ Een/ daar is onderscheydt tusschen wercken die onmoghelijck/ die swaar/ ende die licht vallen/omme te xix.

me te doen: dat onmogelijck is ghescihiedt nemmermeer/maar de twee laatste geschieden wel/ te weten/ die swaarlijck / maar dese lichtelijck. Nu is Christi gebodt Christi last &c. Daar op antwoorden wy/ soo veele als dese distinctie aangaat vā wercken/ die onmoghelijck/ swaar/ ende licht vallen omme te doen. Eñ dat onmoghelijck is en gheschiedt nemmermeer/ laten wy gelden/ voor desen tijt so vele alst gelden magh / ende comen tot de plaatse Johannus sijns eersten Sendtbriefs 'tvijfde Capittel/'tderde vers/daar hy sept/ dat de gheboden Christi nyet swaar en zijn/ende segghen dat Johannes daar spreeckt vanden wedergheboren mensche, den welcken wy bekennen dat de gheboden Godes nyet swaar en zijn, na de ghenade die hy van Godt ontfanghen heeft: Maar daar uyt en cannen nyet besluyten 'tghene dat dese besluyt-redene bewijsen wilt/ namentlijck dat de Catechismus hier teghen sept sulcx onmoghelijck te zijn/&c. ende daaromme sullen wy op de deelen vanden argumente antwoorden: Ende eerst tot die major ofte 'teerste deel van de bewijs-redene/al wat inder waarheyt nyet swaar, maar licht is omme te volbrengen, dat magh wel, ja oock lichtelijck gheschieden, ontkennen wy soo absolutelijck ghestelt waarachtigh te zijn, ende soude u. L. toestaan sulcx te bewijsen.

Coornhert.

xx. Lieve Saravia/ ick wilde dat wy de tijt wat beter besteden/ dan malcanderen met onnoodige bewijsinge te beswaren ende 'tpapier te vergheefs te vullen: 'tschijnt dat u. L. hier bewijs begheert vande principijs. Wie en verstaat nyet dat alle swaar ofte licht sulcx genoemt wert by vergelijckinge van 'tghene daar het teghen werdt ghehouden / alsoo sal't swaar zijn voor een kindt van drie of vier jaren/dat een knechtgen van xiij. ofte xiiij. jaren licht is: welcx last wederomme swaar sal gheacht worden/nyet tegenstaande de selve een man van veertich jaren licht is: den welcken wederomme swaar sal gerekent worden die last/ die voor een Paart ofte Olyphant licht is/ende so voort aan: sulcx datmen eygentlijck magh segghen/ dat nyet swaar te zijn voor een persoon in de welcke meer crachts is dan swaarheydt in sijn lasten: alsoo datmen voor een man die hondert pont gewichts cracht heeft nyet en magh segghen swaar te zijn een ghewicht van twintigh pondt. Nadien nu Sanct Johan Apostel hier spreeckt vande herboren Kinderen Godts/ eñ daar by wel uytdruckelijck seydt dese woorden / te weten in't naaste verset voor't gheallegeerde: Daar aan kennen wy dat wy de kinderen Godts beminnen/als wy Godt beminnen eñ sijn geboden doen. Sept voorts in't volgende verset: Want dit is de Liefde Godes/ dat wy sijn gheboden onderhouden. Ende willende sulcx noch meer bevestighen/ sept daar op voor redene die woorden uyt hem by my ingevoert/ ende sijn gheboden en zijn nyet swaar, als of hy wilde segghen/ zijn wy kinderen Godts so is Godt met ons: Is dan oock Godt met ons wie sal tegen ons zijn / gemerckt hy Almachtigh is/diens wille niemāt en magh wederstaan: dus en ist gheen swarigheyt inde cracht van sulcken Almogenden God ende Vader/ te onderhouden sijn Soons geboden/ die nyet swaar en zijn. Verhope hier mede u Domine Saravia de major ofte 'teerste deel mijns bewijs-redens genoeghsaam bewesen te hebben / immers meer dan te veel/ als wesende een notoire saecke / die gheen bewijsinghe altoos en behoefde.

Saravia.

xxj. De verclaringe van u. L. van het eerſte deel van uwer bewijſredene doet my genoegh: Daar u. L. ſeght dat ſy licht ende ſwaar nyet abſoluytelijck en neemt / maar ten aanſiene vande cracht der ghener den welcken het licht ofte ſwaar valt. De geallegeerde plaatſen, uyt Godes woort, ga ick nu voorby/mettet gene dat u. L. ſchijnt daar uyt te willē beſluyten / ende come tot die Minor ofte het tweede deel uwer bewijſredene / te weten deſe / De geboden Chriſti (daar onder het voornemſte is dit ghebodt vande liefde tot Godt / ende den Naaſten) zijn nyet ſwaar, maar licht omme te volbrenghen, bekennen wy waarachtigh te zijn / als oock die Concluſie/ welcke deſe is: ſoo blijckt nu dat dit ghebodt vande Liefde nyet alleen nyet onmogelijck, oock nyet ſwaar, maar licht is, omme te volbrenghen: waar teghen de Catechiſmus nyet en leert / verſtaan zijnde vanden herborē menſche. Het ſoude u. L. toeſtaan te bewijſen / hoe dit tegen den Catechiſmum ſtrijdt.

Coornhert.

xxij. Dat is rondelijck ghehandelt/ vrundtlijcke Saravia/ende verhope oock my tegen u. L. in alles van gelijcken te draghen. V. L. bekent hier mijn Major/mijn Minor/ende mijn Concluſie/ dat is/ mijn gantſche bewijſredene goet te zijn/ſulcx dat den herboren de Wet Godts licht valt omme te doen/ maar verſoeckt daar beneven bewijs uyt my, waar dat ſulcx ſtrijdt teghens uwen Catechiſmum, dat ſal ick doen / midts alleen hier eerſt ſtellende 'tgunt uyt ſulcke mijn bewijſredene nootlijck volght: Al wat den kinderen Gods licht valt omme te doen / dat mogen kinderen Godts doen: de gheboden Chriſti vallen den kinderen Gods licht omme te doen: ſoo volght dat kinderen Godts de gheboden Chriſti mogen doen. Hier teghens ſtrijdt opentlijck de antwoorde op de Cxiij. Vraghe vande Catechiſmo / hier voren vermelt artic. xvij. Ende nadien onſe ſtatus queſtionis deſe ſake ſelve is/
„ te weten / of de herborenen ofte kin-
„ deren Gods de gheboden Gods in
„ deſen leven volcomentlijck moghen onderhouden / daar toe ghy Neen ſeght ende ick Ja/ So blijckt midts deſen u Neen ſegghen inde hooftqueſtie nyet recht te weſen / eñ mijn ſegghen van Ja wel gheſeyt te zijn.

Saravia.

V. L. bedrieght haar grootelijcx in deſe bewijſinge/ alwaer ghy vervalt van het doen der geboden Gods tot het volcomen onderhouden der gheboden Godts, het welcke verre een ander ſake is dan het ſimpel doen der gheboden. Ghelijckerwijs het nyet volgen en ſoude van eenen perſoon / wien't licht is te ſchrijven ofte het werck van eenighe andere conſt te doen: het en is deſen perſoon nyet ſwaer/maer licht te ſchrijvē ofte eenigh ander werck te doen/ waar inne hy ervaren is / ergo hy cannet volcomentlijck doen datter nyet aan en ghebreeckt: Alſoo ſegghen wy / dat dit nyet en ſluyt / de kinderen Godts connen dat ghebodt der Liefden licht doen, ergo ſy connent volcomentlijck doen: hier op ſal u. L. believen te antwoorden. xxiij.

Coornhert.

Het ſluyt/ Saravia vrunt in mijnen ooghen noch al wonder wel/ als wy malcanderen maar verſtaan / daar inne / wat volcomentlijck een dinck te doen is / dat houde ick ſulcx te weſen, daar nyet aan en gebreeckt, waar toe 'tſelve geſchiet, het ſchrijven gheſchiet tot gheen ander eynde (omme by u. L. ghelijckeniſſe te blijven) dan omme anderen/ ofte oock hem ſelfs namaals te doen verſtaen/'tgunt men ſchrijft. Neemt xxiiij.

nu dat yemandt nyet de grootſte Meeſter van conſtelijck ſchrijven weſende / maar ſoo veel nochtans can ſchrijven / dat hy perfectelijck ſijn meeninghe ende ſinne op het papier can ſtellen / omme by anderen / ofte oock namaals by hem ſelven te rechte verſtaan te wordē / ende ſulcx doet / men ſal ſulcx ſchrijvē nyet t'onrecht noemen een volcomen ſchrijven: Alſo mede hier in deſe ſake / die lichtelijck de gheboden des Heeren connen doen / nyet een / ofte twee / ofte eenighe ſtucken / maar in genere de geboden Chriſti: wie mach ontkennē dat de ſelve nyet volcomentlijck de gheboden Chriſti ſoude connen onderhouden? Of is den Heere Chriſto meer aan't eene dan aan't ander ghebodt gheleghen / ſulcx dat hy wel in't eē / maar in't ander nyet gehoorſaamt ſoude willen zijn? Dat en betuyght de Apoſtel Jacobus cap. 2. verſ. 10. nyet met ſijne woorden / luydende: Soo wie de gheheele Wet onderhoudt ende overtreedt ofte ſondight in een / die is ſchuldigh aan allen.

Adrianus Saravia. D. V. Coornherts. A. Geniets. I. Wolff ſubſignavit Notaris. G. I. Rijſwijck Notaris ſubſignavit.

Ten ſelven daghe naar den middach / Preſenten als boven.

Saravia.

xxv. ICk bekenne lieve Coornhert / dat dit grootelijck dienen ſal tot verclaringhe / nyet alleenlijck van dit teghenwoordigh argument / maar oock van veel meer anderen die hier na ſullen volghen / indien wy recht connen verſtaan wat dit woordt / volmaackt ofte yet volcomentlijck doen / beteeckent, Maar ſouden wy hier inne accorderen / ende over-een comen / u. L. ſoude moeten de ware ſignificatie van deſe woorden / volcomentlijck doen / naarder comen / want deſe difinitie die ghy ſtelt, te weten deſe, volcomelijck een dinck te doen / houde ick ſulcx te weſen / daar nyet aan en ghebreeckt / waar toe het ſelve gheſchiedt / is imperfect, want de volcomentheyt vandē wercke, 'twelck tot eē ſeker eynde ſtreckt, en dependeert nyet vanden eynde, waar toe het werck werdt ghedaan: Als voor exempel / de volmaacktheydt van't ſchrijven en dependeert geenſins vandē eynde waar toe mē ſchrijft. Daar is eenen Schrijver / hy ſchrijft omme een ſeker ſake te kennen te gheven / dat gheſchrift / 'tzy inde letters ofte inde compoſitie / mach ſeer wel Imperfect ende onvolcomentlijck gedaan zijn / ende nochtans dies nyet jeghenſtaande het eynde vercrijghen / waar toe hy dat ghedaan ofte gheſchreven heeft. So en accorderen wy dan hier inne nyet / dat quaat geſchrift ende quade compoſitie hoe wel dat ſy het eynde ſal vercreghen hebben waar toe het gheſchreven ofte gedaan was / volcomen gheſchrift can gheſeydt worden. Vorder het gene dat u. L. meer gheſeydt heeft van allen de gheboden Godts te onderhouden / achtervolghende het gheallegeerde uyt het thiende verſ. des tweeden Cap. Jacobi / laten wy nu onbeantwoordt voorby gaan, als een ander queſtie weſende, nochtans aen deſe hangende: Maar wy en connen alle deſe queſtien ſeffens niet handelen / daaromme laat ons nu eerſt over-een comen van dit woordeken / Volmaackt ofte Volcomen, ende daar inne voort varen / ghelijck het volghende argument dat vereyſcht / al waar u. L. haar breeder verclaart / eñ hier namaals tot ſijnder plaatſe ſo ſullen wy van dat ander ſpreken.

Coornhert.

xxvj. Vrundtlijcke Saravia/ dat een herboren mensche de gheboden Godes vander Liefden/ soo die inden Catechismo verclaart staan onder de vierde Vraghe, nyet alleen mach doen/ maar oock lichtelijck, is hier bekent by u. L. maar voeght daar by daar uyt nyet te volghen, dat hyse volcomentlijck mach onderhouden. Hier toe segghe ick Ja/ eñ zijn daaromme nu op dit geschille/ u. L. ghelijckenisse van quaat gheschrift en is gheen goet geschrift: goet gheschrift is 'twelck volcomt 'tghene daar toe het werdt gheschreven: van quaadt werck oft quaadt gheschrift en handelen wy nu nyet/ maar van goedt/ dus willen wy die gelijckenissen laten varen/ omme te comen tot voorten verclaringhe van 'tghene volder verclaringhe van 'tghene volcomentlijck ghedaan mach heeten/ ende dat bewijsen uyt dese sake self in questie. Soo versta ick noch datmen een werck recht mach heeten volcomentlijck ghedaan te zijn, alst ghedaan is soo't behoort ghedaan te werden. Dit werck daar hier af ghesproken wert is God lief te hebben/ als onder de vierde Vraghe/ uyt gantscher herten/ uyt gantscher zielen &c. Sal dat werck gedaan worden ofte gheschieden/ so moetet nyet gheschieden ten halven ofte voor een deel/ ghemerckt dan dat werck nyet en soude gheschieden: Maar het moet gheschieden gheheel/ so alst behoort te geschieden. Nu bekent ghy Domine Saravia dat dit voorsz werck van de Liefde Godts ende des Naasten mach geschieden/ ende dat noch lichtelijck inden herbozen: Soo volght dat sulck werck inden herbozen volcomentlijck magh gheschieden: dit wederspreeckt u. L. alhier/ ende blijckt mitsdien dat u. L. spreect pugnãtia ofte strijdige saken.

Saravia.

xxvij. Ick en wil Lieve Coornhert/ omme den tijdt te winnen/ nyet veel woordẽ maken/ omme dat dese u. L. antwoorde op mijne voorgaande Redenen nyet en dient/ daarom latende 'tghene dat ick impertinent achte/ so wil ick comen tot de difinitie van yet volcomentlijck te doen/ de welcke is dese: Datmẽ een werck recht magh heeten volcomentlijck ghedaan te zijn/ alst ghedaan is soo't behoort ghedaan te werden. Indien u. L. verstaat by dese woorden/ soo't behoort ghedaan te werden, alle circonstantiẽ ofte ommestandigheden/ soo wel vande qualiteyten als vande grootte vande wercken, wy en hebben daar teghen nyet, maar houden dese difinitie voor goedt eñ oprecht. Maar soo vele alst aangaat/ dat u. L. daar uyt infereert dat niemãt het bevolen werck en soude connen doen sonder alle die behoorlijckheden van qualiteyten ende grootte te hebben/ ontkennen wy, ende is oock strijdende met u'we voorgaande definitie voor de noene van u gegeven artic. xxiiij. alwaar u. L. nyet en heeft ghesien op de volmaacktheydt ofte onvolmaacktheyt vandẽ wercke/ maar alleenlijck op het eynde/ bekennende dat werck voor volmaact/ waar deur het eynde/ waar toe het streckt/ can vercreghen werden. Niettemin omme daar uyt gheen groot voordeel te nemen/ soo segghen wy dat die volcomentheyt in tweederley manieren aanghesien wordt. Eerst in het wesen vande sake selve/ de welcke bestaat van alle heure leden. Ten tweeden in den wasdom ende grootte/ waar toe de sake comen can ofte comen magh: so segghen wy dat de Liefde Godes ende des Naasten volmaackt is, wanneer sy haar substantiele deelẽ heeft, dat is wanneer sy louter ende ongheveynst is, de welcke Johannes noemt een waarachtighe Liefde/ nyet bestaande in woorden/ maar

inder daadt ende waarheydt. Hoe wel dat dese Liefde inden beginne cleyn wesen sal / sy magh nochtans dagelijcx wassen eñ toenemen : Ten welcken aansiene sy onvolmaackt is ghesept (als sy oock is / totter tijt toe dat sy totten oppersten graat der volmaacktheydt, die ons inder Wet Godts voorghestelt is, sal ghecomen wesen. Ende dit is in't corte onse meeninge ende verstant vande volmaackthept ende onvolmaackthept der Liefde / de welcke Liefde wy ghesepdt hebben inden herboren bevonden te zijne / hoe wel nochtans onvolmaackt als wy gesept hebben / namelijck soo vele die grootte der Liefde inden oppersten graat / die ons van Godt bevolen is / belangt. Ende dese dingen en zijn gheen pugnantia noch strijdende d'een teghen d'ander.

Coornhert.

xxviij. Vrundtlijcke Saravia / Ick hebbe daar veel dingen upt u. L. gehoort / ende weynigh / ja nyet altoos vernomen / dat in't minste magh dienen / tot wederlegge van 'tghene by my hier naast voor is gesept / soude wel willen dat u. L. yet daar upt infereerden ende een slot daar upt maackten / omme sulcx te bewijsen.

Arien de Saravia. D. V. Coornherts. A. Geniets. I. Wolff subsignavit Notaris. G. I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Den xxix^en Octobris / voor middage / Presenten als boven.

Saravia.

xxix. Ersame Coornhert / omme dat ick bekent hebbe dat een herboren mensche de gheboden der Liefden / inde vierde vrage des Catechismi verhaalt / lichtelijck can onderhouden / soo besluyt u. L. daar upt / dat de selve herboren mensche de voorsz gheboden volcomentlijck can onderhouden / overmidts inden Catechismo staat : Ghy sult den Heere uwen Godt lief hebben van gantscher herten &c. Ten tweeden soo wilt ghy dat bewijsen met uwe verbeterde definitie van yet volcomentlijck te doen / seggende datmen een werck recht magh heeten volcomentlijck ghedaan te zijn / als het ghedaan wort / so het behoort / waar upt u. L. besluyt : als het werck nyet ghedaan is gelijck het behoort / dattet maar ten deele of ten halven ghedaan is / ende over sulcx nyet en is ghedaan. Op dese twee Redenen hebbe ick geantwoort / achterlatende 'tghene ick gheacht hebbe nyet te dienen tot onsen propooste / dat onvolcomenthepdt ofte onvolmaacktheyt vanden wercke nyet infereren en can dat het werck nyet en soude gedaan zijn: Gelijck oock u. L. met exempelen / achtervolgende uwe eerste difinitie van yet volcomentlijck te doen / hebt in ghescriftte gheantwoordt ende oock met monde / dat hoewel een ghescrifte nyet volcomentlijck geschreve zijnde / eñ nochtans sijn eynde vercrijght / waar toe het ghedaan is / volmaackt gherekent wordt. Op het tweede hebbe ick mondelijck gheantwoordt / dat inwendighe wercken des menschen onbedeelt zijn, want men nyet een halve Liefde hebben en can, ghelijckmen een halve tafel ofte banck can maken. Omme dat te bewijsen hebbe ick de distinctie gemaackt / die in't Prothocol staat vã wesentlijck volcomenthept in hare leden / ende volcomenthepdt in wasdom eñ grootte / Om te bewijsen dat de Liefde in haar wesen volmaackt zijn can in den herborẽ menschen / daarse nochtans / soo vele de grootte aangaat / onvolcomen is / alsoo sy tot den oppersten graat der volmaacktheydt /

die de Wet eyscht / nyet en is ghecomen. Ghelijck nu een kint van twee jaren nyet een half mensche / maar een gheheel ende volcomen mensche is / hoewel het noch nyet en is tot die volcomen grootte ghecomen / daar toe een Man van veertigh jaren gheraackt is / ende in dien aansiene onvolcomen ende onvolwassen gesept wort: also is oock de Liefde inden herboren begonnen een ware ende gheheele Liefde, (d'welck de Latijnen daaromme Integrum noemen) hoewel datse noch onvolwassen ende onvolcomen is soo veel de groothepdt aangaat die inde Wet vereyscht wort. Ende so ontkennen wy dese twee dinghen wederstrijdigh te zijne / wanneer wy segghen dat de herboren menschen de Wet Godts vande Liefde wel connen houden / hoe wel nochtans dat sulcx onvolcomentlijck gheschiet.

Coornhert.

xxx. Saravia Vrunt/ dat wy nu op dat stuck zijn / of het gene lichtelijck gedaan magh worden / te weten / noyende dit stuck vande ghebodden Christi in questie / sulcx magh ghescheden sonder volcomentlijck te gheschieden / wil ick terstont breeder af handelen / na dat ick een weynigh ghesepdt sal hebben van mijn inghevoerde exempel van't schrift by u. L. nu wederomme voortgehaalt / doch nyet soo alst by my is ghesepdt ghe weest/ ghemerckt men daar nyet en sal vinden dese ofte deser ghelijcke woordē/ dat hoewel een schrift nyet volcomentlijck geschrevē en zy / des nyettemin can uytrechten het eynde daar toe het schrijven gheschiedt: Maar segghe daar / oft nyet op't con stelijcxste gheschreven en zy / also nochtans geschreven is / dat het des schrijvers meeninge perfectelijc can doen verstaan / datmen sulcx recht magh seggē volcomentlijck geschrevē te zijn / alsmē oock magh doē van een lesere / de letteren wel connende / oock het spellen ende het lesen volcomentlijck / te connen lesen / of hy schoon langsamer leest dan een ander. Maar wantmen met geen gelijckenissen en magh bewijsen, dan alleenlijck sijn meeninghe daar by verclaren, so hebbe ick doe die ghelijckenissen laten varen / als ick nu mede doe / omme te comen aen't bewijs vander saken. In't laatste van't xxiij. artic. hadde ick / willende bewijsen datmen nyet en magh seggen dat yemant doet 'tghene hem bevolen is / als hy dat nyet en doet so alst hem is bevolen / dat is / soo't behoort ghedaan te zijn / daar toe inne ghevoert den sproeck Jacobi: Soo wie de gheheele Wet onderhoudt, ende sondight in een, die is schuldigh aan allen, welcke sproke u. L. onbeantwoort voorby laat gaan / seggende / maar nyet bewijsende / dat het een ander questie is / t'welck u. L. oock wel merckende / belijde daar benevén datse hangende is aan dese questie: Omme waar af nu wat breeder te handelen / segge ick daar op also: Men neme of yemant God mochte lief hebben van gantscher herten / van gantscher zielen / en van gantschen ghemoede / maar nyet van allen crachte: soude dese nyet sondigen in't nalaten van een deser ghebodden stucken? ick houde wel ja: soo soude hy oock aan allen schuldigh zijn / ende gheensins te recht ghesept mogen worden / dat hy dit ghebodt vander Liefde (soo de Heere dat ghebiedt) ghedaan heeft ofte onderhouden / want die sulck gebodt vander Liefde nyet en volbrengt ofte doet / en doet dat nyet al soo't hem vanden Heer is ghebodden. Laat ons oock nemen dat yemandt Godt wel bemint voor een deel sijns herten / voor een deel sijnder ziele / voor een deel van sijnen ghemoede / ende voor een deel sijnder crachte / maar nyet uyt gheheel-

gheheelder herten/zielen &c. magh dese oock te recht ghesepdt worden/ dit gebodt Christi vander Liefden/ alsoo hy dat heeft gheboden/ onderhouden te hebben? Neen/geensins/ want hy nyet en doet dat de Heer hem gebiedt. Of soumen willen segghen/dat Godt die als een jalours liefhebber niemant in't hert der geloovigher neffens hem en wil lijden, vernoegẽ soude met een half ofte gedeelt herte? Wie soude 'tander deel des herten eñ der liefden hebben? de Duyvel of Baal? Vernoeght God met sulck hincken over beyden zijden/dat en ghetuyght de Propheet Helias nyet/noch oock gheensins Christus de Heer selve: Segghende Helias/hoe langhe suldy over beyden zijden hincken? is de Heer God/ so volght hem/ist oock Baal volght die. Ende seggende onse Heere/Niemant en magh twee Heeren dienen/ of hy moet den eenen lief hebben ende den anderen haten. Sanct Jan schrijft alsoo: Maar die sijn woordt onderhoudt/in hem is waarlijck de Liefde volmaackt/daar aan weten wy/dat wy in hem zijn. Nu behoort elck sekerlijck te weten/of hy in Christo is dan nyet/soo hy nyet (gelijck de Catholijckẽ leeren/maar nyet wel) al sijn leven deur in ancxtige onsekerheyt wil leven. D'Apostel stelt hier in tot een merck-teycken van dat wy in Christo zijn/de volmaackte Liefde in't onderhouden van Christi gheboden. So sepdt oock de Heere selve Joannis 14. vers. 15. tot sijnen Jongeren: Hebdy my lief/so onderhoudt mijn gheboden: Ende daar na vers. 21. Die mijn geboden heeft ende die onderhoudt/die is die my lief heeft. Nu soude ick gaern hoorẽ/wat by u. L. de mate is/van dit merck-teycken/ daar by men weet datmen in Christo is ende hem lief heeft. Te weten dit onderhouden sijnder gheboden/ Ist ghenoegh alsmen een vierendeel, (omme soo te spreken) de helft ofte drie vierendeel van diẽ onderhoudt/ of wil hy die sijn gheboden in't gheheel onderhouden hebben? Ick meynt aldus: Of u. L. houdt dat de mensch die Christi geboden nyet en onderhoudt/so hy die ghebiedt/dat is/volcomentlijck of in't gheheel/ daar aan sondight of nyet? Ick houde u. L. sal segghen/dat hy daar aan sondight. Maar om hier af te scheyden wil ick comen aan voorder bewijsinge: wie eenigh werck doet op een ander wijse dan't hem bevolen is te doene/die en doet nyet 'tgene hem te doen is bevolen: wie God lief heeft/maar nyet uyt gantscher herten/gantscher zielen &c. soo dat van Christo is bevolen/die doet dat werck van liefhebben op een ander wijse dan't hem van Christo is bevolen: so en doet dan sulck een/die God nyet van gantscher herten &c. lief en heeft/als Christus dat beveelt/dat gebodt nyet vander Liefde dat hem is bevolen.

Saravia.

Lieve Coornhert/'tgene dat ghy daar roert van het volcomentlijck schrijven/segghende dat sulcx een woort inden Prothocol nyet bevonden sal worden/ segghe daar op/dat in de ghemeyne sprake op het constighste te schrijven/ende op't volmaacktste oft volcomentlijckste te schrijven/al een dinck is/&contra, ghelijck wy hopen bewesen te hebben. Hopende 'tghene dat u. L. segt dat ick die plaatse Jacobi ben voorby gegaan sonder die te beantwoorden/en is tot geenen anderen eynde gheschiet/dan om dat onmoghelijck was beyde die questien die voorhanden waren t'samen te beantwoordẽ/latende die questie, tot sijnen bequamen tijt. So vele dese teghenwoordighe questie aangaat/te weten/of dit teghen hem selven is strijdende/ xxxi.

dende / dat een herboren mensche wel de geboden Godts can houden, maar nochtans nyet volcomentlijck, antwoorde ick op uwe reden aldus/ Dat ick op u begheere dat ghy die major bewijsen sult / want het zijn verscheydē dingen/een werck doen/ ende dat wel te doen / ende soo't behoort / in allen stucken ende deelen: So insgelijcx een bevel ofte ghebodt volbrenghen/ ende dat volbrenghen in alderley manieren gelijck het bevolen is: So dattet wel ghescshieden mach/ dat yemandt een werck doen sal hem bevolen / maar nyet in allen dingen gelijck het hem bevolē was/ ende nochtans en sal nyet ghezeydt zijn/ dat werck nyet gedaan te hebben / maar wel nyet soo volcomentlijck alst hem bevolen was.

Adrianus Saravia. D. V. Coornhert. A. Geniets. I. Wolff subsignavit Notaris. G. I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Ten selven daghe naer middage/ Presenten als boven.

Saravia.

xxxij. ICk hebbe my voor den noene by monde ghedoleert vande langhe redene die Coornhert alsdoen gebruyckte / begheerende van sijnder Liefde dat hy alle die langhe redenen achter laten soude ende comen tot mijn laatste beslupt-redene/ omme die pertinentelijck met corte woorden te wederlegghen/ende uyt dier oorsaken soo hebben wy onbeantwoordt voorby laten gaan het gene datter staat tusschen het beginsel van sijne redenen tot het eyndelijck argument / alwaar hy bewijst dat de ghene die het gebodt Godts nyet en volcomt in allen stucken ende deelen, gelijck het bevolen is, dat selve gheensins en doen. Dit hebbe ick begheert hier aangheteeckent te zijne tot een waarschouwinghe / op dat hem niemandt hier namaals en verwondere / waaromme dat wy so van het eerste op het laatste ghevallen zijn : sullen nyettemin hier na ter gelegender tijt eñ plaatse alle de ander redenen beantwoort worden.

Coornhert.

Lieve Saravia/ uwe begeerē van de langhe redene op te houden ende gevolght/ also die oock buyten mijn voornemen langer dan ick meende/ aldaar geworden was/deur t'overhoop stellen van verscheyden argumenten. Omme dan weder ter sake te comen/ sal't u ghelieven te verclaren / welck daar is de laatste sluytredene / die u. L. begheert verantwoordt te hebben. xxxiij.

Saravia.

Op die laatste sluyt-redene / de welcke ick begheere beantwoort te hebben / dient het laatste argument vande langhe redene/vande welcke ick gedoleert hebbe Nu. xxx. so sal't dan u. L. believen / daar in voort te varen / eñ de majorem te proberen. xxxiiij.

Coornhert.

Gaerne Domine Saravia ende bewijse de majorem also : wat mensche inde geboden Gods sulcx doet, dat hy aan allen de ghebodẽ schuldigh werdt / die en doet nyet altoos 'tgheen hem van God is ghebodẽ: Alle mensche die schoon alle ghebođen Godts onderhoudt / ende sondight in een / die werdt aan allen de gebodē schuldigh/ Jacobi 2. vers. 10. ende en doet daar inne nyet altoos/ van 'tghene hem van God is bevolen/ so volght dat alle mensche die in eene sondight / nyet altoos en doet vā 'tgene hem van God is bevolen. xxxv.

Saravia.

Daar u. L. seght wat mensche aan de ghebođen Gods sulcx doet/ dat hy aan allen de ghebođen schuldigh werdt/ die en doet nyet altoos xxxvj.

van dat hem van Godt geboden is/ dat ontkenne ick waarachtigh/ dat en seydt Jacobus nyet. Die minor zijn de woorden Jacobi / die bekenne ick waarachtigh te zijn : Maar die major is het goedtduncken van u. L. d'welcke ick ontkenne.

Coornhert.

xxxvij. Domine Saravia/ick hadde wel ghewilt dattet u.L. belieft hadde/ die reden van sulcx u ontkennen eenighsins voort te brenghen/ eñ mijn segghen te wederleggen/ sonder my aldus te bemoeyen met bewijs van saken/ die so claar zijn in mijnen ooghen als den dagh. Ghelijck u.L. oock van die propositie heeft willen bewijs hebbẽ/ dat die eenigh werck doet op een ander wijse dan't hem is bevolen te doen / nyet en doet 'tgeen hem te doen bevolẽ is: rechts oft so swaar omme te verstaan ware/daar Christus seyt: So wie volstandigh blijft tot den eynde toe/ die sal saligh zijn/ dat die gene nyet volstandigh blijvende tot den eynde toe / nyet saligh en sal werden / als nyet ghedaan hebbende dat hem bevolen was te doen/ alsoo hebbe icks oock gheacht licht verstaan te moghen werden/ dat de ghene/die aan allen geboden schuldigh wert / nyet altoos en doet van 'tgene hem gheboden is/ ghemerckt aan allen gheboden schuldigh te werden noodtsakelijcken uytsluyt alle werck dat te doen is gheboden/verhope dat u.L. daar mede sal ghenoeghen.

Saravia.

xxxviij. Lieve Coornhert / het ghene dat ick hier inne hebbe ghedaan / en is nyet ghebeurt omme u te bemoeyen met onnoodighe bewijsingen/maar omme ordentlijck te procederen. Nu so ist so/ dat alle orden van wel ghereghelde disputatien vereyscht / dat den Disputeerder rekenschap geven sal van sijne assertien / want het gene dat den eenen claar ende ongetwijfelt is / is eenen ander seer duyster ende onseker. Voorts wanneer de Disputeerder dunckt / datmen hem negeert yet dat buyten allen twijfel staat / hy mach daar af rekenschap ende redenen eyschen van de respondent/ so en heeft u.L. geen oorsake haar te beclaghen in dese sake. Ick wil nu comen tot uwe redene. De swarigheydt van dit argument dependeert van het recht verstant ende uytlegginghe der plaatse Jacobi hier gheallegeert / alwaar d'Apostel Jacobus heeft willen leeren / dat wy ons nyet en moeten te vreden houden met die onderhoudinghe van een/ twee/ drie/ofte vier vande gheboden Godts / want soo wie hem besondight aan een vande gheboden / werdt ghestraft als een overtreder des gantschen Wets/ de welcke volmaackte gherechtigheyt vereyscht:maar wy en sien nyet hoe dat yemant hier uyt besluyten can/ dat een gheloovigh ofte herboren mensche die de macht heeft, omme in allen die gheboden Godts te wandelen, die gheboden Gods nyet soude houden omme dat hy schoon dese gheboden volcomentlijcken nyet en onderhoudt. Men soude moeten bewijsen eenen herboren mensche / levende in hoererye/moordadigheyt/ haet ende nijdt sijns naastens / ofte eenighe andere sonde tegen de Wet Gods/vande welcke Paulus seght/ dat die sulcx doen het Rijcke Godts nyet besitten en sullen. Hier en wert sulcx nyet bewesen van eenighe herboren mensche / daarom achten wy dese plaatse Jacobi onbequaam/ omme te bewijsen dat de herboren menschen de Wet Godts nyet en houden om datse sulcx volcomentlijck nyet en doen.

D.V.Coornherts. Adrianus Saravia. A.Geniets. I.Wolff subsignavit Notaris. G.I.Rijswijck Notaris subsignavit.

Den

Den leſten Octobris / voor ende na middage / Preſenten ut ſupra, præter Wijngaarden / Foreeſt ende Enchuyſen / voor den middaghe / ende Wijngaarden ende Enchuyſen na den middaghe.

Coornhert.

xxxix. NAdien Domine Saravia tot vercortinge van deſen handel tusſchen u. L. eñ my / ten overſtaan van mijnen E. Eerſame Heeren Commiſſariſen hier tegenwoordelijck bewilligt is / dat u. L. ſoude voort varen in't bewijs / dat de gheloovighe ofte herboren de geboden Godts wel connen onderhouden / hoewel nyet volcomentlijck / ſo verwachte ick nu van u. L. de ſelfde bewijſinghe.

Saravia.

xl. Alder eerſt tot bewijſinge dat alle menſchen / onder de welcke de herboren begrepē ſtaan, ſondaars zijn,
j. brenghe ick voort deſe ſchrifte: Wie
Proverb. 20. verſ. 9. can ſegghen ick ben reyn in mijnder herten ende louter van mijne ſonden? Wie wil eenen reyn vinden /
Job 14. verſ. 4. daar niemant reyn en is? Daar en
Eccleſiaſtes 7. verſ. 21. is gheen menſch op Aerden die wat goets doet ende en ſondight nyet: de welcke ſpreucke verhaalt is in het ghebedt Salomonis / Pſalmo 19.
1. Regum 8. verſ. 46. verſ. 13. Wie can mercken hoe dickwils hy feylt? vergheeft my die verborgen gebreken. Ende inden Cxliij. Pſalm / 2. verſ. En gaat nyet in't gherechte met uwen knechte / want voor u en is geen levendige menſche rechtvaerdigh. Ende Pſalmo hondert dertigh / verſ. 3. Soo ghy wilt Heer de ſonden toe-rekenen / wie ſal beſtaan? Maar by u is verghevinghe / op datmen u vreeſe. By deſe ſpreuckē wert beweſen / datter geen menſch en is ſonder ſonden. Nu ſoo veel de herboren ſpecialijck aangaat, dat die oock haar feylen hebben, midtſdien datſe nyet volcomentlijck de Wet Godts en volbrenghen / bewijſen deſe volghende ghetuygeniſ-
ij. ſen / Eerſt: Dat wy ſeggen dat wy 1. Johannis 1. verſ. 8.
gheen ſonden en hebben / ſoo bedrieghen wy ons ſelven ende de waarheyt en is in ons nyet. In dewelcke ſpreucke Joannes / die herborē was / hem ſelven ende ander gheloovighe verſtaat als hy ſeght / wie / &c. Het ghebedt onſes Heeren Jeſu Chriſti Matthei 6. verſ. 12. leert den herboren Kinderen Godts / wanneer ſy haren Hemelſchen Vader aanroepen / door den heylighen Gheeſt der aanneminghe tot Kinderen / te ſeggen: Vergeeft ons onſe ſchulden / gelijck wy onſe ſchuldenaren vergeven. Paulus tot de Galateren / 6. verſ. 1. ſprekende tot den gheloovighen ſeght aldus: Alwaar oock een menſche in eenighe miſdaat ghevallen / onderwijſt hem / ghy die geeſtelijck zijt / met den gheeſt der ſachtmoedigheydt / ſiende op u ſelven / op dat ghy oock nyet verſocht en wordet. Jacobus 3. verſ. 2. Wy ſtruyckelen al in vele / hem ſelven inden getalle ſtellende met den anderen / die inden wegh ſtruyckelen. Johannes ſeght / 1. Johannis 3. verſ. 9. Soo wie uyt God is geboren / die en doet gheen ſonden: Dewelcke nochtans daar na ſeght in het vijfde Capittel vanden ſelfden Brief / verſ. 16. Iſt dat yemant ſiet ſijnen Broeder ſondighen een ſonde nyet totter doodt / die ſal bidden / ende het leven ſal hem ghegeven werden / den ghenen ſegge ick die nyet en ſondight totter doot. Deſe twee plaatſen bewijſen claarlijck, hoe dat de herboren kinderen Godts, de gheboden wel onderhouden, ende nochtans nyet volcomentlijck, aangeſien dat ſy noch ſondigen, het leven vanden kinderen Gods, ſoo wel vanden nieuwen als vanden ouden Teſtamente, beveſtight deſe voorgaande Leere. Wanneer wy

willen sien op de alder-heylighste Mannen die ons voorghestelt zijn/ wy sullen bevinden/ dat nyet tegenstaande haar vromicheyt in het gene datse na de Wet Godts hebben ghedaan/ nochtans hebben ghesondight. Abraham die een Vader is der geloovigen ende alder herboren kinderen Gods/ heeft (ghelijck wy lesen in Genesi 12. ende 20.) sijne Huysvrouwe gheperswadeert te lieghen, de selve stellende in perijckel van onteert te wesen. Moyses (Numeri 20.) heeft ghesondight aan't twistwater / ghelijck het blijckt uyt het gene dat God tot hem en Aaron sprack / Te weten / daeromme dat ghylupden aan my nyet gheloofst en hebt dat ghy my heylighdet voor de kinderen Israëls / en sult ghy dese menighte nyet in't Lant brenghen/ dat ick hen gheven sal. Het is kennelijck hoe hooghlijck dat Iob ghepresen werdt in het eerste Capittel sijns Boecx/ Te weten/ dat hy was slecht en recht/ Godtvreesende ende vermijdende het quaadt: Hy heeft hem selven nochtans misgrepen/ ende derhalven sijne sonden bekent in diversche plaatsen/ als in het sevende Capittel / vers. 17. alwaar hy bidt omme vergheving he van sijne sonden. Ende in het 39. Capittel/ vers. 37. alwaar hy oock / berispt zijnde vanden Heere / sijn schult bekent met dese woorden: Siet ick ben te lichtvaerdigh gheweest / wat sal ick antwoorden / ick wil mijn hant op mijnen mont legghen. Ende Capit. 42. vers. 3. Ick bekenne dat ick onwijsselijck hebbe ghesproken/ dat my te hooghe is / ende nyet en verstae. Ende corts daar na: Daaromme beschuldighe ick my / ende doe boete in stof ende assche. David, een Man na Godts herte / in vele van sijne Psalmen / ende namentlijck in den Cxix. verhaalt dickwils/ dat hy de gheboden Godts onderhouden heeft/ namentlijck vers. 20. Wendet van my smaatheyt ende verachtinghe / want ick houde uwe getuygenissen / vers. 51. De stoute hebben haren spot aan my / dan noch en wijck ick nyet van uwe Wet / vers. 55. Heere ick ghedencke des nachts aan uwen Name ende houde uwe Wet / vers. 67. Eer ick verootmoedight werde dwaalde ick, maar nu houde ick u Woordt. Cij. Ick en wijck nyet van uwen rechte / want ghy leert my. Cx. De Godtloosen leggen my stricken/ ick dan noch en dwale nyet van uwen bevele / Ick neyghe mijn herte te doen na uwen rechte altoos ende eeuwelijck. Dit spreeckt David van hem selven onghevevnsdelijck met een goede conscientie / daar hy nochtans hem selven bekent heeft een sondaar / als andere menschen / te wesen / deur dien dat hy de Wet nyet volcomentlijck ende in alle hare deelen en heeft volbracht. Hoe grouwelijck dat hy gesondight heeft inde sake Vrie ende 2. Samuelis 11. ende 24.
Bersabee/ en in het tellen des volcx/ is eenen yeghelijck kennelijck. Hier af is oock een claar exempel in Esaia 38. alwaar Ezechias in deser manieren God is aanspreкende: Ghedenckt toch Heere hoe ick voor u ghewandelt hebbe inder waarheyt met volcomender herten / ende hebbe ghedaan wat u wel behaaght heeft. Dit nyet jeghenstaande soo seght hy daar na in het 17. vers: Siet / om troost was my seer banghe / doch ghy hebt u mijner zielen hertelijck aangenomen / dat sy nyet en verdorve/ want ghy werpet alle mijne sonden achter u te rugge. In Ezechiele in't 14. Capittel / in't 14. vers/ zijn Noya/ Daniel ende Job vermaart voor de alderheylighste, nochtans Daniel bekent sijn sonden/ Danielis Capit. 9. vers. 20. met dese woorden: Als ick soo sprack ende badt / ende mijn ende mijns volcx

Israëls

Israels sonden bekende/ &c. Item in het nieuwe Testament lesen wy in Luca van Zacharia eñ Elyzabeth, dat sy beyde waren rechtvaerdigh voor Godt/ wandelende in allen geboden ende rechtvaerdighmakinge des Heeren onstraffelijck/ alwaar nochtans gelesen wort/ dat Zacharias wort berispt ende gestraft van ongheloovigheyt. Ende al en waar dat nyet ghebeurt/ men soude nochtans moeten bekennen uyt sijn Priesterschap/ dat hy een sondaar was/ die van wegen sijns ampts alle daghen moeste offeren/ als oock andere Priesteren/ eerst voor sijn eyghen sonden/ ende daar na voor de sonden des Volcx. Vorder de Euangelische Histoorien gheven ghenoeghsamentlijck te kennen/ dat de Apostelen/ de welcke Vrienden Christi ende die Kinderen Gods hebben gheweest/ de gheboden Christi ghehouden hebben/ gelijck onse Salighmaker selve getuyght met clare woorden/ sprekende tot sijnen Hemelschen Vader: Ick hebbe uwen Naam geopenbaart den menschen die ghy my uyt de Werelt ghegheven hebt/ Sy waren uwe/ ende ghy hebtse my ghegeven eñ sy hebben u Woort ghehouden. Nu hoe groot dat haar swackheydt is gheweest/ mach een yder sien in de Euangelische Historie/ ende principalijcken vande voornaamste: soo dat het nyet en behoeft in't langhe hier verhaalt te zijn. Petrus hadde ontwijfelijcken sijnen Meester lief/ den welcken hy nochtans uyt swackheydt gheloochent heeft. Ende hoewel dat sy daar na wonderlijcken zijn versterckt gheweest deur den heyligen Gheest/ die sy opten Pincxterdagh ontfanghen hebben: sy en zijn nochtans nyet vry gheweest van alle menschelijcke gebreken: gelijck het blijckt in Petro/ vanden welcken Paulus schrijft tot den Galateren in't 2. Capittel verset 11. dat hy hem tot Antiochien in alder teghenwoordigheyt berispt heeft/ omme dat hy te beschuldighen was/ gevende deur sijn veynsen den Heydenen argernissen. Ende so vele als den persoon Pauli aangaat/ ick late voorby gaan het ghene dat hy van hem selven schrijft/ in sijnen Sendtbrief tot den Romeynen 7. vers. 25. ende 26. soo neme ick alleenlijck 'tgene geschreven staat tot den 2. Corintheren inden 12. Capittel/ vers. 7. Ende op dat ick deur de uytnemende openbaringhe my nyet en soude verheffen boven maten/ so is my ghegheven een prickel in het vleesch/ de Engel Satan/ dat hy my met vuysten slaan soude/ omme dat ick my nyet en soude hooger verheffen. Hieromme heb ick den Heere driemaal gebeden/ op dat hy soude van my wijcken/ &c. Ende tot de Philippensen in't derde Capittel/ vers. 12. van hem selven sprekende/ schrijft aldus: Nyet dat ick nu gecregen hebbe of nu volmaackt ben/ maar ick jaghe daar na/ of ick't eenighsins grepe/ daar toe ick ghegrepen ben van Christo Jesu/ &c. Inden eersten tot den Corinthen/ Capit. 9. vers. 27. Ick onderworpe mijn lichaam ende maket dienstbaar/ op dat ick die den anderen predicke/ nyet eenighsins verwerpelijck en werde. Die twist geresen tusschen Paulum ende Barnabam/ ende die verbittertheydt daar uyt gesproten/ is kenbaar ghenoegh uyt de Handelinghe der Apostelen/ Capittel 15. vers. 39. Twelck een ghewis teecken is van menschelijcke gebrekelijckheyt onder hen. Wt alle dese Schrifturen denck ick genoeghsamentlijck bewesen te hebben, dat de herborene de gheboden Godts hebben volbracht, dat is te segghen (omme alle æquivocatie ofte twijfelachtigheydt te vermijden) ghedaan, ende nochtans de selvige nyet volco-

Luc. 1. vers. 6.
Hebr. 7. vers. 27. Levit. 16. vers. 29.
Joh. 17. vers. 6.

mentlijck ghehouden, teghen u.L. assertie/ by de welcke ghy seght/ dat niemant de geboden Gods volbrenghen of houden can, ten zy dat hyse volcomentlijck houde. Daaromme sal u believen / uwe redenen ende Schrifturen voort te brenghen / tot bewijsinge van uwe meeninge/ ghelijck ick nu ghedaan hebbe vande mijne / ofte de waarheydt plaats te gheven.

Coornhert.

xlj. Domine Saravia/ dat u.L. hier seer langhe ende veel heeft ghesproken / oock groote menichte van texten over hoop ghehaalt / het zy dan of sy ter saken dienen dan nyet / en behoeve ick nyet te segghen / maar twijfele of my toegelatē soude worden / elck van al die voort gehaalde sproken by ordine te wederlegghen/ ghemerckt elcke spreucke meer dan thienmaal soo veel woorden behoeven sal in't wettelijck wederleggen van dien. Dat nu sulcx doende mijn antwoorde soo langhe soude vallen nootsakelijck/dat u.L. mogelijck in drie ofte vier daghen nauwelijcx aen't spreken en soude comen / can licht by elck een ghemerckt worden. Tot vermijdinge dan van alsulcken onordentlijcken woordt-strijdt/ bysonder in desen Texten / gheen van allen dienende tottet gunt voornementlijck onse geschille is/ hebbe ick die voor dese reyse / also sy daar legghen/ voorby laten gaan/ want ick de selve altemaal houde voor nyet ter sake dienende. De hooftsake onser questie is / Of yemant dit gebodt vander Liefden, onder de vierde vraghe begrepen, volcomentlijck mach onderhoudē: De Catechismus antwoort Neen: Dese Neen staat u.L. hier toe te bewijsen : Hier toe voert ghy in/ dit voortstel/ van dat de geloovighe ofte herboren mensche de gheboden Gods wel can onderhouden / hoe wel nyet volcomentlijck. Dit sal ick terstondt met weynigh woorden wederlegghen/ al hoewel/ of ick sulcx schoon nyet en dede/ u.L. uyt 'tgunt ghy gheseyt hebt nyet en soudt connen besluyten / dat niemandt dit ghebodt Christi vander Liefden / soo't leydt ende in questie staat / en magh volcomentlijck onderhouden: want tusschen ons noch gheen questie en is/ Of daar yemant is ofte gheweest is/ die nyet en heeft ghesondight/ ende noch al veel min/ Of yemant is of gheweest is / die al schoon gesondight hebbende voorts af laat van meer te sondighen / soo Christus dat beval't Vrouwtgen/ Johannis 8. vers. 11. Gaat ende sondight nyet meer. Doch eer ick aan mijn voorgenomen bewijsinghe come / heb icx noodtlijck gheacht met verhaal alleenlijck vā een ofte twee/ by u.L. inghevoerde Texten ofte exempelen / dat het verde van daar is/ dat de selve eygentlijck ter saken dienende by u.L. inghevoert souden zijn gheweest. Men weet wel dat Petrus d'Apostel in sijn swackheyt Christum verloochende/ voor dat hy ontfangen hadde den Heylighen Gheest : maghmen daarom besluyten dat de selve Apostel al sijn leven daghen deur so swack is gebleven? dat en blijckt nyet in't begin van 'twerck der Apostelen/ daar hy hem verblijde omme den Naam Christi te lijden / ende nyet meer Christum en versaackte/ maar ghetroostelijck weygerde d'Overigheyt te gehoorsamen boven of tegen God/ ende dit met openbare periculen sijnes levens/ Sulcx dat te seggen / Petrus jonck zijnde of een kindeken in Christo was swack en sondighde / daar uyt volght dat hy nu een Man zijnde/ ende/ so ick gheloof/ de volcomen ouderdom Christi bereyckt hebbende/ mede swack was ende sondighde : welcke manier van bewijs niemant verstandigh voor goet en can oordee-

Actor. 5. vers. 41.

Actor. 5. vers. 29.

oordeelen.'T'ander exempel by u.L.
gheallegeert (omme met weynigh
uyt velen te vernoegen) is van Da-
niel/ daar-uyt u.L. wilt bewijſen
twee ſaken/ als 'teene om dat hy
ſijn perſoon onder al d'ander men-
ghet/ Daniel ſelver doen oock noch
een ſondaar was/ T'welck ick u.L.
daar toe gecomen zijnde met waar-
heydt hope te wederſpreken. D'an-
der ſake is op dat quaat fondament
ghebouwen/ luydende aldus: Da-
niel was een ſondaar/ daar uyt
volght dat Job eñ Noye oock ſon-
daren waren. Welck beſluyt van't
“ ſonderling op het algemeen ick met
“ gheene redenen en can toelaten. Dit
nu alles latende varen ende comen-
de tot mijn bewijs hier voren ver-
“ haalt/ ſegghe ick alſoo: Niemandt
“ magh/ doende een ſondelijck werck/
“ daar in doen 'tgeen hem Godt heeft
“ bevolen: Alle wie Godt met halver
“ ofte ghedeelder herten/zielen &c. en-
“ de nyet uyt gantſcher herten ende
“ zielen &c. lief heeft/ die doet in ſulck
“ gedeelt ofte half lief hebben een ſon-
“ delijck werck teghen dit ghebodt
“ Chriſti in queſtie: Soo en magh nu
“ niemant Godt met halver ofte ghe-
“ deelder herten/zielen &c. lief hebben-
“ de/ daar inne doen/ 'tgene God hem
“ heeft bevolen. Tot bewijs van mijn
major ſegghe ick alſoo: Niemant en
magh doen 'tgene God hem beveelt
in eenigh werck dat God hem nyet
en heeft bevolen: Godt en beveelt
niemandt te doen eenigh ſondelijck
werck/ maar ter contrarien te laten
al dat quaadt is ende ſonde: ſoo en
Pſal.36. magh dan niemant in een ſondelijck
verſ.27. werck doen 'tghene hem God heeft
Epheſ.4. bevolen. 1.Petri/ Capittel 4.verſ.1.
verſ.22. ende 2. Eſaias 1.verſ.16.&c. Ende
Tit.2. verſ.11. ende 12. Volght nu
mijn bewijs vande minor hier voor
ghestelt: Wie in't werck van't lief
hebben Godes doet/ nyet na/ maar
tegen Godes gebodt ende behagen/
die doet in ſulcx een ſondelijc werck:
Alle die Godt maar lief heeft met 3.Reg.18.
halver ofte ghedeelder herten/ zie- verſ.21.
len &c. doet nyet na/ maar teghen Joſue 24.
Gods ghebodt ende behaghen: So verſ.24.
doet dan al/ die God maar lief heeft Matth.6.
met halver of gedeelder herten/ zie- verſ.24.
len/ &c. in ſulcx ſijn werck van half Matth.22.
of gedeelt lief hebben/ een ſondelijck verſ.37.
werck. Nadien nu u.L. Domine
Saravia pooghet te bewijſen/ dat
een herboren menſche dit ghebodt
vande Liefde ſoude connen volbren-
ghen/ ſonder 'tſelve in't gheheel of
volcomentlijck na de uytghedruckte
woorden Chriſti te volbrenghen/
'twelck nyet uyt gheheelder herten/
zielen &c. en ſoude gheſchieden/ ende
ſulcx blijckt uyt mijn voorſz argu-
ment een ſondelijck werck te weſen.
Soo beſluyte ick mitſdeſen dat dit
ghebodt Chriſti/ nyet onderhouden
zijnde na ſijnen bevelen/ gheenſins
en magh geſeyt worden onderhou-
den te weſen.

D.V.Coornherts. Adrianus Sara-
via. A.Geniets. I.Wolff ſubſig-
navit Notaris. G.I.Rijſwijck No-
taris ſubſignavit.

Den eerſtē Novembris 1583. voor den middagh/ Preſenten als boven/ præter Menijn ende Enchuyſen.

Saravia.

Lieve Coornhert/ mijn Texten xlij.
comen wel ten propooſte/ omme
te bewijſen 'tgene ick voor had-
de ende grootelijcx achtede ten prin-
cipaalſten te dienen/ te weten/ de-
wijle de heylighe Schriftuyre ende
exempelen der ſelver/ by my voort-
ghebracht/ leeren dat de herboren
Godes geboden gehouden hebben:
Maar omme datſe nochtans ſon-
digh gheweeſt zijn/ ſoo beſluyte ick

datse de Wet Gods nyet volcomentlijck en hebben voldaan: Wt dat Petrus in sijne swackheyt gevallen is / hebbe ick nyet willen besluyten dat hy daar inne gebleven zy/ want ick bekenne dat hy met volder ende meerder gaven des heyligen Ghees-stes begaaft zijnde/ veel stercker geworden is / dan hy te voren was/ ghelijck ghy oock selfs seght / nochtans en heeft daaromme van menschelijcke gebreken nyet bevrijdt geweest / ghelijck ick uyt den Sendtbrief tot den Galaters Capittel 2. vers. 11. bewesen hebbe. Soo veel Daniel aangaat / van hem staat opentlijck gheschreven: Wanneer ick mijne ende mijns Volcx Israels sonden bekende. Vorder dat ick uyt Daniels sonde soude besloten hebben/ dat Noya ende Job sondaars waren / en salmen nyet bevinden/ maar hebbe die plaatse Ezechielis aanghewesen alleenlijck tot bewijs dat het vermaarde Mannen waren in Godtsaligheydt / omme die in plaatse van Daniel te spreken ende te bewijsen dat nyet jeghenstaande hy Godtsaligh was/ nochtans sondigh is gheweest. Op uwen Sillogismum antwoorde ick alsoo/ wanneer u. L. dese twee woorden sondelijck werck, nemen wilt voor een werck dat eygentlijck quaat is/ ende anders nyet dan sonde/ als overspel/ dootslagh ende dierghelijcken/ so bekenne ick dat wie een sodanigh werck doet / daar inne nyet en doet 'tghene hem van Godt bevolen is: Maar soo u. L. met dese woorden/ sondelijck werck, verstaat ghelijck het blijckt Ja / een goedt werck in hem selven ende van God bevolen/ als het werck der Liefden / waar aan tot sijn volle perfectie ofte volmaacktheyt, noch yet ghebreeckt, so ontkennen wy dat soo wie sulck een sondelijck werck doet (dat is, omme eygentlijck te spreken, gebreckelijck) daar inne nyet en doet dat hem van Godt bevolen is. Uwe minor eyschet verclaringhe vande woorden/ half ofte gedeelt herte/ de welck ghy stelt teghens 'tgantsch ende geheele herte: 'tgeheele ende gantsche herte wort altemets gestelt inde heylighe Schriften teghens een dobbel ende gheveynscht herte/ soo dat Godt lief hebben/ Godt soecken van gantscher herten, soo veel is als oprechtelijck ende eenvoudelijck, also wordet gebruyckt van David als hy seght in den Cxix. Psalm vers. 10. Ick soecke u van gantscher herten / laat my nyet feylē van uwe geboden. Item van gheheelder herten ghelooven/ Actorum 8. 37. alwaar Philippus totten Moorman seght/ gelooft ghy uyt geheelder herten/ so moeght ghy gedoopt werden. Item inden tweeden Boeck Paralipomenon 15. 2. van Amasia staat gheschreven / hy dede dat den Heere wel beviel/ maar nyet van gantscher herten / dat is nyet oprechtelijck ofte ongheveynsdelijck/ Ende in desen sin/ so houden wy de minorem waarachtigh, dat namentlijck soodanighe veveynsde Liefde eyghentlijck een sondelijck werck/ dat is geheel sonde genoemt magh werden. Maar indien ghy neemt / Godt lief hebben van gantscher ende geheelder herte / voor een volmaackt lief hebben/ inden opperstenn graedt der Liefde / ghelijck de Wet vande mensche is vereyschende / ende dese woorden / met halver of gedeelder herte lief hebben, voor onvolcomentlijck lief hebben / soo ontkennen wy den minorem, indien ghy een sondelijck werck (als voren ghesept is) nyet voor een gebreckelijck / maar gheheel quaat werck neemt. Maar so ghy 't neemt alleenlijck voor ghebreckelijck / wy latent toe / ende dan en besluyt u. L. nyet altoos teghen ons. Die bewijsinghe van u. L. major ende minor gaan

wy voorby/ deur diẽ dat ſy hier me-
de genoeghſamelijck wederleyt zijn.
Ende ſouden wel begeeren / dat wy
mochten voortgaan inde verhande-
linghe uwes boecx.

Coornhert.

Xliij. Gunſtighe Saravia/of die texten
by u.L.wel ten propooſten zijn ghe-
allegeert/ſalmẽ mogen ſien/ als wy
ſullen comen opte queſtie / Of daar
yemãt geweeſt is/die de Wet Gods
vande Liefde volcomentlijck heeft
connen onderhouden. Maar want
wy nu daar nyet en zijn/dan wel op
die queſtie / Of yemant hier in deſen
leven de gebodẽ Chriſti vande Lief-
de/by hem gebenedijdt daar uyt ge-
ſprokẽ/volcomentlijck magh onder-
houden dan nyet : ſtelle daaromme
de gheallegeerde texten/ voor ſo veel
die dan ſullen vermogen / alhier ter
zijden / uytgenomẽ een alleen omme
cortheydts wille / die ick hier uyt de
ſelve wil ſtellen / tot een cleyn mon-
ſterken vande wijſe hoe de anderen
by u.L. gheallegeert mogen zijn / te
weten de ſproke Johannis/ by u.L.
1.Joh.13.9. aldus geſtelt na mijnen beſten ont-
houden: Die uyt Godt geboren is en
„ ſondight nyet, ſonder daar by te voe-
„ gen het vervolgh van diẽ/nochtans
„ nyet ſeer lanck weſende eñ houden-
„ de/want ſijn zaadt blijft in hem, ende
„ hy en magh nyet ſondighen, want hy
„ is uyt Godt geboren. Dat zijn nu de
„ woorden van dat verſ. Hier blijckt
nu 'tplat tegendeel van u.L. ſeggen
uyt deſen text by u.L. ſelfs ghealle-
geert / wel uytdruckelijck ſeggende/
ende hy en magh nyet ſondigen, ſon-
der dat ick can ghelooven dat u.L.
uyt de gantſche Bybel een eenighe
ſproke ſal connen voortbrenghen/ ſo
onbewimpelt eñ claarlijck uytdruc-
kende dat de herboren menſche in
deſen leven noch altijts moet ſondi-
ghen. Ick ſie wel dat u.L. daar te-
ghen inbroert uyt het xvj. verſ. van't
vijfde Capittel des ſelfden Briefs:
Die daar weet ſijn broeder te ſondi-
gen &c. willende daar by te kennen
gheven dat oock een herboren men-
ſche magh ſondighen/t'welck in mij-
nen oogen geen ander bewijs en is/
dan of u.L. ſeyde: Daar zijn herbo-
ren kinderkens aan't lichaam Chri-
ſti / daar uyt volght / datter gheen
Jongelinghen ofte Mannen aan't
lichaam Chriſti en zijn. Dat zy hier
maar ter loop aangheroert tot een
cleyn betoogh/wat my vandẽ Heer
verleent is/ omme te beantwoorden
de ander geallegeerde textẽ/ als wy
daar toe gecomen ſullen weſen. En-
de comen nu op uwe texten hier in-
ghevoert tot bewijs wat die woor-
den van gantſcher herten &c. alhier
in deſer plaatſe ſouden beteeckenen/
te weten oprechtelijck ende eenvou-
delijck , welcke manier van bewij-
ſinghe ick mede nyet en can houden
voor oprecht/ghemerckt ſy nyet an-
ders en ſtaat in haren grondt / dan
aldus: Alle het ſelve dat de woorden
van gantſcher herten op ander plaat-
ſen der heyliger Schrifturẽ beteecke-
nen, dat beteyckenen de ſelve woor-
den oock hier op deſe plaatſe: By
David/by Amaſiam/ ende erghens
beteyckenen de woorden/van gant-
ſcher herten / &c. oprechtelijck ende
eenvuldelijck : daar uyt volght dat
de ſelve oock ſulcx alhier beteecke-
nẽ. Sulck bewijs en magh niemant
toelatẽ/ die maar eens inden Bybel
ghesien en heeft / dat de name / ziele
(ſwijghe hondert andere) thien of
twintich beteyckeninghen hebben.
Nyettemin genomẽ noch oft ſchoon
ooc ſulcx alhier beteyckendẽ (t'welck
ick houde voor onbewijſelijck) ſoo
zijnder herborenen die ſulcke Liefde
tot God hebben/ of ten minſten mo-
gen hebben/of daar en zijnder geen:
Zijnder alſulcke / die ſelve volbren-
gen of mogen volbrengen dit gebodt
Chriſti na ſijnen wille eñ meeninge/
eñ mitſdien oock nyet ghebreckelijck
maar

maar volcomentlijck. Zijnder oock gheen/ soo en volbrengt niemant dit gebodt Christi. En hier mede voorby gaande u. L. differentien vande volmaackte gebreckelijcke ofte sonderlijcke Liefde/ sie ick dat u. L. mijn bewijs-redene in't minste nyet en heeft aangevochtē/ veel min wederlegt/ maar wel dat uyt u. L. eyghen woorden by my ontwijfelijck is besloté/ datter zijn/ die dese Wet Christi vander Liefde volcomentlijck onderhoudē ofte mogen onderhouden/ ende dat de ghene diese nyet volcomentlijck en onderhoudē/ oock nyet en onderhouden. Twelck by u. L. bekent zijnde/ soo't wel behoort/ indien de selve sijn eygen woordē nyet en wil wederspreken/ ben wilveerdigh omme voort te varē totte verhandelinghe mijns boecx: maar soo u. L. dat nyet en doet/ en waar't gheen reden omme van onghedaan werck te scheyden/ gemerckt men so doende in geenen stucken altoos een volmaackte handelinghe en souden hebben.

Saravia.

xliij. Lieve Coornhert/ dat ghy voorby gaat de texten van my gheallegeert/ omme op die te antwoorden ter bequamer tijdt/ namentlijck als wy sullen comen opte questie/ Of daar yemant ge'weest is die de Wet Gods vande Liefde volcomentlijck heeft connen onderhouden/ dunckt my impertinentelijck gheantwoort/ aanghesien dat wy die nu jeghenwoordelijck hier handelen: Ten zy dat u. L. een questie in meer questien bedeelen wilt. Nopende de spreucke Johannis van my geallegeert/ ende van u. L. alhier voortghebracht tot een cleyn monsterken als ghy seght/ omme te bewijsen hoe oneyghentlijck dat ick die Schrifturen hebbe gheallegeert/ soo antwoorde ick aldus: Eerst dat ick alle die achtervolghende woorden hebbe achterghelaten/ en hebbe ick nyet gedaan als daar uyt soeckende eenigh voordeel/ als of die woorden mijne meeninghe teghen waren/ maar hebbet alleenlijck soo ghestelt/ om te bewijsen dat Johannes vande Kinderen Gods sprekende seght/ dat sy nyet en sondighen/ ende nochtans daar na bekent/ dat sy sondighen. Nu dat u. L. vreemt luydt/ als of ick hier geen onderschept en maackte/ tusschen jonge Kinderen in Christo/ ende Jonghelinghen/ ofte oude Mannen/ ende aldus soude willen besluyten: Daar zijn jonghe Kinderen in Christo/ ergo daar en zijn gheen oude Mannen. Mijne woorden en gheven suler nyet te kennen/ maar alleenlijck dat de Kinderen Godts/ weder sy jonck ofte oudt zijn/ dese eyghenschap hebben moeten dat sy nyet en sondighen, want Johannes nyet en spreeckt in de eene plaatse vande oude Mannen in Christo/ ende in d'ander vande jonghe Kinderen/ maar seght simpelijck: Soo wie uyt Godt ghebozen is/ die en doet gheen sonde. Nu zijn de jonghe ende teere Kinders in Christo soo wel uyt Godt ghebozen als de oude Mannen/ daaromme soo segghe ick dat dese spreucke Johannis seer wel dient tot bewijsinghe van mijne propoosten datter Kinderen Godes zijn/ die geen sonden en doen/ ende nochtans van allen sonden nyet vry en zijn, hoewel nochtans sy nyet en sondighen totter doot. Nu so vele onse wederlegginghe aangaat/ my dunckt dat u. L. onse woorden nyet wel en heeft verstaan/ want wy en segghen nyet dat dese woorden gheheel ende gantsch, ghenomen zijn by Mattheum/ gelijckse genomen zijn inden Cxix. Psalm/ ende in ander plaatsen der Schrifturen meer: Maar tot verclaringhe vande duysterheyt die wy vonden in uwe major ende minor,

ommme te bewijſen dat in ſekere ver-
ſtande de herbozen Kinderen Gods
Godt lief hebben uyt geheelder her-
ten / ende in eenen ander verſtande
nyet/ ghelijck het blijckt upten Pro-
thocol. Ende hier op en antwoordt
u.L. nyet altoos. Soo vele als aan-
gaat den ſin vanden gheboden Go-
des vander Liefde, uyt gantſcher her-
ten, uyt gantſcher zielen, ende uyt
alle onſe crachten, wy ſegghen dat
daar de Wet den menſchen voorſtelt
de Liefde, die ſy Godt ſchuldigh zijn
in haren opperſten graadt, ſonder
aanſien ofte onderſcheyt van eenige
perſonen, op dat de menſchen heb-
bende een volmaackt exemplaar al-
ler gherechtigheyt, hem ſelven daar
inne moghen oeffenen, ſiende altijts
nyet op dat achter is / maar op het
voor gheſteken merck / bekennende
dat ſy noch verre zijn vande vol-
maacktheydt, tot de welcke ſy trach-
ten moeten. Of ick nu pertinente-
lijck hebbe geantwoort tot uwe be-
wijſredene/ geve ick een yder te oor-
deelen. En en begheere anders nyet
dan dat wy moghen in u boecxken
voortvaren, alwaar wy oorſake ghe-
noegh hebben ſullen omme te ant-
woorden eñ u contentement te ghe-
ven van 'tghene u.L. nu begheert.

D.V. Coornherts. Adrianus Sara-
via. A. Geniets. I. Wolff ſubſig
navit Notaris. G.I. Rijſwijck No-
taris ſubſignavit.

Ten ſelven daghe na den middagh/ Preſenten als boven præter Egmont.

Coornhert.

xlv. BY u.L. gunſtighe Saravia zijn
in't laatſte ſprekeu eenighe din-
gen geſept/ die (ſo ickſe met ſtille
ſwijghen nyet en wil ſchijnen toe te
ſtemmen) by my nootwendelijck be-
antwoordt ſullen werden/ doch op't
cortſte my moghelijck ſal zijn. Eerſt
daar u.L. ſeyt by my impertinente-
lijck beantwoordt te zijn/ dat ick die
texten onbeantwoort late tot ſijnder
tijdt als wy op die queſtie ſullen co-
men/ hebbe ick op gheantwoort als
ick noch doe / dat ick onder alle de
ſpreucken ofte texten / by u.L. ghe-
allegeert / nyet een en hebbe connen
bemercken/ dienſtelijck zijnde tot de
queſtie daar wy nu inne zijn / nyet
weſende of daer eenige zijn geweeſt/
maar of daar yemant magh weſen
die de geboden vander Liefde (daar
af wy nu handelen) volcomentlijck
magh volbrengen/ daar by voegen-
de/ dat als wy op die ander queſtie
comen/ daar af ſullē handelen. V.L.
vermaan van dat ick een queſtie
ſoude willen deelen in meer queſtien/
en ſal ſich alſoo in't Prothocol nyet
bevindē/ maar wel dat ick vermijdt
hebbe / als ick noch doe / queſtien
verſcheyden van aardt zijnde onder
een te verwerren. Voort dat u.L.
vande ſproecke Johannis / d'eerſte
Brief / ij. Capit. ix. vers/ is uptleg-
ghende dat jonck ofte oudt vande
Kinderen Godts deſe eyghenſchap
hebben moeten/ dat ſy nyet en ſondi-
gen/ en magh gheenſins hier upt be-
ſloten werden/ ghemerckt deſe ſelve
Apoſtel in't naaſt voorgaande Cap.
des ſelfden Briefs tot tweemalen
toe wel perfectelijck onderſcheydt
maackt tuſſchen den kinderē Gods/
daar hy ſtelt / Kinderkens die noch
ſchijnen te mogen ſondigen/ Jonge-
linghen die ſterck zijnde den quaden
verwonnen hebben/ eñ Vaderen ofte
Ouderen die hem bekent hebben/ die
vanden beginne is: ſulcx datmen de-
ſen onderſcheydt / by den Apoſtel
ſelf gheſtelt/ nyet en magh wech ne-
men / ſonder den Apoſtel teghen
hem ſelven ſtrijdigh te maken. Soo
leeſt men mede tot den Galateren
5.24. dat die Chriſto toe behooren/
heuren vleeſche met ſijnen ſonden

ende begheerlijckheden hebben ghecruyst. Eñ so leestmen by Marcum 9.23. Dat den gheloovighen alle dinck mogelijck zyn. So nu yemant daar uyt wilde invoeren / dat niemandt Christo toebehoort / dan die nu sijn vleesch met sijn sonden ende begheerlijckheden al gecruyst heeft / ende dat niemandt gheloovigh en is / dan die't alles vermagh / soude wel een vertwijfelde meeninge inne voerẽ / den swacken Ledekens Christi / Christo nochtans toebehoorende / ende den swacken in't gheloove / nochtans een waarachtigh gheloof hebbende / dootlijck ende verdoemelijck wesende. Eñ achte daaromme alsulcke sproecke ende diergelijcken meer verstaan te moeten wordẽ van volwassen Mannen in Christo / die nu haar vleesch met sijne sonden ende begheerlijckheden ghecruyst hebben / ende vande stercken in't gelooye. Dat u.L. seyt / dat in mijn major ende minor duysterheyt is / seyt u.L. maar en bewijst dat nyet. Ick houde in elcx te wesen clare vastigheyt / so elck sal mogen verstaan / die daar maar na speurt die aanghewesen plaatsen / daar nyet ghestelt in't langhe / omme lanckheyt te vermijden. So ick mede hier voorby gae ter selver oorsake / het wederlegghen van u gheallegeerde sproken uyt den Psalm / &c. mettet gene by u.L. daar by is gestelt. Aangaande 'tsegghen vander Liefde inden oppersten grade / is by my hier voren artic. xx. af ghehandelt. Alwaar u.L. mijn onderschevt van 'tghene licht is / tegen elcx vermogen gehouden zijnde / in't xxj. artic. voor goedt aan nam ende daar met vernoeghde. Daar u.L. nu verhaalt sodanige woorden van de Wet Godts / dat sy een schijne met brenghen / als of sy ghegheven ware alleen omme onse ghebreken te doen kennen / ende nyet voornemelijcken omme die alsoo te doen / en can ick nyet gelooven / dat sulcke sproke ofte meeninghe inde Schrifture wert bevonden / maar lese veel sproken plat het contrarie houdende / namentlijck dat sy ons zijn gegeven / op dat wy die souden doen. Eñ blijvende by mijn beslupt hier voor artic. xlij. gedaan / te weten dat uyt u.L. eygen woorden blijckt / datter zijn die dese Wet Christi in questie volcomentlijck onderhouden / ofte moghen onderhouden / ende dat de ghene / diese nyet volcomentlijck en onderhouden / nyet en onderhouden. Midts 'twelck ick voorby gaande meer andere saken / hier wel dienstelijck zijnde / omme tijt winninge / ick nu van u.L. verwachte of de selve ghelieft dat ick nu aande hooftsake comende een / twee / ofte meer bewijs-redene stelle tot bevestinghe van't eerste articule van mijn boecxken daar inne wy nu zijn.

Saravia.

Of God gave / Lieve Coornhert / dat ick dese uwe Replijcke mochte voorby gaan / sonder die aan te roeren / omme soo tot de principaalste questie te comen ende voort te varen inde handelinghe van uwen boecke: maar alsoo u.L. nyet en heeft connen voorby gaan onbeantwoordt 'tghene voor de noene by my is geseyt gheweest / veel min can ick oock dese uwe Replijcke onbeantwoordt laten. Eerst dat u.L. hier belooft op de sproken / by my ghealleggeert / tot sijnder tijdt te antwoorden / is my lief: men sal dan sien offe tot den propooste dienen ofte nyet. Ten tweeden / nopende de spreucke 1. Johannis 3.9. van my uytgeleyt ende verstaan indifferentelijck van alle de Kinderen Godts / wil ick bewijsen met redenen ende uyt den Text selve. Johannes spreeckt hier van den ghenen die uyt Godt gheboren zijn: De jonghe Kinderen in Christo zijn so wel als de Jongelinghen xlvj.

ofte oude Mannen uyt Godt gheboren: ergo/ Johannes spreeckt indifferentelijck van jonghe Kinderen in Christo / alsoo wel als van Jonghelinghen ende Ouden. Vorder de reden, waarom dat sy nyet sondigen en connen, staat hier van Iohanne claarlijcken uytghedruckt, als hy seght: Want sijn zaadt blijft in hem, ende hy en can nyet sondighen, want hy is uyt Godt gheboren. Nu is het so / dat dese twee redenen alsoo wel toecomen den jonghen Kinderen in Christo/ als den Jongelinghen ofte Vaders. Soo blijft dan mijne uytlegginghe waarachtigh/ als ick geseydt hebbe / dat Johannes indifferentelijck van alle de Kinderen Godes / hier in dese plaatse ghesproken heeft / waar deur ick nyet wech en neme de distinctie van Iohanne ghedaan, maar achte die gantsch impertinent tot dese sake, 'twelck ick bewijse uyt den selven Iohanne, die in't achtste vers deses derdē Cap. schrijft aldus: Die sonde doet is uyt den Duyvel, want de Duyvel sondight vanden beginne: Waar uyt ick besluyte tegen u. L. dat de jonge Kinderen in Christo / d'welck ghy ontkent dese eyghenschap te hebben/ datse nyet en sondighen / uyt den Duyvel zijn: ten ware dat ghy met ons willet de distinctie volghen / die wy nyet uyt onsen hoofde en hebben verziert / maar uyt Johanne selve ghenomen/ van sonde totter doot/ eñ van sonde nyet totter doot. Eñ segge dat de Kinderen Godts bevrijdt zijn vande sonde totter doodt, datse in dien nyet vallen moghen/ maar van d'ander nyet. Soo vele die plaatse totten Galateren aangaat 5.24. alwaar Paulus schrijft: want die Christi zijn hebben haar vleesch ghecruyst met de beweginghe ende begheerte/ Ende Marci 9. dat de gheloovige alle dinghen moghelijck zijn/ en can tot particuliere Christenen nyet ghetrocken zijn / d'andere uytsluytende / dan alleenlijck/ na de ghelegentheyt des tijts ende oorsake / die de Christenen moghen hebben d'een meer dan d'ander / maar sy zijn alle ghelijck ghehouden haar vleesch met sijne sonden ende begheerlijckheden te cruycigen. Ende soo vele als d'ander spreucke aangaat / dat den gheloovigen alle dinghen moghelijck zijn/ is oock te verstaan generalijcken/ ghelijck sy van Christo generalijcken ghesproken zijn / gelijcket den text selve bewijst/ aldus luydende: So ghy condt ghelooven/ alle dinck is den geloovigen mogelijck. Christus en spreeckt daar den volmaackten nyet aan/ ende en eyscht oock gheen volmaackte gheloove / ghelijck het blijckt uyt Luce Capittel 17. vers.6. alwaar Christus seyt: Hadt ghyluyden geloove als een mostaart zaadt / ghyluyden soudt tot desen boom seggen/ werdt ontwortelt/ ende wort inde Zee geplant / ende hy soude u gehoorsaam wesen. Wy hebbē hier oock te mercken/dat Christus hier spreeckt/nyet van't rechtvaerdighmakende gheloove / maar vanden gheloove omme miraculen te doen, ofte miraculen te ghescheiden. Daaromme dient dese Schrifture nyet omme te bewijsen/ dat de plaatse Johannis/by my geallegeert/ te verstaan zy vande volwassen Mannen in Christo. Noyende 'tghene dat u. L. seght van uwe major ende minor, datse seer claar ende vast zijn/ magh wesen in uwen ooghen / maar nyet in aller menschen ooghen/midts de æquivocatie ofte twijfelachtigheydt vande woorden / de welcke ons hebben veroorsaackt uyt den Woorde Godes te bewijsen / wat gheheel ende gantsch herte in diversche plaatse beteeckenen / eñ dat omme bescheydelijck op de deelen van uwen argument te antwoorden / gelijck wy

hebben gedaan/ dewelcke u. L. nyet ghenoegh beantwoordt hebbende/ blijft op sijn eerste propooste / dat sy bewesen heeft uyt mijne woorden/ dat soo wie de Wet Godts houden kan / dat de selve die oock volcomentlijck can houden. Nopende dat u. L. voorstelt vande xx. ende xxj. artic. achte ick impertinent tot desen propooste. Maar soo vele aangaat het ghene dat u. L. noch meer seght/ dat uyt mijne woorden schijnen magh / dat wy dencken de Wet Gods ons voorgestelt te zijn/ alleen omme onse sonden daar uyt te kennen/ende nyet omme de selve te volbrenghen/ wy antwoorden daar op dat de Wet gegeven is/ eerst omme dat wy daar uyt ons selven souden leeren kennen / eñ daar na ons toevlucht genomen hebbende tot Christum / hebben ons selven bevonden so onvolmaackt/dat wy nyet machtigh en zijn het minste jota vande Wet te volbrenghen/ vanden vloeck der selver verlost souden werden/ ende voorts ons leven daar na aan te stellen. Twelck laatste ick nu dickwils aangheroert hebbe ende ghenoeghsamelijck te kennen gegeven/ soo dat u. L. daar aan nyet en behoort te twijfelen. Soo concludere ick hier uyt dat mijne voorgaande redenen noch in hare cracht blijven/ derhalvē bidde / datmen hier af een eynde make / omme soo tot uwen boecke te mogen comen / omme den welcken te wederlegghen wy hier gecomen zijn / omme corthepts willē voorby gaande sekere dinghen/ in dese uwe Replijcke so wel als in anderen/ onbeantwoordt/ verhopende tot sijnder tijdt dat die sake breeder sal verclaart werden.

D.V. Coornherts. Adrien de Saravia. A. Geniets. I. Wolff subsignavit Notaris. G.I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Dē ij. Novembris 1583. voor middage / Presenten als voren/ præter Kenenburgh/ Menijn ende Enchuysen.

De Commissarisen bemerckt hebbende/ dat midts de multiplicatien van verschepden incidenten / ende 'tghene partijen ten weder zijden daar op hadden te segghen/ 't Colloquium ofte Disputatie lange soude mogen geraken te duyren/ende met groot tijt verlies nyet haast werden gheeyndt/omme 'tselve te verhoeden naer voorgaande communicatien / de Coloquenten daar op ghehoort zijnde/hebben den tweeden Novembris besloten ende geresolveert/ dat den voorsz Coornhert op't gene gisteren by Saravia was ghesepdt/sal hebben te segghen soo cort als't moghelijck wesen sal/ 'tghene hem goedt duncken sal/ghebruyckende tot bewijs van sijn gesustineerde assertien tot noch toe alsulcke allegatien uyt Godes woort/ als hy meent hem daar toe noodigh te wesen. Ten welcken Saravia sal mogen seggen ende allegeren t'ghene hem believen sal / indien de selve Commissarisen dat goet bevinden: Ende 'tselve ghedaan sal den voorsz Coornhert / beneffens 'tghene hy in sijnen boeck ghenaamt de Proeve gheschreven heeft / met den cortsten moghen segghen ende allegeren alle 'tghene / daar mede hy den Catechismum wil wederlegghen / ende elck argument van sijn voorsz boeck wil staande houden / ende dat by forme van propositien / voeghende achter elcke propositie ofte artic. vanden selven sijnen boeck mede uyt der Heyligher Schrifture/ daar mede hy de selve meent te bevestighen ende staande te houden / ende sal op elck propositie Saravia hebben sijn antwoort met ghelijcken allegatien uyt den Woorde Godes/ Coornhert

syne Replycke eñ Saravia syne Duplycke sonder meer/ eñ sullen partyē hen onthouden van redyten eñ oock nieuwe allegatiē ofte gelyckenissen/ ter materie nyet dienende/ te ghebruyckē/ so vele des doenlyck wert. Eñ was ondertepckent A. Geniets.

Coornhert.

xlvij. Domine Saravia/ de wyse van uytlegginge der heyligher Schriftuere/ by uy hier doorgaans in u. L. vernomē/ achte ick/ omme myn meeninge daar af te seggen/ nyet te wesen een verclaringhe/ maar een verdupsteringe ende verwerringhe der selver/ wech nemende allen onderschept inde heylige Schrift selve gestelt/ so ick bereedt soude connen bewysen/ tē ware dan dat omme verkortinge van desen handel by mynen E. Eersame ende voorsienigen Heeren de Commissarisen anders geordonneert waar geweest. Sal daaromme met toelatinge van haar E. met dit eenigh bewys alleen genoeghen/ soo veel als dat aangaat dat u. L. heeft gesproken in't uytleggen vande woorden Christi Marci 9. vers. 23. dat den geloovigē allen dingen mogelyck zyn/ t'welck u. L. daar treckt op allen geloovigē sonder alle onderschept van swacke ofte stercke menschen inden gheloove. Laat nu die sproecke na u. L. verclaringhe daar nyet anders meynē dan wonderdadē/ so en mercke ick noch geensins dat oock die swacke inden ghelove (so u. L. dat wil seggen) daar onder zyn begrepen / ghemerckt die Jongeren Christi/ nu al wonderdaden gedaan hebbende eñ oock geloovigh wesende / nyet en vermochten den maensuchtigen mensche te genesen/ soo men siet Matthei 17. 15. 16. t'welck sy immers souden hebbē connen doen indien allen gheloovighen daar onder warē begrepen/ so u. L. dat wilde seggen. Ende moet daaromme by u. L. gesept worden dat de Jongers Christi doen ter tyt gheen geloovigē en waren: Of so dat qualyck soude luydē (alst qualyck luydt) sal u. L. moeten segghen / dat dese woordē ons Heeren/ den geloovigen zijn allen dingen (dat is so u. L. dat hier beduyt miraculen) moghelijck, onwaarachtigh soudē zyn. T'welck lasteringe soude zyn tegen Christum/ die selfs de waarhept is: of ten minstē/ so dit beyde qualyck luydt/ moet men bekennen dit ghesproken te zyn nyet eygentlyck vā alle geloovigen/ ende mitsdien nyet vanden swacken inden geloove / maar alleen vanden stercken/ t'welck oock waarachtigh is gebleken in Josue in't x. Cap. in't xj. vers. als hy met een ontwyfelyck gheloof/ seyde tot de Sonne: En beweeght u nyet: deur t'middel van welck gheloof de Sonne stille stout/ eñ en haaste hem nyet in eenen dagh onder te gaan / vers. 13. Soo mede was Helias sterck indē geloove/ die 't volck berispt hebbende vā met halver eñ hinckender herten den Heer te willen dienen/ t'welck haar schynt vanden Baals Papen geleert te zyn gheweest/ leggende cussentkens onder alle ellebogen eñ vrede prekende daar geen vrede en was (so ick verstae dese uwe leere mede te doē) door de groothept van syn gheloove / het vyer vanden Hemel dede vallen op syne offerhande: daar uyt ick besluyte/ by u. L. onbescheydelyck gehandelt te zyn in desen sproecke/ also de selve sonder sulcken onderschepde verstaan wesende / de voorsz grove absurden ofte ongeschicktheden nootsakelyck mede soude moetē brengen.

Saravia.

Sulcke woorden / Lieve Coornhert / en dienen tot geen bewysinge/ of het ghene dat ick voortghebracht hebbe uyt Luca ende uyt Johanne selve / tot wederlegginghe van u distinctie/ tusschē de jonge Kinderen in Christo / Jongelinghen ende oude xlviij.

Mannẽ en is geensins duyster ofte verwerret / want ick hebbe u daar bewesen/ dat de jonge Kinderkens/ so wel als de Jongelingen ende oude Mannẽ indifferentelyck upt God ghebozen zijnde / hebben moeten dit merckteecken der Kinderen Gods/ dat sy gheen sonden doen/ in sulcken verstande als daar genomen wert/ ende dat daar inne de Jonge in gelijcken graadt staan met den Ouden in Christo. Bewijsende voort dat de plaatse/ geallegeert upt het ix. Cap. Marci tot uwen propooste geensins en was dienende / gelijck het blijckt upt de woorden Christi / de welcke generaal zijn ende tot alle gesprokẽ die het geloove connẽ vatten/ gelijck de woorden luyden/ vanden Vader die voor sijnen Kinde badt / tot den welckẽ Christus antwoordende seyde: Soo ghy condt ghelooven / alle dinck is den geloovigen mogelijck. Ende dat sulcx nyet gesproken en zy van een volmaackt eñ volcomen geloove/ hebbe ic bewesen upt het xvij. Cap. Luce/ alwaar de Heere aldus spreeckt: Hadt ghyluyden gheloove soo groot als een mostaart zaadt &c. waar mede Christus bewijst/ dat hy nyet en was vereyschende een volmaact ofte volwassen geloove/ maar
" dat het minste geloove genoeghsaam
" is, oprecht zijnde, omme te vercrijgen
" het ghene wy vanden Heere in onsen
" noodt begheeren. Want het is een yeder kennelijck dat de Apostelen/ noch inde swackheyt hares geloofs zijnde/ vele miraculen hebbẽ gedaan. Ten ware dat u. L. segghen wilde dat de Apostelen volmaackt inden gheloove zijn geweest/ voor het ontfangen des heyligen Geestes op den Pincxterdagh. Eñ soo veel als aangaat 'tgene wy Matthei in't xvij. lesen/ dat de Discipulen den maensiecken nyet en hebben connen genesen/ is niet gebeurt omme de cranckheyt haars geloofs; maar omme haar ongeloovigheyt, gelijck Christus inde selfde plaatse betuyght / als hy antwoort tot sijnen Discipulen/ die hem vraaghdẽ/ waarom dat sy dẽ Duyvel nyet en haddẽ connẽ uytdryven/ Omme uwes ongheloofs wille. Alwaar hy wederomme verhaalt de gelijckenisse vã eẽ mostaart zaat &c. Hier upt mach een yeder kennen/ of dese uytlegginge duyster of verwerret is. Insghelijcx watmen vanden Apostelen houden moet/ of sy doẽ ter tijt geloovige warẽ ofte ongeloovighen. Daaromme hebben wy een distinctie gemaact van geloove/ als wy hebben geseyt dat hier ghelooue genomẽ is/ niet voor rechtvaerdighmakẽde geloove/ maar voor het geloove omme miraculen te doen/ ofte miraculẽ te geschiedẽ/ waar inne de vroomste selve / hen dickwils misgrijpẽ/ als het geblekẽ is in Moyse/ die getwijfelt heeft aẽ het twistwater/ welcke nochtãs daaromme (gelijck oock de Apostelẽ) nyet en magh ongeloovigh geseyt zijn, so vele het salighmakende gheloove aangaat/ maar wel nopende dat stuck / waer inne sy haar hebbẽ misgrepẽ. Tegen de vromigheyt des gheloofs / die in Josua eñ Helia bevondẽ is / en hebbẽ wy nyet anders dã so vele sulcke geloove aangaat omme miraculẽ te doen/ dat selve altijts nyet en is vergeselschapt met het rechtvaerdighmakende gheloove/ als't blijckt upt het vij. Cap. Matthei/ vers. xxij. vele sullẽ ten diẽ dage tot my seggẽ/ Heere Heere en hebbẽ wy nyet door uwẽ Naam geprophetéert eñ deur uwen Naam Duyvelẽ uyt geworpen/ &c. Maar soo vele aangaat dat u heeft belieft onse leere te vergelijckenẽ met de leere vã Baals Papẽ/ latẽ wy onbeãtwoort/ hoewel dat wy met veel meerder redenen dese uwe leere by der selver vergheliickenen mochten/ twelc wy hebbẽ liever tot sijnder tijt te bewijsẽ dã met gelijcke injurieuse

woorden te verghelden / Biddende derhalven dat wy in dese onse t'samensprekinge willen vermyden alsulcke woorden / die tot geen bewysinghe en dienen.

Adrianus Saravia. D. V. Coornherts. A. Geniets. I. Wolff subsignavit Notaris. G. I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Ten selven daghe na den middagh/ Presenten als boven.

Coornhert.

xlix. Omme te gehoorsamen de Resolutie desen morgen voor den handel genomen/ opten voortganck van deser Disputatie/ by mynen E. Heeren Commissarisen hier teghenwoordigh / late ick achter te segghen / 'tghene ick op dat by u. L. Domine Saravia/ laatst geseyt is/ soude mogen seggen. Late my oock vernoeghen / omme der cortheydts wille/ met dit myn een argument in plaats van twee ofte drie sal voortbrenghen. Omme dan stracx te comen op myn boecxken / genaamt de Proeve des Catechismi. Ende segghe daaromme alsoo: De selve Catechismus leert opte lxij. vraghe/ dat onse (te weten / der geloovigen ofte herborene / t'welck by u. L. een is) beste wercken in desen leven alle onvolcomen ende met sonden bevleckt zijn. Wat nu onvolcomen is / dat wort onvolcomen gherekent / overmidts daar ghebreck is aan 'tghene datter gheboden is. Wat oock met sonden besmet is/ dat moetmen verstaan te wesen sondigh: Daar uyt volght nu / nadien het alle ghebreck ofte sonde is/ soo wel daarmen nyet en doet datter werdt bevolen / als daarmen doet datter is verboden/ dat alsulcke onvolcomen wercken rechtelyck genoemt mogen werden sonde. Nu en ghebiedt Godt sulck onvolcomen werck hier noch nerghens/ maar ghebiedt in dese plaatse selve een volcomen werck / daar uyt ick nu besluyt / dat oock de alderbeste wercken der gheloovighen ofte herboren in desen leven sonde zyn. Ende want niemandt sonde doende en magh doen 'tghene hem Godt beveelt / alsoo de goede Godt nerghens sonde beveelt / alsoo nu al ghehoort is/ welcke dinghen soo notoir zyn over de gantsche Schrifture / dat het bestaan van sulcx te bewysen sotheyt ware / So achte ick/ datmen waarachtelyck magh besluyten uyt het ghene dat geseyt is/ dat gheen geloovige ofte herborene/ dit voorsz werck der Liefde sondelyck doende / daar aan magh doen dat Christus hier ghebiedt. Ende comende nu totte woorden in myne Proeve op den Catechismum / beginnende vierde vrage : Wat eyscht de Wet/ &c. ende geduyrende tot het ij. artic. exclups/ segghe ick also : Al wat God ende Christus den herboren ghebiedt te doene/ dat is Godts wille / dat sulcx als hy ghebenedydt wille / dat ghebiedt gheschiede: Dese Liefde tot Gode ghebiedt God eñ Christus op die wyse ende gheen ander/ als die is begrepen inde iiij. vraghe des Catechismi / in 't hooft van desen gestelt/ inhoudende Liefde/ nyet van halver ofte ghedeelder / maar van gantscher ende gheheelder herten/ &c. het zy dan of men't soo verstaat dã of men't oock verstaat van oprechter ende ongheveynsder herten: Soo is dan oock den wille Godes dat dese Liefde tot Gode inden herborene gheschiede / so die in desen ghebode Christi staat gheschreven/ Of ten minsten uyt oprechter ende ongheveynsder herten/ soo u. L. dat poocht te beduyden : T'welck (seght ghy waar) alhier dan is de wille Godts. Tot bewys nu dat Godt Almach-

Almachtigh is / brenghe ick by deſe
Godlijcke getuygeniſſe/ eerſt Pſalm
134.6. Want wat de Heere ghe-
wilt heeft/ dat heeft hy ghedaan in-
den Hemel / inder Aerden/ inder
Zee / ende in allen afgronden. Pſal.
113.3. maar onſe God is inden He-
mel/ die heeft al gedaan dat hy wil-
de. Iob 23.13. Hy is alleen/niemant
magh ſijn ghedachten afwenden/
ende ſo wat ſijn ziele wilde/ heeft hy
ghedaan. Eſaias 46.10. Mijn raadt
ſal beſtaan ende alle mijne wille ſal
gheſchieden. Ende Eccleſiaſtes 5.3.
Want alle dat hy ſal willen / ſal hy
doen. Dit nu ghevoeght op't ghene
voorſept is/ alwaar de wille Godes
blijckt / dat de herborenen ſullen tot
hem draghen ſodanighe Liefde als
daar is beſchreven / ſalmen moeten
ſegghen dat de herborene ſodanigen
Liefde tot Gode mogen dragen / of
men ſal moeten ſegghen teghen de
voorgheroerde openbare ende clare
ſpreucken (nyet twijfelijcke collec-
tien) dat Godt nyet Almachtigh en
is / twelck geen Chriſtenē betaamt/
die nyet en behooren te twijfelen/
datter magh gheſchieden 'tghene
opentlijcken blijckt den wille Godes
te weſen. Men leeſt Deuteronomij.
in't 30. Capittel deſe woorden: Het
ghebodt dat ick u huyden bevele en
is nyet boven u / noch verde ghele-
ghen/noch inden Hemel gheſtelt/ ſoo
dat ghy ſoudt moghen ſegghen/ wie
onſer vermagh te climmen in den
Hemele/ op dat hy't tot ons brenge/
ende dat hooren ende metter daadt
volbrenghen: Ten is oock nyet ghe-
ſtelt over Zee / dat ghy ſoudt mo-
ghen cauſeren ende ſeggen/ wie van
ons magh over de Zee varen / ende
dat tot ons brenghen / op dat wy
ſouden moghen hooren/ eñ doen dat
bevolen is: maar dit Woort is ſeer
na by u/ ende in uwen monde / ende
in uwen herte / op dat ghy't ſoudt
moghen doen: Al waar men ſiet dat
Godt opentlijck met veele omme-
ſtanden heeft willen voorcomen de
onſchult / van dat de Wet te ſwaar
(ſwijghe onmoghelijck) ſoude zijn/
omme by den herborenen gedaan te
werden. So leeſtmen mede Deute-
ronomij 13. in't 3. verſ. daar Godt
voorſeydt hebbende vande aancom-
ſte eens valſchen Prophete met des
ſelvens voortſtel / tot ſijnen volcke
ſpreeckt alſo: Ghy en ſult des Pro-
pheten ofte Droomers woordē nyet
hooren / want u Heere Godt ver-
ſoeckt u / op dattet openbaer werde
of ghy hem lief hebt dan nyet in alle
u herte / ende in alle u ziele. Soo nu
niemandt Godt alſoo en mochte lief
hebben uyt al ſijn herte ende uyt al
ſijn ziele / moetmen bekennen dat
ſulck proeve eñ werck Godes ver-
gheefs ſoude gheſchieden: Twelck
men vande alwijſe God nyet magh
ghelooven/ ſonder te ghelooven/ dat
die wijſheydt Godes yet ſoude doen
te vergheefs / twelck opentlijcken
ſtrijdt teghen den natuyre vande
menſchelijcke/ ſwijge de Godtlijcke
wijſheydt. In't xj. Capittel xix. ende
xx. verſkens vanden Propheet Eze-
chiel leeſtmen al ditte: Ende ick ſal
henluyden een hert gheven, ende ee-
nen nieuwen gheeſt ſal ick in heur in-
gheweyt gheven, ende wech nemen
het ſteenen herte van harē vleyſche,
ende ſal henluyden gheven een vlee-
ſchen herte. Twelck by Godt deur
den Propheet gheſeyt zijnde/ voeght
ſtracx daar op noch daar by de eyn-
delijcke oorſake / waar toe hy hen-
luyden ſulcx belooft te doene / te we-
ten deſe / op dat ſy (ſeydt de Heere) „
in mijn gheboden wandelen eñ mij- „
ne rechten bewaren, ende die doen „
ſouden. Daar men nu de Wetten
Godes bewaart ende doet/ daar is
ſulcke ghehoorſaamheyt als Godt
begheert vanden herborene. Soo
moetmen nu ſegghen/ dat Godt Al-
machtigh uyt onvermoghen niet en

ver-

vermagh te gheven/ 'tghene hy soo genadelijck sijnen volcke belooft/Of dat de eenvuldighe Godt met eenen dubbelden mondt beloven soude te gheven/ 'twelck hy nyet en wil gheven. Of wilmen Gode sulcx nyet sondelijck opdichten / men sal moeten segghen noodtsakelijck / dat de Almachtighste God vermagh/ende de eenvuldighe Godt wille heeft te gheven ofte doen worden/ 'tgene hy in sijn heyligh Woordt belooft. Nadien nu gheen werck en gheschiedt daar wille ontbreeckt ofte macht/ ende daar tegen geschiet alle werck daar wille ende macht is omme dat te doen. Oock mede ghemerckt hier de wille Godes vergeselschapt zijnde met macht/ omme sulcke sijne beloften te gheven oft doen worden naacktelijcken blijckt / soo achte ick datmen sonder verclepninge vande eere Godes nyet en mach ontkennen/dat sulcke beloften Godes/ volmaackt ofte ten minsten onbevepnsde ende oprechte ghehoorsaamheyt behelsende/ inden gheloovighen ofte herboren mach gheschieden. By den Apostel Paulum inden ij. Brief totten Thessalonicensen iij. Capit. iij. versken , leestmen dese woorden : De Heer is ghetrou/die sal u bevestigen ende voor 'tquaadt behoeden. Alle wat sonde is of ghebreck / dat is quaadt : soo belooft Godt dan daar den sijnen / van al dat quaadt ofte sonde is te behoeden. Die belover is ghetrou (so d'Apostel hier seyt) ende daar by Almachtigh / soo ick hier voor betoont hebbe: So besluyte ick hier upte moghelijck te zijn / dat de herborene mensche hier mach leven sonder sonde : Te meer noch / nadien wy groote menighte sproocken inden Schriftueren bevinden/inhoudende clare beloften , dat Godt den herboren ofte geloovigen sal gheven 'tghene sy hem, ghebenedijdt, omme bidden, Also vindtmen by den Psalmisten 144. vers. 18. ende 19. gheschreven aldus : De Heere is naby allen den genen die hem aanroepen/ die hem aanroepē inder waarheyt/ hy sal den wille doen der geenre die hem vreesen / &c. Psalm 49. vers. 15. wert de Heere ingevoert te spreken aldus : Ende roept my aan inden dagh der tribulatien / ende ick sal u verlossen ende ghy sult my eeren. Esaias in't 30. Capittel het 19. vers. schrijft alsoo: Ghy volck van Syon sult in Hierusalem woonē/schreyende en sult ghy nyet meer schreyen/ ontfermende sal hy uwer ontfermen / ende sal u antwoorden terstont als hy die stemme uwes gheroeps ghehoort sal hebben. Deselve Esaias / sprekende tot den barmhertigē/seyt dese woorden : Dan sult ghy aanroepen ende de Heere sal't verhooren / ghy sult roepen ende hy sal seggen/siet hier ben ick. Immers de Propheet daar na noch verder gaande ende verthoonende dat God gereeder is/omme te verhoorē/ dan de gheloovige wel zijn omme te roepen ofte begeeren/ seyt inden Name des Heeren : Het sal wesen aleer dat sy roepen dat ickse sal verhooren/ ende dewijl sy luyden noch spreken sal ick hooren. Inde Proverbien 'tvijftiende Capittel 'tnegenentwintighste vers. vindtm[illegible] oock dese woorden: Verde is de Heere vanden godloosen / maar 'tghebedt der Rechtvaerdigen sal hy verhooren. De Propheet Zacharias in't thiende Capittel 'tseste versken , met alle sulcx overeen stemmende/spreect daar uyt den Naam des Heeren aldus: Ende ick sal conforteren 'thuys van Juda/ en sal saligh maken 'thuys van Joseph / ende ick salse bekeeren / want ick sal heurder ontfermen / ende sy sullen wesen als sy waren doe ickse nyet en hadde verworpen/want ick ben heur Heer ende Godt / ende ick salse verhooren. De selve Propheet

in't xiij. Capittel, in't ix. versken, seyt noch aldus: Ende ick sal't derdendeel leyden door't vyer / eñ ick salse branden gelijck het silver ghebrant wordt / ende salse proeven ghelijck het goudt beproeft wort: hy sal mijnen Naam aanroepen / ende ick sal hem verhooren / ende ick sal seggen / ghy zijt mijn Volck / ende hy sal seggen / mijn Heer mijn God. Comende nu vande Propheten optē Euangelisten / vinde ick by Mattheum in't xviij. Capittel in't xx. vers. hy onsen Heer Christum gesprokē dese woorden: Anderwerf segge ick u luyden / ist dat twee uyt u luyden over-een comen opter Aerden / van alle dinck dat sy sullen bidden / sal henluyden gheschieden van mijnen Vader die inden Hemel is. De selve Heere Jesus Christus seydt by den Euangelist Sanct Ian, in't xiiij. Cap. xiij. versken aldus: Ende soo wat ghy sult bidden in mijnen Name / dat sal ick doen / op dat de Vader gheglorificeert werde indē Sone. Nu en meyne ick nyet datter eenigh herboren mensche ghevonden magh werden / die nyet uyt waren gheloove met ootmoedigher herten en bidt verlost te worden van alle 'tquaat ende sonde, dat noch in hem is / ende teghen 'twelcke hy met den victorieusen Emanuel Christo selve is strijdende / ende moet daaromme gelooven dat sulck herboren mensche uyt noot door conde van sijn swackheyt / met vast betrouwen deur conde van Christi getrouheyt ende waarheyt / biddende omme verlossinge / de selve ghewepghert soude worden. Ist, seyt de Heer Christus in't vijfthiende Capittel 'tsevende versken, dat ghy in my blijft ende mijne woorden in u blijven / soo sult ghy bidden al wat ghy wilt / ende het sal u ghewordden. Eñ daar na in't xvj. Cap. vers. xxiij. Voorwaar voorwaar segghe ick u / soo wat ghy den Vader sult bidden in mijnen Name / dat sal hy u gheven. Veel meer anderen dergelijcke sproecken / inhoudende clare beloften Godes / dat den gheloovigen ghegeven sal worden / 'tghene sy omme bidden / laat ick om cortheyts wille achterweghen / ende segghe uyt dese voorghemelde: Nadien de belover ghetrou is ende Almachtigh / sulcx dat hy inder waarheydt wil ende oock magh geven 'tgene dat hy belooft / datmen sonder verminderinghe vande waerdighe eere Godes / nyet magh ontkennen mogelijck te zijn omme te geschieden 'tgene sijne Godtlijcke mildtheyt soo ghenadelijcken belooft / sonderlinge als 'tselve gheschiedt tot vermeerderinghe vanden Rijcke sijns beminden Soons Christi. T'welck ontwijfelijckē sulcx gheschiet in allen rechtgheloovigen ofte herboren menschen / geen dinck op Aerden meer begheerende / dan dat Satans rijck in hem vernielt werde grondelijck / ende dat de Heere Christus sijn Rijck volcomentlijck ende sonder alle wederstandt in henluyden become / den stercken sijn wapen beneme / hem gantschelijck uytdrijve / ende alleen als Coninck ende Heere / in heurluyden zielen heerschappe ende ghebiede.

D. V. Coornherts. Adrianus Saravia. A. Geniets. I. Wolff subsignavit Notaris. G. I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Dē iij. Novembris 1583. voor de middagh / Presenten ut supra, præter Menijn ende Enchuysen.

Voortvarende vrundtlijcke lieve Saravia met mijne redenen daar ick die gisteren hebbe gelaten / voege ick daar toe al ditte / want het onmogelijck is om bewijsen / noch veel ander mogelijck om gheloo-

gheloovẽ/dat Godt/ die alleen den
gheheelen menſche heeft geſchapen/
mette helft van ſijnen menſche ſou-
de vernoeghen/ omme d'ander helft
den Satan te laten / ende alſoo ſijn
gheheel eyghendomme deelen met-
ten Duyvel. Godt is rechtvaer-
digh / de Duyvel is onrechtvaer-
digh. Wat ghemeynſchap / ſeydt
d'Apoſtel 2. Corintheorũ 6. 14. heeft
de gherechtigheyt met de ongerech-
tigheydt ? Maar welck is de over-
eencomſte Chriſti met Belial? Neen/
Chriſtus en laat den Duyvel nef-
fens hem nyet woonẽ noch blijven/
veel minder heerſchappen in ſijnen
Rijcke vander gheloovigher zielen.
Gheen twee Coninghen / maar een
Coninck ſalder weſen / ſeydt Godt
door Ezechiel 37. 22. heerſchappen-
de over alle. Dits de Coninck Chri-
ſtus Godt/ die voorſeydt is te ſullen
heerſchappen/ Eſaias 52. 7. Ende dit
is de beloofde David als een Her-
der ende Prince/ Ezechiel 34. 24. die
uyt ſijnder nature ſo luttel een Wolf
of Satan beneven hem magh lijden
als 'tlicht/ dat hy ſelf is/ de duyſter-
niſſe. Soude deſe glorieuſe Coninck
ſijn Rijck/door ſijnen bitteren doodt
inghenomen / met den Duyvel dee-
len ? Wy zijn des Heeren / hem be-
hooren wy gheheel toe/ die daar toe
is gheſtorven/op dat hy over leven-
de ende dooden ſoude heerſchappen/
ſoo Paulus ſchrijft Romanorũ 14. 9.
Dit wil hy dan doen/ dit belooft hy
te doen/ eñ dit magh hy oock doen.
So blijcket dan oock moghelijck/ ja
licht/ dat Chriſtus als almoghende/
alleen inder zielen der herborene/
ſulcx vaſt gheloovende / ſoude heer-
ſchappen/ ende henluyden van allen
quaadt bewaren/ ſoo Paulus ſeydt
2. Theſ. 3. 3. Dats dan oock van al-
le ſonde / wel het verderffelijckſte
quaat zijnde. Hier tegen en ſtrijden
geenſins de woorden des ghebedts
Matthei 6. 12, Vergheeft ons onſe
ſchulden / want ſchulde en is gheen
ſonde / maar de dochter ofte vrucht
vande ſonde. So maghmẽ de doch-
ter noch hebben / als de moeder al
doot is / dit heet voorleden ſonde te
hebben / maar nyet ſonde doen ofte
ſondigen. In deſe woorden en bid-
dẽ wy nyet als in't biddẽ om broot/
vergheeft ons onſe daghelijcxſche
ſonden/ Neen/ maar vergheeft ons
onſe ſchulden. Oock zijn altijdt aan
den Lichame Chriſti meer ſwacke
Ledekens dan ſtercke. Als dan de
ſtercke bidden: Vergheeft ons onſe
ſchuldẽ, ſo en bidt niemant van hen/
vergeeft my mijne ſondẽ/maar onſe
ſchulden / dats dan nyet vergheefs
voor den ſwackẽ gebeden. Immers
de geloovige bidt oock in deſen ghe-
bede ſelfs / dat hem Godts Rijcke
toecome/ nyet op dat ſijn eygen ſon-
delijcke wille in dit Rijcke Godes
ſoude geſchieden/maar de Godlijcke
wille/ſeggende/uwen wille gheſchie-
de, &c. om alſo te ſabbateren ende te
ghedoogen/dat des Heeren wille al-
leen in ſijnen heyligẽ Rijcke geſchie-
de/ tẽ eynde alſo het quade of de ſon-
de uyt hem ſoude werden gedreven/
nyet in't deel/maar in't geheel/daar
toe hy ooc bidt om verloſſinge van't
quade/te weten vande ſonde. Mach
of wil God door Chriſtum ſulck ge-
loovigh Bidder van't quade nyet
gheheel verloſſen ende te recht vry
maken? vrylijck ja/ Iohannes 8. 36.
Is dat u de Soon vry maackt/ ſoo „
ſult ghy te recht vry zijn. Want de „
gheloovighe bidt hier/om in oprech-
ten gheloove na den wille Chriſti/
die ſelve alſoo beveelt te biddene:
vaſt betrouwen hebbende tot Chri-
ſtum/ dat ſoo wat wy bidden na ſij-
nen wille/ hy ghebenedijdt ons ver-
hoort / 1. Iohannes 6. 14. Nadien nu „
u. L. in't xlviij. artic. van deſen on- „
ſen geſprake ſelve met claren woor- „
den ſeydt / dat het minſte gheloove „
ghenoeghſaam is , oprecht zijnde, „
omme

" ommete vercrijgen 'tghene wy van
" den Heere in onsen noodt begeeren.
Soo houde ick vastelijck / dat u.L.
sonder haar self opentlijck te weder-
spreken / nyet en magh ontkennen
dat eenighe herborene / een oprecht
gheloof hebbende / al waart oock
schoon het minste gheloove / ende in
heuren noot begeerende 'tghene hier
voren is verhaalt/als volcomen on-
derhoudinghe der geboden Godes
ende Christi / volgens dien oock der
Liefden tot Gode / nu hier in ghe-
schille wesende / sulcx mach / ja sal
vercrijgen / ende mitsdien oock dese
gebodē Christi vander Liefden vol-
comentlijck mach onderhoudē: Ten
waar dan u.L. nu wilde seggē/ dat
geen mensche op Aerden een oprecht
gheloove(al waart oock het minste)
en mach hebben: Maar sulcx seg-
gende soude die vander Aerdē gant-
schelijck wech nemen de Kercke
Christi/ bestaande voornemelijck in
luydē die een oprecht geloof hebben.
Maar want ick sulcx van u.L. nyet
en verwachte/so besluyte ick uyt dit
voorsz / dat eenige herboren Kinde-
ren Godes/dit ghebodt Christi van
der Liefde / omme welcx volcomen
ghehoorsaemheyt sy inden gheloove
bidden/ volcomentlijck mogen hou-
den/ ende mitsdien oock/dat de Ca-
techismus Neen daar toe seggende/
onwaarheyt leert / twelck dan nyet
en is Godtlijck maar menschelijcke
leere. Ende nu voort comende van
de beloftē Godes voorsz tot sijn Wet
ofte ghebodt in desen / en magh nie-
mant ontkennen de wille Godes en-
de Christi te wesen/ dat wy sullen
doen 'tghene hy ons beveelt. In de-
sen gebode vander Liefde wert ons
geboden/nyet halve/ maar heele ge-
hoorsaamheyt / immers ons werdt
bevolen volmaackt te zijn / wandelt
voor my(seyt de Heere tot Abraham
ende in hem tot alle sijne gheloovige
es.17.1. Kinderen) ende weest volmaackt:

Ende tot den volcke Israels/ weest
volmaackt ende sonder vlecke met
uwen God/Deuter.18.13. Dats nu
wel verre van altijt onreyn te zijn/
ofte dat onse beste wercken altijdt
sondigh ende besmet souden wesen.
Dit en wil Godt nyet dat wy zijn/
dat / te weten volmaackt ende son-
der vlecke / wil Godt dat wy zijn.
Waar't nu nyet een groote onghe-
schicktheyt te gelooven/dat de men-
schen wel moghen zijn/'tghene God
nyet en wil dat sy zijn/ende daar te-
gen te gelooven dat sy nyet en mogen
wesen 'tghene Gods wille is dat sy
sullē wesen? God wil selver een reyn
water op ons storten/ Ezech.36.25.
ende ons reynigen van alle onse on-
reynigheden ende sonden/ al waren
die oock roodt als schaarlaken/sulcx
dat sy wit sullen wesen als witte
wolle/Esaias 1.18. Hoe can doch/
daar God selve so reynight/de smet-
te der sonden (ick swijghe de sonde
selve) noch stadelijck blijven? Godt
belooft daar volmaacktelijcken te
reynighen / Godt wil dat wy vol-
maackt zijn ende suyver/ willen wy
sulcx in waren gheloove met Gode/
soo en can de ware suyverheyt ende
volmaacktheydt nyet uyt blijven/
want die dat wil ende belooft is Al-
machtigh/doende al wat hy wil en-
de belooft. Weest ghy luyden/ seydt
Christus Matth.6.49. volmaackt als
uwen Hemelschen Vader volmaackt
is, verstaande 'tselve vande Liefde
tot den vyanden. Daaromme ist
oock dat Christus beveelt door sijn
vercoren vat / dit selve &c. genoegh
met ander woorden / d'eerste tot
Timoth.6.14. alwaar hy seydt/ dat
wy 'tghebodt sullen houden / sonder
vlecken (dat zijn gheen besmet-
te wercken) onberispelijck tot op
den toecomste ons Heeren Jesu
Christi. Dat is oock immers hier
in desen leven. Alsoo en magh-
men hier oock nyet ontkennen /
de hey-

de heylighe wille Godes te weſen
dat de herborene zy reyn ende vol-
maackt. Nadien nu Godt ghetrou
is eñ Almachtigh / wie magh aan't
worden van dien twijfelen / nadien
ſijnen wille hier blijckt ſonder te
twijfelen aan ſijn almoghentheydt?
Dat en dient nyet totter eeren Go-
des/ die voor allen in allen alleen be-
hoort ghesocht te werden. Of nu
ſchoon erghens op een eenſame
plaatſe verſtaan mochte werden/
dit ghebodt neven andere oorſaken
mede ghegeven te zijn/ omme te ba-
ren kenniſſe der ſonden/ daar uyt en
volght nyet/ dattet nyet ghegheven
en ſoude zijn / omme by ons (ſoo hy
gebenedijdt dat gebiedt/ dat is vol-
comentlijck)metter daadt volbrocht
te werden. Of ſoude de alwijſe God
te vergheefs hebben geſproken deſe
navolghende / met hondert andere
deſer ghelijcke woorden : Hoort nu
Iſrael (ſeydt de Heere Deuter. 4. 1.)
de gheboden ende rechten die ick u
leere/ op dat ghy die doende moecht
leven. Volght daar na verſ. 6. Ende
ghy ſultſe onderhouden ende metter
daadt volbrenghen ofte vervollen.
Dats nu nyet doen voor een deel/
ende laten voor een deel. In't der-
thiende verſ. daar na noch / ſeydt
Moyſes vanden Heere ſprekende:
Eñ hy heeft u ſijn verbondt gethoont,
op dat ghy't ſoudt doen. Met welc-
ke plaatſen daar gheſtelt zijnde/met
haar eyghen woorden icks hier ge-
noegh achte / midts daar by noch
ſtellende eenighe ſtellingen ofte aan-
wijſinghen van eender aardt zijnde
als de voorſz/ als Deuteron. 5. 1. 31/
6. 1. 2. 3. / 8. 1. / 10, 12. 13. Ioſue 1.
verſ. 8. &c. Want nyet alle die daar
ſeyt Heere/ Heere/ en ſal ingaan in't
Rijck der Hemelen / maar die daar
doet de wille mijns Vaders die inde
Hemelen is (ſeydt Chriſtus Matthei
7. 21.) die ſal ingaan in't Rijck der
Hemelen. So en maghmen nu nyet
meer met eenigen ſchijn van waar-
heydt / in twijfele trecken / of Godt
ons ſijn Wet oock gheeft op dat wy
die ſouden doen : Doen/ ſegghe ick/
nyet ten halven of met ghedeelder
herten / of anders dan hy't beveelt/
maar in't geheel ende van gantſcher
herten / &c. ſoo hy dat beveelt. Wil
God dan/ dat wy volmaackt ſullen
zijn / ſoo hy ghebenedijdt dat deur-
gaans naacktelijck ghebiedt / wie
magh die moghelijckheyt van ſulcx
gheſchieden / wederſpreken ſonder
onchriſtelijck te wederſpreken dat
die Godt des Hemels Almachtigh
zy ? Zijn wille blijckt hier opent-
lijck / nyet van ſeldtſame ghedichte
wonderen / maar vanden herbore-
nen/ ware ende volcomen onderda-
nigheydt Godes / in't volbrenghen
van de geboden van heuren Schep-
per/ Heere/ ende Godt. Soo magh
dan de herborene menſche deur
Gods genade/ inden Heere Chriſto
volmaackt zijn / na menſchelijcke
nyet Godtlijcke volmaacktheydt/
ende volcomentlijck de gheboden
Chriſti vander Liefden onderhou-
den. Maar hoe can aan ſulck ver-
moghen des herborenen eenighſins
ghetwijfelt werden / als men ver-
ſtaat de eyndelijcke oorſake / daar
toe hy van Gode is verkoren ? Ja
daar toe de Sone Godes ſelve
menſch is geworden ende gecruyſt?
Zijn wy beroepē tot onreynigheyt
ende ſondelijckheyt? Neen vrijelijck:
Nyet (ſoo d'Apoſtel tuyght 1. Theſ.
4. 7.) tot onreynigheydt / maar tot
heylighmakinge. Dats nu wel ver-
de van daar / dat al onſe beſte werc-
ken noch al 'tleven deur beſmet ſou-
den zijn met ſonden , ſo de Catechiſ-
mus qualijck leert. Wy zijn verco-
ren / ſchrijft Petrus in ſijn eerſten
Brief, 'teerſte Capittel , 'teerſte ende
tweede verſ. tot heylighmakinghe
des gheeſts ende onderdanigheydt/
ende (ſoo Paulus ſeydt Epheſ. 1. 4.)
zijn

zijn wy vercoren in hem (Christo) op dat wy souden zijn voor hem heylich ende onbevleckt inde Liefde. Wat nu heylich is/ dat is den heyligen Gode alleen toege-eygent/ ende en heeft gheen hoerachtige gemeenschappe met de Liefde tot den schepselen. Wat oock onbevleckt is/ dat en is niet besmet met sonden. Nadien nu God ons daar toe heeft verkoren/ soo ist immers de wille van hem gebenedijdt/ dat wy heylich ende onbevleckt inder Liefden sullen wesen. Blijckt hier af dan ooc de wille Godes/ alsoo't ontwijfelijcken blijckt/ niet uyt duystere collectie/ maar uyt clare en naackte sententien der Schriftuyre/ soo men niet onchristelijck wil segghen/ dat de verkiesinge Godes onseker/ veranderlijck/ ofte te vergheefs is. Hoe salmen de mogelijckheyt van sulcx te worden ontkennen/ sonder quetse vande Godlijcke Almogentheyt? Is dit hier niet onse sake selve? D'Apostel handelt hier vande Liefde selve/ op dat wy daar inne souden zijn heylich ende onbevleckt. Zijn wy van Gode daar toe verkoren/ so mogen wy sulcx oock wesen door de Godtlijcke ghenade in Christo: Want anders en soude niemandt moghen vercrijghen de conformiteyt/ of/ om duyts te spreken/ die ghelijckdanicheydt van't beelde sijns Soons Iesu Christi. Daar toe heeft Godt (soo Paulus seydt/ Romanorum 8. 29.) ghepredestineert den ghenen die hy heeft voorsien. Dit zijn des Apostels woorden/ want die hy voorsien heeft, die heeft hy ghepredestineert, ghelijckformich te worden het evenbeelde sijns Soons. Dats nu niet ten halven of onvolcomelijck/ want dat en waar gheen conformiteyt. So dese selve Apostel maar een ghestuckelde conformiteyt van't beelde des Soons Godts ghehadt hadde/ hy soude sich wel ghewacht hebben/ in de plaatse vā dat volmaackte beelde Christi/ sulcx sijn selfs onvolmaackt beelde sijnen Jongheren voor te stellen tot een voorbeelt des Christelijcken levens: Maar wel wetende dat hy selfs niet meer en leefde, maar Christus in hem, Galateren 2.20. in sulcker voegen dat hy oock niet en dorste spreken/ 'tgene Christus niet en sprack in hem/ Romanorum 15.18. Heeft hy vrymoedelijck derren schrijven tot syne Jongeren: Weest mijne navolghers als ick Christi, 1. Corinth. 4.16/ 11.1. ende Philip. 3.17. Soo isset dan de wille Godes/ dat de herborene ghelijck worden het even-beelde sijns Soons/ die is sonder sonde ende sonder alle smet. Hier en ghebreeckt dan niet altoos ter volcomenheydt. Die hadde volmaackte Liefde tot Gode/ in dit gebodt gheeyscht/ die wil God dan dat wy sullen hebben/ ende die mach de Almachtighe Godt ons doen hebben. Dus blijckt hier al mede uyt het ghene daar toe wy van Gode zijn ghepredestineert/ dat een herboren mensche mach hebben in Christo volcomen ghehoorsaamheydt van desen ghebode Christi. Aangaande nu d'oorsaken/ daar toe de Heere Christus mensch is geworden ende ghestorven/ leestmen te zijn der gheloovighen heylicheydt ende suyverheyt na luydt van dese woorde des Apostels/ Coloss. 1.2.22. Nu heeft hy versoent in den lichame sijnes vleesches door den doodt, omme u luyden te stellen voor hem heylich ende onbevleckt, ende onberispelijck. Ende op datmen nu nyet meynen soude dit by hem ghesproken te zijn/ van een toe-rekentlijcke of imputative heylicheyt of suyverheydt/ so wert sulcx verclaart in des Heeren woorden selve/ hoedanich de heylicheydt is/ van de welcken de

Gheest Christi door Paulum hier schrijft: Ende ick heylighe my, seydt de Heere Johan.17.19. voor henluyden, op dat sy oock gheheylicht souden zijn inder waerheydt, dat is dan de wille des Almogenden Heere: die mach dan gheschieden/ ende doolt daeromme de Catechismus/ sulcx ontkennende. Of heeft de Heere niet selfs onse sonden ghedragen aan den houte in sijnen Lichame/ op dat wy de sonden gestorven zijnde, souden leven de rechtvaerdicheyt des gheens, door wiens bloedt wy zijn ghenesen? Ongetwijfelt ja/ want sulcx getuyght de Apostel Petrus inden eersten Brief in't derde Capittel vers.24. Wie nu de sonde gestorven is, en mach daer inne nyet meer leven: Soo d'Apostel opentlijck ghetuyght Rom.6.2. In wien de sonde nyet en leeft/ of hy inde sonde/ daar en mach de doode sonde nyet meer doen haar werck van sondighen: Want wel een siecke/ maar gheensins een doode eenich werck mach doen. Wie oock ghenesen is waarlijck/ nyet waanlijck/ of imputativelijck/ door salvinghe van't dierbaar bloedt Christi/ die en is nu nyet meer sieck of cranck/ door de sonde/ de doodt/ ja uyt hem is. Wederomme wie daar leeft de rechtvaerdicheyt (nyet sijn eyghen/ maar Christi) die en sondicht nyet meer/ ende volbrengt mitsdien volcomentlijck dit gebodt Christi van der Liefde/ die omme ons sulcx te doen werden/ sich heeft laten hanghen aan den cruyce. Soo ist dan oock sijn wille/ die vermach dat/ ende die volbrengt dat selve inden sijnen/ sulcx moghelijck gheloovende. Hier toe seyt de Catechismus neen/ weynich tot der eere ende glorie Christi. Die is immers (so de selve Apostel schrijft 1.Petr.3.18.) eens ghestorven voor onse sonden / de Rechtvaerdighe voor de onrechtvaerdigen (tot wat eynde?) op dat hy ons soude Gode op-offeren, ghedoodet na den vleesche, maar levendich ghemaackt na den Gheest. Dit gheloove ick dat gheschiedt in der waarheydt/ ende nyet alleen toerekentlijck: soo en werckt dan daar het doode sondelijcke vleesch nyet/ ende de levendtmakende Gheest en rust nyet in soodanighen mensche. Mach dan oock soodanich mensch yet quaats doende/ of yet goets latende/ sondighen? Soo volbrengt dan oock sulck een volcomentlijck dit ghebodt Christi vande Liefde. Het contrarie leert de Catechismus/ ende moet daaromme daar inne dolen. De selve Apostel schrijft noch in den selven Brief Capit.4. vers 1. ende 2. Nadien dan Christus inden vleesche heeft gheleden, soo wapent u nu met den selven sinne, want die gheleden heeft inden vleesche, heeft opghehouden van sondighen, op dat ghy nu nyet meer en leeft de reste des tijdts in den vleesche, de begheerten der menschen, maar den wille Godts. Sal nu Christi doodt ende lijden nyet vergheefs zijn/ soo moet dit in yemande gheschieden/ also hy tot dien eynde gheleden heeft ende ghestorven is. Wie nu ophoudt van sondighen/ die en sondicht nyet meer/ ende volbrengt daar inne 'tghebodt Christi: Gaat ende sondicht nyet meer. Ende wie de reste sijns levens voorts aan leeft/ nyet sijnen/ maar Godts wille/ die viert den Sabbath des Heeren/ Esaias 58.13. ende en sondicht nyet meer/ maar is Gode ghehoorsaam/ nyet voor een deel of onvolcomelijck/ maar gheheelijck ende volcomelijck. Dat sulcx nu mach gheschieden hier in desen leven/ drucken ontwijfelijcken uyt/ de clare woorden des Apostels/ te weten/ de reste des tijdts/ datter noch is in den vleesche: Ende en wederspreeckt

spreect daaromme de Catechismus de moghelijckheyt van sulcx inden herborene te gheschieden / nyet oprechtelijck. Soo sy mede nyet en doet de woorden Pauli tot den Rom.8. vers.3. ende 4. Want dat de Wet onmogelijck was, inde welcke sy swack was deur't vleesche, heeft Godt, sijnen Soon seyndende in de gelijckenisse des vleesch der sonden, eñ vande sonde de sonde verdoemt inden vleesche, op dat de rechtvaerdichmakinghe des Wets vervult soude worden in ons die nyet en wandelen na den vleesche, maar na den Gheest. Sodanighen en mogen dan nyet doen des vleesches wercken/ die sonde zijn/ofte laten des Geests wercken die gherechticheydt zijn. Dese en sondicht dã nyet. Die nyet en sondicht houdt dat gebodt Christi van de Liefde. Dit leert de Schrift/dat mach geschieden inden herborene. Hier toe seydt de Catechismus/Neen. Wie is hier de gheloofwaerdichste? Ten is immers gheen onwaarheydt dat Christus sich voor ons heeft gegeven/ op dat hy ons soude verlossen ende sich soude reynighen een aangenaam volck/ want sulcx betuycht de Geest Christi claarlijck deur den Apostel Paulum tot Titum 2.14. Wat sonde/ wat quaadt/ of wat smet mach toch blijven inden genen / die door't reyne bloet des onbevleckten Lammekens van sonden ghereynicht is ende verlost? gheen altoos. Dese dan onderhoudt volcomentlijck dit ghebodt Christi van der Liefde / 't welck hier werdt wedersproken. Men moet immers bekennen / dat de ghenade ons Heeren / ons Salichmakers/ allen menschen is verschenen / ons leerende/ dat wy versakende de Godtloosicheyt ende de wereltsche begheerlijckheden / soberlijck / rechtvaerdelijck / ende Godtvruchtelijck souden leven in deser werelt/ Tit.2.11. Is de ghenade Christi daar toe verschenen/ so mach sulcx in yemandt gheschieden / wilmen de verschijninghe deser ghenade nyet onnut ende vergeefs makẽ. Dat waar nyet Christelijck. Die dan alle boosheyt ende wereltlijcke begheerlijckheden versaackt/ende volcht/noch en doet die nyet/ende die rechtvaerdelijck leeft/ ghevende Gode het sijne/ te weten/ Liefde uyt gantscher herten/ &c. ende oock den Naastẽ het sijne/te weten/ Liefde als hem selven / doet in dit gebodt Christi dat Christus gebiedt/eñ dat nyet ten halven/ maar volcomentlijck: ende blijckt midtsdien dat sulcx alhier mach gheschieden. Ende nu noch nyet ghecomen zijnde op de questie / of yemandt is of gheweest is, die dit ghebodt van der Liefde volcomentlyck heeft onderhouden: maar wesende op dit gheschille/Oft in een herboren mensche gheschieden mach, nyet in een wonderdadighe macht / als of een Maeght soude baren/ &c. maar in een macht van Gode den mensche toegheseydt/belooft/ ende voorghestelt/ achte ick meer dan ghenoeghsaam bewesen te zijn / het eerste artijckel mijns Boecxkens/houdende dat het mach gheschieden / 'tghene nyet en is onmogelijck/nyet swaar/ maar licht omme te doen. Alwaar u. L. oock toeghelaten heeft ghehadt Domine Saravia de major, de minor, ende Conclusie van dat selve mijn argument / sonder dat het van noode ware gheweest/ hier af dus langhe te handelen/ soo u. L. daar af nyet gheweken en ware/ met die byghevoechde woorden / maar nyet volcomentlijck. T'welck ick noch daar na in't vierenveertichste articule van desen ghesprake anders bewesen hebbe / uyt de verclaringhe selve / by u. L. ghestelt/ vande woorden Christi van gant-

ſcher herten / in't eenentwintichſte
articule/ in ſulcker voegen dat u. L.
'tſelve nyet en ſullen mogen weder=
ſpreken / ſonder uwe eyghen woor=
den te wederſpreken / midts twelc=
ken ick deſe mÿne redenen beſluyte.

Adrianus Saravia. D.V. Coornhert. G.I. Rijſwijck Notaris ſubſignavit. I. Wolff ſubſignavit Notaris. A. Genieten.

Opten derden Novembris des
middachs na deſen voorgaanden
handel/ heeft Coornhert ontfangen
ſchrÿven door een Bode te paerde/
van twee Vroetſchappen in Haar=
lem / ſÿne Buyrluyden / dat ſy dien
ſelven morghen ten vier uren ghe=
haalt zÿnde tot Coornherts Huyſ=
vrouwe / de ſelve vonden in doodts
nooden: Begheerende dat ſyluyden
'tſelve aan haar Man wildē ſchrÿ=
ven / omme hem noch eens voor
haar doot te mogen ſpreken / welc=
ke miſſive hy Coornhert des ſelfden
middachs ſandt aan eenige Heeren
vanden Hoogen Rade/verſoecken=
de verlof om gins ende weder eens
t'huys te reyſen / die ſulcx conſen=
teerden. Waar deur de Gecommit=
teerden upten Steden/oock de Pre=
dicanten mede elck vertrocken zÿn
tot weder-beſchrÿvens toe. Waar
na Coornhert aan eenighe van de
voorſz Raden gheſchreven hebben=
de/ de ſoberen ſtate van ſÿne Huyſ=
vrouwe / oock dat haren ſterfdach
onſeker was / verclaarde dat hy
bereydt was te comen/ terſtont als
hy beſchrevē ſoude worden. Twelck
gheſchiedt teghen den xxvÿ. deſer
maant Novembris. Ende is dit de
oorſake van dat tuſſchen den der=
den ende den achtentwintichſten/
nyet altoos in deſen handel gedaan
is gheweeſt.

I. Wolff ſubſignavit Notaris. G.I. Rijſwijck Notaris ſubſignavit. A. Genieten.

Den iiij. Novemb. 1583.

E. Hoochgheleerde/ voorſienighe/ achtbare Heere/

Gister middaghe boodtſchap crÿgende door een Man te peerde
van mÿn Huyſvrouwe/ die giſter morghen lach in doots noode/
dat ſy voor haar ſterven my begeerde noch eens te ſpreken/ heb=
be door den Raadtſheere Brederode mÿnen Neve / daar toe
verlof doen verſoecken aan u. E. ende die verworven. Volghens twelck
ben ick giſter avont in poſte by haar ghecomen/ die ick vinde in ſoodani=
ghen crancken ſtate / dat of ick daar noch weſende ſulcx wiſte / qualÿck
ſoude moghen laten van nieuws verlof te begheeren ende by haar te co=
men/ alſoomen nyet en can vermoeden/ dat ſy't langhe ſal herden. Waar
door ick huyden nyet hebbe connen wederom reyſen van haar / die ſoo
vrundtlÿck begheert my in haar laatſte by haar te hebben / nadien nu
haar ſterven ende leven my onſeker is / ende my midtſdien ondoenlÿck
tÿdt te ſchrÿven van mÿn wedercomſte aldaar. Stelle ick ſulcx in han=
den van u. E. die my bereyt ſullen vinden tot haar E. beſchrÿvinghe / al=
daar weder te verſchÿnen/ of ſchoon mÿn lieve Huyſvrouwe/ mette welc=
ke ick nu alle daghe vierenveertich jaren lang vrundtlÿck huyſgehouden
ſal hebben/ alſdan de doot opte lippen mochte hebben/ nyet jegenſtaande
men oock my alſo trecken ſal uyt ſodanighen gheleghentheyt op mÿnen
coſten / nyet anders dan als of ick doende / dat elck Chriſten menſche
ſchuldich

schuldich is te doene / (oock na der Predicanten segghen selve in openbaren drucke) al met een voor-oordeel gecondemneert ware inde costen van dese saken/ als of ick op't hoochste wel doende / eenich quaadt ende strafbaar stuck bedreven hadde / des al onaanghesien / verclare ick by desen/ datmen my/beschreven zijnde/ bereydt sal vinden ten bestelden daghe aldaar inden Haghe te verschijnen / om metten begonnen handel voort te gaan/ die my sulcx ter herten gaat / dat ick daar huyden gheweest soude zijn/ so de tranen mijnder crancker Huysvrouwe/ van sulcx mijn voornemen hoorende/ my noch nyet hier en hadden gehouden. Ende my dienstlijck hier mede ghebiedende in u E. goede jonste. Verwacht desselvens beschrijven wanneer't den selven sal ghelieven/ al waar't oock morghen/ om daadtlijck ende sonder vertreck ghevolcht te worden by u E.

D.V.Coornhert.

Ende was het opschrift

Aan Mr Dirck vander Nieuburch.

E. seere discrete / wijse / voorsienighe Heere / besondere goede Vrundt.

Op huyden hebbe ick u'wer E. schrijvens vanden vierden deser loopender maant ontfanghen/ eñ 'tselve mijne mede-Broederen in Rade voorghedraghen/die ghelijckelijck na den jeghenwoordelijcken droevigen staat u'wer E. schricken/my belast hebben te schrijven / dat de Gecommitteerdens vande Steden ende oock de Predicanten van hier vertrocken zijn/ende elcx inden heuren sullen verwachten onse beschrijvinghe omme wederomme alhier inden Hage te verschijnen/ omme inden voorghenomen handel voort te varen / ende dat daaromme u'wer E. wel sal moghen inne sien/hoe sich u'we gelegentheyt deur Godes ghenade sal toedraghen/ ende my intijdts te verwittighen wanneer u'we E. best gheleghen sal zijn wederomme alhier te verschijnen / ten eynde de voorsz Gecommitteerdens ende Predicanten jeghens sekeren dage daar toe te bestemmen / sullen mogen werden beschreven/daar van oock u'wer E. intijts sal worden ghewaarschout/ omme sich veerdich te houden/ten ware op de gheheele handelinghe ons anders worde belast / mits t'welck desen eyndighende / bidde den Almoghenden onsen Heere God

V. E. seere discrete/ wijse/ voorsienige Heere eñ besondere goede vrunt 'tsalichste te verleenen. Gheschreven inden Haghe desen vijfden Novembris xv^c. dry ende tachtich.

V. E. goede ende dienstwillighe Vrundt

Diederick van Egmondt vander Nieuburch.

Ende was het opschrift

E. seere discreten, wijsen ende voorsienighen mijnen waarden Heere ende besonderen goeden vrunt Dirck Volckaartsz Coornhert, woonende in Sint Ians Straat tot Haarlem.

 COPIE.

COPIE.

In Haarlem den 8. Novemb. 1583.

FRater, ten laatsten mijn dingen t'huys een weynigh beschickt heb-
bende/ende inde dootlijcke kranckheydt mijnre lieve Huysvrouwe
wat bestilt zijnde in mijn herte/dat haar den Eygenaar op-offert/
hebbe ick nyet moghen laten u.L. een weynich/ende dat noch op't
cortste / maar oock op't waarachtichste te verhalen van dese mijne laat-
ste reyse inden Haghe / die ick weet na der herten verscheydenheyt / ver-
scheydelijck vertelt te worden. Eerst weygherde men my acte autenthijck
vanden aanstaanden handel / ende dat wel anderhalven dagh langhe
(willen die Predicanten dan noch haar sake al gaerne in't licht bekent
staan?) ten laatsten als ick seyde nyet te willen inden handel treden son-
der acte autentijck te hebben van mijn eyghen sodanich werck / lietmen
my toe het een Protocol te hebben / maar dat nyet sonder voorgaanden
eedt/ van 'tselve nyet gemeen te maken/ ja oock van nyet dan seker cleyn
ghetal van personen te mogen verthoonen. (so betrouwen sy haar sake)
Wy quamen in't ghesprake/ sy spraken veel van een vraghe eerst ghestelt
ende na verandert in mijn boecxken. Ick seyder die reden af / oock dat
ick mijn eyghen werck voor't uytgheven mach veranderen na mijnen
wille. Soo als icx hadde laten uytgaan wilde icx verantwoorden. Dit
liep langh/ al wast nyet een eenich woordt waerdich. Daar na maack-
ten die Predicanten veel woorden/dat ick opte vijfde vraghe berispt had-
de/ ende nyet opte 114. vraghe / recht of so veel daar aan ghelegen ware
waar icx berispte. Doch bethoonde ick dat icx opte vijfde vrage des Ca-
techismi rechtelijck berispt hebbe. Dese beuselinghen oock over zijnde/
quamen wy ter saken/ de Status questionis is dese, Of de herboorne men-
sche 'tghebodt Christi vande Liefde volcomelijck mach houden : sy seg-
ghen in haar Catechismo Neen. Ick Ja. Daar toe stel ick in mijn eerste
articule van't boecxken dit Sillogismum: Al wat licht is om volbrengen/
dat mach wel / ja oock lichtelijck gheschieden : Christi gheboden (daar
onder dit vande Liefde oock is) zijn licht : so is dit ghebodt vander Lief-
den nyet swaar / maar oock licht om volbrenghen. Na langhe moeyten
moesten sy (die Predicanten) bekennen de Majorem, de Minorem, ende de
Conclusie van dit mijn Syllogismo / maar voechden daar by / dat dese
Wet Christi wel licht was om te volbrenghen/doch datmens nyet volco-
melijck mocht volbrenghen. Dit docht my pugnantia ghesproken te zijn:
Want machmen dat ghebodt volbrenghen/ja oock lichtelijck : wat ghe-
breeckter aan dat het nyet volcomelijck soude gheschieden ? Want ghe-
schiedt dat nyet volcomelijck soo't is gheboden/ te weten/ van gantscher
herten/Ec. so en geschiedt dit ghebodt nyet : geschiedt het dan oock sulcx/
so geschiedt dat volcomentlijck/Ec. Dit liep langh. Sy arbeydē hier in te
bewijsen/ dat dit selve werck gheschiedt ende nyet geschiedt teffens. Dit
docht my een tooverije. Eyndtlijck sy souden bewijsen / dat het nyet en
mach geschieden (noch dorsten sy segghen/ dat het geschiedt) ende broch-
ten voort veel Texten / tot bewijs dat alle Heylighen van Abraham af
(die oock daar in gherekent) gesondicht hebben/ Ec. Dit duyrde langhe.
Ick seyde / sy hadden nyet altoos daar mede bewesen tegen mijn seggen
(anders

(anders dan dat sy met Cham arbeyden heurder Vaderen schande te ontdecken / ende allen Heyligen sondaren te maken ende vuyl) houdende nyet of yemandt is of ghe weest is/ die sonder sondighen leefde/ of voorts na 'tsondighen afliet van sondighen / so dat hy voorts nyet meer en sondichde (tot welcke questie wy noch souden comen) maar of sulcx mach gheschieden. Teghen sulcx en diende nyet een van alle hare Texten/ ende midtsdien al impertinent ende hier nyet antwoordens waerdich. Hier viel wat tusschen / ten laatsten werdt my van Commissarisen bevolen teffens te segghen / al wat ick tot bevestinghe van't eerste articule mijns Boecrkens hadde te segghen. Dat dede ick/ bewijsende te wesen Godes wille / dat wy sijn ghebodt vander Liefden volcomelijck souden onderhouden/ ende dit met veel clare texten van ghebodt/ van beloften/ vande verkiesinghe/ende vande oorsaken van Christi menschwerdinge ende lijden/al tot volcomen gehoorsaamheyt streckende. Daar nu blijckt Gods wille dat yet sal gheschieden/ machmen sulcx gheschieden nyet loochenen/ sonder Godes Almoghentheyt te loochenen / dit ware Godslasteringhe. Nu brocht ick hier gheen cleyne menichte (nyet van onsekere collectien/ maar) van clare Texten voort. Dit verdroot den Predicanten. Doe claachden sy van mijn langh spreken / ende versochten tijdt om die te beantwoorden. Ick seyde / 'tis by den Commissarisen tot uwen versoecke gheordineert / dat icks al teffens soude spreecken. Het was teghen mijn sinne / segghende uytdruckelijck dat onse Disputatie veranderen soude in een Predicatie/ u wil is nu gheschiedt. Ick ghehoorsaam teghen mijn wille den Commissarisen. Wat onrecht doe ick u? &c. Sy begeerden tijt/ die Commissarisen vraaghden hoe langhe : sy wistens noch nyet. Daar op quam my een Man te paerde met Brief / dat mijn Wijf lach op't verscheyden / ende dat sy my voor haar doot noch eens begeerde te spreken. Ick was bedroeft ende twijfelachtich of ick haar soude laten sterven/ ende inden Hage blijven by mijn sake/so wel na wenschen staande(want sy zijn al onder de voet.) Men riedt my te reysen/dat dede ick met verlof vande Commissarisen door voorgaande kennisse vā mijn Huysvrouwen ghesteltenissen. Noch schamen sich de Ghereformeerden nyet te verzieren ick en weet nyet wat / maar weet ghy sekerlijck dat ick hier waarheyt schrijve/ende sal ter noot by mijn Protocol blijcken/&c. Mijn Huysvrouwe leyt om alle uren te verscheyden. Groet u allen / soo doet oock u vrundtlijck Broeder

D.V.Coornherts.

Ende was het opschrift

Eersamen , vromen ende beminden Frans Coornhert Volckertsz. Secretaris tot Amstelredamme.

 In

In Haarlem den 10. Novemb. 1583.

V Schrijven Vrundt is my ghewordden. Inden Haghe ist sommierlijck aldus ghevallen: Opten vijf ende sessentwintichsten Octobris is binnen besloten Camere by Commissarisen van weghen den Prince van Orangien ende Staten van Hollandt/ namentlijck den gheheelen Hooghen Raadt in Hollandt / eenighe upten Rade Provinciaal van Hollandt en die gesanten van Dordrecht/ Haarlem / Delft/ Leyden/ Amstelredam/ ende nyet der Goude (want die zijn onpartijdich in mijnen ooghen) Alckmaar ende Enchuysen begonnen te handelen van de aanstaande Disputatie. Jck begheerde dat die opentlijck voor elck soude gheschieden / ende datmen my telcken soude leveren acte autentijck van elcke handelinghe / oock datmens trouwelijck soude doen drucken. Hier wilden die Ghecommitteerden gheensins aan. Jck wilde nyet sonder sulcx inde handelinghe treden. Dit liep byna twee daghen aan/ 'tvolck verwonderde sich hier in. Ten laatsten is toeghelaten die handelinghe in't openbaar / maar nyet het drucken / ten waar't den Prince ende Staten goet dochte/ ende werdt my ghegunt een Notarium te hebben / welcx Protocol gheteeckent zijnde ick telcken met my soude draghen/ maar moest eedt doen van't selve door den druck / noch anders ghemeen te maken / oock dat icx nyet dan seker cleyn getal van personen en sal moghen laten lesen. Dit was my hardt/ maar harder den begonnen handel daarom te laten. Alsoo gingh icx aan den xxvij. Octobris. Donderdaaghs began den handel. De Predicant Saravia tot Leyden soude inde penne spreken ende ick/ maar Arent ende Reynier Delffsche Predicanten souden sijn ghevoeghden zijn/moghende alles aanteeckenen ende Saravia helpen ingheven ende bedencken. My waren oock twee assistenten toeghelaten / maar by ghebreck van die te hebben / sprack ick alleen. Die Predicanten hadden groote menichte andere Predicanten by sich inden Haghe die veel al achter Saravia saten ende hem hielpen ingheven (hy behoefdet oock) nyet bedecktelijck. Jn't beginne hielt of wende Saravia voor dat sulcke vraghe in haar Catechismo nyet en stont: Dit sluypgat hem benomen zijnde / seyde hy / dat ick op de vijfde vraghe des Catechismi sulcx nyet en behoorde ghesept te hebben / maar opte 114. vraghe. Dit was oock licht gheantwoordt. Daar na quamen wy op't eerste articule in mijn Proeve des Catechismi/beginnende: Daar is onderscheydt/ &c. Dese bewijs-reden met alle sijne deelen / als Major, Minor ende oock die Conclusie self/ bekende Saravia waarachtich te wesen/ te weten: Dat het ghebodt Christi (so dat inde eerste vraghe vande Catechismo staat) nyet onmoghelijck / nyet swaar / maar oock licht is om volbrenghen. Als ick hem nu prees dat hy de waarheydt plaatse gaf ende wel verstont dat dese eene sake toeghelaten zijnde / de gantsche Catechismus vol dolinghe blijckt/ so wierp hy daar by een uytsluyp/ in mijnen oordeele grof ende bot/ te weten dese: De herboorne (hier af spraken wy) mach dese gheboden Christi lichtelijck volbrengen/ maar hy machse nyet volcomelijck volbrenghen. Als ick nu seyde sulcx in sich self strijdich te zijn een selve werck lichtelijck/ maar nyet volcomelijck te moghen volbrenghen/ want ghebreeckt daar yet aan so en gheschiet het nyet &c. soo liep dese uytsluyp eenighe daghen / tot dat sy selve daar af vielen op't

tweede articule van mijn Proeve / als wel siende (so ick moet gheloovven) dat sy dit nyet souden connen uytvoeren. Ten laatsten is gheordonneert/ dat Saravia met Schrifture dat voorsz mijn eerste articule in mijn Proeve (by hem nu al inden grondt volcomelijck toeghelaten) soude wederleggen. Dat bestondt hy opten laatsten Octobris Maandaaghs met vele texten (coopmanschap over hoop) in't langhe. Ick hoorde geduldich ende seyde/ als hy uyt hadde/dat by hem nyet een text/onder alle die ghesproken / en was ter saken dienende. Want daar nyet een onder en was houdende onmoghelijck te zijn dat een herboren mensche de Wet Godes vande Liefde soude houden / twelck nu onse questie ware / te weten / Oft magh zijn / ende nyet oft in yemanden ghescheidt ware. Nu en arbeyde hy met alle sijn texten nyet / dan dat hy Chamiserende gaerne aller Heylighen Voorvaderen schamelheyt ontdecken ende allen vrunden Godes sondich ende sondaren poochde te maken : ende in sich self dochten noch die argumenten nyet/als wesende van deser aardt : Abraham heeft gheloghen van Sara / of haar doen lieghen ende ghesondicht : ergo bleef hy noch een sondaar of loghenaar / als hy soo grooten gheloove hadde / dat hy bereyt was sijn eenighen sone/ in wien de beloften stonden/ te dooden. So mede Petrus voor den Pincxterdagh verloochende Christum : ergo oock een sondaar na 'tontfanghen des H. Geests / &c. somma ick seyde/ dat wy nu noch eerst daar op waren (so ghesept is) of yemant herboren zijnde / dese geboden Christi vander Liefden volcomelijck magh houden/ ende nyet oft in yemanden gheschiet is of gheschiet: daar comende souden wy noch handelen moeten/ of yemandt ter werelt van jonck op leeft sonder sondigen : Of niemant dat gebodt Christi en magh volbrengen/daar hy seydt tot het Vrouken/gaat ende sondight nyet meer: te weten/dat sy voorts aflaat van sondighen. Hier liep weder veel tusschen. Ten laatsten werdt gheordonneert / dat ick teffens al soude segghen dat ick wilde/ tot bewijs van mijn eerste articule in mijn Proeve / soo moest ick bewijsen 'tgheen sijn selfs bewijs by sich heeft / ende noch in't minste nyet en was wederleydt: Dit dede ick ten versoecke van Saravia self/ende ten bevele vande Commissarisen. Daar bewees ick eerst de Almoghentheyt Godes. Voorts den wille Godes van sulck der herboornen onderhouden sijnre gheboden. Ende dit upten Gheboden ende beloften Godes / oock uyt de oorsaken van Christi menschwerdinghe ende uyt de verkiesinghe der gelooviggen. Dit sprack ick inde penne met sijnen behoeften ende slotredenen. 't Volck aanhoorde stillekens. Saravia mijn partije wert t'onvreden/ viel in mijn reden/ beclaaghde my van lanckheyt ende veelheydt van Texten/oock dat ick eenige Texten daar hadde gebruyckt/die ick al in mijn Boecxken vande Onderdanigheydt Godes in druck hadde uytghegeven. Wie loochent de Almogentheyt Godes? (sprack hy) Wie loochent de waarheydt Godes riep hy ? Wy bekennen die/ wat noodt was het alle dese Texten hier te stellen ? &c. T'onrecht beclaaghdy my / seyde ick/ van lanckheyt/die self begheert hebt / oock hebben't de Commissarisen gheordonneert/ dat ick al 'tgheen ick wilde soude aan een spreken/ ick was daar teghen/segghende: dat de Disputatie veranderen soude in een Predicatie/men wildes doe nyet hooren/ick doe dat ghy begeerde. Ende dat de Commissarissen ordonneerden/magh ick daar aan misdoen ? Belangende de veelheyt vande Texten/ de uwen hebben tot Delft gheclapt/

 dat

dat ghy veel Schriftuyrs voortbracht ende ick maar vernuft (dit is onwaarachtich) nu brenge ick Schrift voort/ende noch nerghens na al dat ick vermagh. Ende wacht van u mijn partye gheen wet/ hoe vele texten ick sal ghebruycken/oock nyet dat ick eenighe texten in druck by my ghebruyckt/ en hier nyet soude mogen ghebruycken: somma Commissarisen hielden sprake/ ick wachte verbodt: maar men liet my dien marghen/ te weten den derden November/ voort spreken. De Predicanten met Saravia begheerden tijdt om al mijn segghen te beantwoorden. Ick seyde neemt die. De Commissarisen vraaghden henluyden hoe langh sy tijdt wilden hebben/dat wisten sy noch nyet/ seyden sy. Ende hier weder verhalende dat ick henluyden ongelijck hadde gedaan/ met mijn bewijsinge vande Almogentheyt ende waarheyt Godes/ rechts of sy sulcx loochenden/seyde ick neen/dat ick recht gehandelt hadde ende dat sy al sulcx moeten loochenen of bekennen dat het magh gheschieden/ 'tgheen blijckt de wille te wesen vanden Almoghenden ende waarachtigen Gode/&c. Als ick nu smiddaghs quam t'huys/ te weten in mijn Logijs totten Raatsheere Brederode mijnen Neve om te eten/ soo quam een Man te paerde om my/ van mijn Huysvrouw ghesonden/ die my noch eens voor haar doot begheerde te spreken/ende dat sy lach in doots noode: Also wert ick ghedronghen verlof te versoecken/ in poste t'huys te reysen/ ende mijnen partyen tijt van beraadt ghenoegh te gheven. Nu leydt mijn Wijf noch ende sterft/ als de Heere haar ghehaalt sal hebben/ dencke ick weder in den Haghe te trecken/ daarmen dan de Gecommitteerden weder sal beschrijven/ om metten begonnen handel voort te varen/so daar geen stock in't wiel en comt. Hoe't is/de Heere heeft my daar te purge (soo't schijnt) willen stellen/ ende den Volcke doen sien ende hooren/ dat ick nyet en ben sulcken rasenden hondt ende Godloosen mensch/ als my de gedeformeerden in ghedeformeert hebben met achterclap by den volcke/ dat veel al een afkeer neemt van sulcke luyden. Mijn Neeltgen ontbiedt u. L. hier den laatsten adieu/ u groeten de Vrienden/ oock mede Ick.

Eersame seer voorsienighe discrete Heere/

ALso wy goet ende raatsaam gevonden hebben/dat de Disputatie ofte tsamensprekinge tusschen u. L. ende Adrianus Saravia alhier inden Hage begonnen/gevordert mochte worden tot vernoegen ende contentement van een yeghelijck/ So is ons ernstelijck begheeren ende nyettemin u ordonneren by desen/ u te vinden alhier inden Hage op den xxvij. deser Maant Novembris tsavonts inde Herberge/omme tsanderdaaghs inde voorsz Disputatie ofte tsamensprekinge voorts geprocedeert te wordē na behooren/sonder des te blijven in gebreke/ alsoo wy alle de Ghecommitteerde tot dien fijne mede beschreven hebben. Hier mede

Eersame seer voorsienighe discrete Heere/ onse Heere Godt zy met u. Gheschreven inden Haghe den xv. Novembris 1583.

Ter ordonnantie van die vanden hoogen Rade in Hollandt.
By my
I. Waghewijns.

Ende was het opschrift
Eersamen seer voorsienighen, discreten Dirck Volckartsz Coornhert. Tot Haarlem.

Dē xxviij^en Novembris 1583. verſchrevē Preſenten Nieuburch / Wijngaarden / Looſen / Banchem / Foreeſt / Suyren / Bieſen / Philips Cornelisz / ende Doctor Hoogherbeets van Horen.

Saravia.

OP den neghenenveertichſten artijckel gheproponeert den tweeden Novembris na de noene / belangende uwe argument / twelck ghy maackt op de woorden des Catechiſmi inde tweenvijftichſte vraghe / houdende dat onſe beſte wercken in deſen leven al onvolcomen ende met ſonde bevleckt zijn / waar uyt ghy beſluyt datſe ſondich zijn, antwoorden wy / dat wy ſulcx voor waaraechtich houden / maar ontkennen 'tgene ghy voorts daar uyt wilt trecken / te weten / dat ſodanige wercken eyghentlijck ſouden ſonden moghen ghenoemt werden, want wat bevleckt is met eenighe ſmette, en is die ſmette ſelve niet. Om dit breeder te verclaren is noodich aangemerckt te worden 'tghene de Catechiſmus inde ſelve vraghe recht voor uwe gheallegeerde woorden ſeght / dat de gherechticheydt die voor Godts gherechte beſtaan ſal, gants volcomen eñ de Wet Gods in allen ſtucken ghelijckmatich moet zijn: de welcke gherechtichеyt niemant en heeft ghehadt / dan Chriſtus alleene, ſoo dat oock Abraham deur ſijne wercken niet gherechtvaerdicht en is by Godt / Rom. 4. Capittel verſ. 2. ende 3. Want hoe goet ende deuchdelijck de ſelve waren / ſoo zijnſe nochtans in Godts rechtvaerdich oordeel bevleckt ende beſmet ghevonden gheweeſt, ghewegen zijnde inde waachſchale der Wet Godts, hoewel hy nochtans de ſelve uyt genade aanghenaam ghehadt ende ghepreſen heeft, want uyt de werckē der Wet gheen vleeſch voor Godt gherechtvaerdicht en ſal worden / Rom. 3. verſ. 20. D'Apoſtelen hebben Chriſtum lief ghehadt / waar aan ſy wel ghedaan hebben / ende nochtans is inde ſelve hare Liefde ghebreckelijckheydt gheweeſt / als namelijck / dat ſy met een vleeſchelijcke affectie haren meeſter Chriſtum hebben geſocht op der aerden te behouden / ende oock aertſche ghedachten van hem hadden / van welcke ſwackheyt Chriſtus haar meermaal gheſtraft heeft, nochtans canmen daar uyt niet beſluyten dat hare Liefde eygentlijck ſonde geweeſt is / maar wel ſondelijck ende ghebreckelijck, welcke gebreckelijcheyt door de genade Chriſti heur niet toegherekent en is geweeſt. Hier mede valt oock 'tghene ghy voorts ſeght / nadien God geen onvolcomē wercken gebiedt / maar volcomē / dat de wercken der alderheylichſten in deſen leven / als tegen 'tgebodt Gods ghedaen zijnde / ſondē ſoudē zijn: want wy ontkennen dat de onvolcomen goede wercken / als namentlijck de Liefde Gods ende des Naaſten / wanneerſe uyt den geloove in Chriſtum voort comen, ſonden zijn, hoewel de onvolcomenheydt ſonde is, eñ ſeggen dat daar in onderſcheydt is, tuſſchen het goede werck ende de onvolcomentheydt des ſelven / die Chriſtus met ſijne volmaacktheydt bedeckt / waar op gheloopen hebben alle de ſchriften ende exempelen die te vorē by ons op deſe queſtie voortghebracht zijn / eñ by u tot noch toe niet en zijn wederleyt: nu comen wy tottet ghene dat ghy voortbrenght tot bewijs vanden eerſten artijckel uwer Proeve / alwaar ghy argumenteert aldus: Al wat Godt ende Chriſtus ghebiedt den herboren te doene / dat is Gods wille dat ſulcx / als hy dat gebiedt / gheſchiede: Deſe Liefde tot Godt

ghebiedt God ende Christus op die wijse ende gheen ander / als die is begrepen inde vierde vraghe des Catechismi / inhoudende Liefde niet van halver ofte ghedeelder / maar van gantscher ende gheheelder herten / het zy dan ofment so verstaat / dan ofment oock verstaat van oprechter ende onbeveynsder herten: soo is dan oock den wille Gods dat dese Liefde tot Godt inden herborenen gheschiede soo die in desen gheboden Christi staat beschreven / Of ten minsten uyt oprechter ende ongheveynsder herten / soo u.L. dat poocht te beduydē / het welcke (segt ghy waar) alhier dan is den wille Godts. Hier op antwoorden wy dat dit gheheel argument teghens ons gantsch niet en besluyt / ja wy bekennē meer dat het gebodt Gods vander Liefde hem nyet alleen tot den herborenen, maar oock tot den onherborenen streckt, want de Wet Gods gaat allen menschen aan int ghemeen / daaromme hy oock allen menschē gebiedt deselve volcomentlijck te onderhouden van gantscher herten / van gantscher sielen / ende van allen crachten. Doch ghy gaat voort op dit eerste argument ende poocht te besluyten / na dien God almachtich is / omme al sijnen wille te volbrengen / dat daaromme de herborenen die volcomen Liefde Gode connen toedraghen / of datmen sal moeten segghen / dat Godt niet almachtich en is. Om d'almoghentheydt Godts te bewijsen / allegeert ghy veel spreucken / de welcke ghy wel hadt moghen sparen / want niemant van ons daar aan en twijfelt. Voorts belanghende u argument / seggen wy / dat dit gants niet en sluyt: God gebiedt ende wil datmen sijn gheboden volcomentlijck sal onderhouden / eñ is almachtich omme te doen al wat hy wil: ergo de herborene moghense volcomentlijck onderhouden: Want het selve hadt ghy moghen infereren van allen menschen tot de welcke de gheboden Godts / sijn wille ende macht haer strecken / soo wel als tot den herborenē / dat namelijck alle menschen / de onherborenen also wel als de herborenen / de Wet Godts volcomentlijck moghen onderhouden. Soo moet dan dat woort, de wille Godts, met onderscheydt verstaen worden : Want de wille Godts / waar mede hy Hemel ende Aarde regeert / ende ordineert watter sal geschieden / wordt altijts volbracht ende can van niemandt verhindert worden / ghelijck de spreucken bewijsen die ghy aangetoghen hebt uyt den hondert xiij. ende hondert xxxiij. Psalm / met ander plaatsen meer: Maar niet sijnen wille die hy den mensche heeft geopenbaart ende te kennen ghegeven in sijn Wet / waar af de Schrifture ghetuycht dat de selve vandē meestē hoop der menschen nagelaten eñ overtreden wordt. Daaromme ghelijck niet en volcht, om dat het Godts wille is dat alle menschen sijn gheboden sullen doen, datse daaromme alle de selve moghen volbrenghen / alsoo volcht oock gheensins uyt den wille Gods dat de herborene volcomentlijck in alles den selven doen. Dat ick soude gepoocht hebbē de woorden Christi: Ghy sult den Heere uwen Godt lief hebben van gantscher hertē &c. alsoo te beduyden / als of die beteeckenden uyt oprechter ende ongheveynsder herten / ghedraagh ick my tot het Prothocol / t'welck uytwijsen sal / dat ick ghesept hebbe / de woorden van gantscher herten eñ sielen in sommighe passagien der Schrifturen voor ongheveynst ende oprecht ghenomen te zijn / maar niet datse in dit ghebodt niet hooghers beteeckenen en souden, in't welcke wel expressselijck byghevoecht zijn

dese woorden / van alle uwe crachten / mette welcke als oock met de voorgaande gesamentlijc verstaan wort de alder opperste affectie ende Liefde in ghedachten / begheerten/ woorden / ende wercken/ ghelijckse inde eerste scheppinghe gheweest is. Aangaande de passagie Moysi/ Deuter.30.11. Het gebodt dat ick u huyden bevele, en is nyet boven u noch verde gheleghen, &c. daar op segghen wy de meeninghe Moysis aldaar nyet te zijn / dat de Wet nyet en is boven het vermogen eens mensche, want sulcx soude strijden teghen 'tghene Petrus seydt/ Actorum 15. vers.10. Wat versoeckt ghy dan nu Godt, omme den Discipulen een jock op den hals te legghen, twelck wy noch onse Vaderen nyet hebben connen draghen? Oock Moyses inden originalen texte geallegeert / Deuter.30. ende eenighe so Duytsche/als Latijnsche translatie nyet en verstaat; het en is nyet boven u/ maar ten is u nyet verborgen, ofte verde van u: want Moyses ten eersten prijst aldaar de previlegien des volcx Israels / van welcke David spreeckt indē Cxlvij. Psalm / vers. 19. Hy doet Iacob condt sijn Woordt, Israel sijne wijsen ende rechten, soo en doet hy gheen Heydenen. Te kennen gevende/dat hem den wille Gods familierlijcken gheopenbaart was. Ten anderen om het volck te vertroosten / wijst hy aan / waar sy halen sullen de verlichtinghe des voorsz jocx / ende de gherusthept der conscientien die de Wet mede brenghen soude / indiense volcomentlijck onderhouden ware / namelijck het Woordt des Euangelij. Ghelijck Paulus selve uytleyt totten Romeynen in't thiende Capittel vers.8. segghende: Dit is het Woordt des gheloofs, dat wy prediken. Voorts beroerende de andere plaatsen Moysis uyt het derthiende Capittel des selvē boecx/ daar hy seydt: Ghy sult des Propheten ofte droomers woordē nyet hooren/want uwe Heere God versoeckt u / op dattet openbaar werde / of ghy hem lief hebt in alle uwe herten ende in alle uwe zielen / is kennelijck uyt vele andere plaatsen der Schrifture inden artijckel xlij. eensdeels aanghetoghen / dat dese maniere van spreken / in alle sijne herten ende alle sijne zielen/hier nyet anders beteeckent, als met een oprechte ende ongheveynsder affectie, want immers Moyses nyet segghen wil/ dattet een teecken is van volmaacktheyt in yemandt/ als hy hem nyet en laat verleyden tot vreemde Goden / maar alleen dat hy met een oprechte Liefde dē Heere aanhangt eñ hem alleene dient/ sonder met Afgoden te hoereren. Dese uytlegginge blijckt waarachtigh te wesen uyt den exempel Ezechie / de welcke in sijn ghebedt ghesept hebbende/dat hy voor den Heere ghewandelt hadde met een volcomen herte/daar na in sijnen Lofsanck bekent / dat Godt al sijn sonden achter sijnen rugge ghewoorpen hadde / Esaias 38. vers.3. ende 17. Want hoewel hy van gantscher herten de Afgoderije uytgheroyt ende den Godtsdienst opgherecht hadde / volgende alleen den Heere/ soo heeft hy nochtans daarentusschen sonde in hem ghehadt / want anders so haddē oock alle de schultofferen, brandtofferen, ende versoeninghen, die de Israeliten alle in't gemeene ende in't particuliere doen moesten / te vergheefs gheweest allen den genen die den valschen Propheten nyet aan en hinghen/ indien sulcx een seker teycken gewe est ware van volmaackte Liefde ende volcomen onderhoudinge der geboden Gods/want die volmaackt is ende geen schult en heeft/ en behoeft geen

sulcken offerhanden ende schult-bekentenisse te doen / die de Wet / soo wel een yeder bysonder / als allen in't gemeen beval / ende dat op pene uyt den volcke Gods uytgheroyet te worden: waar upt ghenoegh wert bewesen / datse alle sondaren ende overtreders der Wet Godts waren / hoewel sy nochtans den valschen Propheten nyet en volghden. Men mach lesen Levit. 16. vers. 29. ende Numer. 29. vers. 7. Nu comen wy tot die spreucken Ezechielis by u verhaalt / gheschreven in het elfde Capittel vers. 19. ende 20. luydende aldus: Ick sal heurluyder een hert gheven, ende eenen nieuwen Gheest sal ick in haar ingeweyt gheven, &c. op dat sy in mijn gheboden wandelen ende mijne rechten bewaren. &c. Tot antwoordt segghen wy claarlijck te blijcken upt het gevolch des gheheelen texts / aldaar de meeninge des Heeren nyet anders te zijn / dan alsoo't volck te voren van heure Afgoderijen ende grouwelen / terwijlen sy in het landt noch waren / nyet hadden bekeert gheweest / dat sy nu het castyement der gevanckenisse ontfanghen hebbende / ghebetert souden werden / ende in haar Landt wedergebracht zijnde / haar tot den dienst des eenighen waren Godts begheven souden / waar toe hen Godt belooft een eenich herte ende eenen nieuwen Gheest. Maar ghelijckerwijs upt de Histoxien blijckt / dat sy in het Landt weder ghekeert zijnde / den rechten Godsdienst hebben opghericht ende ghevolcht / alsoo blijckt oock ghenoeghsaam / datse noch vele gebreken ende swackheden hebben ghehadt / ghelijckmen oock claarlijck sien mach by desen Propheet / dat inden gheboden Godts wandelen ende sijn rechten doen / nyet ghestelt en wort teghen onvolmaackt zijn / maar tegen het wandelen na de ergernissen ende grouwelen harer voorgaander Afgoderijen / in de welcke sy wandelden voor de gevanckenisse / maar daar na in't ghemeen sulcx nyet meer ghedaan en hebben / als het blijckt dat sy heur met aller macht tegē den Afgoden-dienaars ghestelt / ende omme des rechten Godsdienstes wille groot vervolch gheleden hebben / hoewel sommighe particuliere heur met Afgoderije hebben besmet, dewelcke Godt hier dreycht te straffen. Aldus beslupt dese passagie gantsch nyet / dat het Volck een belofte van volcomentheyt ghedaan soude zijn: ofte indien heur (ghelijck ghy segt) sulcken een toeseggingbe ghedaan is / soo moet upt dit u verstant volghen / 'tghene ghy ons poocht te onrecht op te leggen / namelijck / dat God of nyet Almachtich / of nyet eenvoudich ende ghetrouwe in sijne beloften is / Want 'tis openbaar, dat het Volck Israëls na de wedercomste nyet gheheel volmaackt en is gheweest, maar noch veel gebreken in hen heeft ghehadt / t'welck een yegelijck weet die de Historien Esdre / Nehemie / ende de boecken der drie laatste Propheten Aggei / Zacharie / ende Malachie ghelesen heeft: gelijck het oock kennelijck is / dat sy alle ghehouden zijn gheweest / volghende de Wet hier boven ghenoteert / Levit. 16. ende 23. ende Num. 29. vers. 7. dat so wel de hooge Priester / als 'tghemeen Volck den thienden dagh der sevender maant haar selve verootmoedicht ende castijdende offerhande voor hare sonden moesten doen, t'welck na de wederbrenginge des Volcx upt der ghevangheniffe nyet noodigh en hadde gheweest / indien dese beloften / na uwe opinie / van geheele volmaacktheyt te verstaan ware. Voorts / seght ghy / datmen leest in het derde Capittel / 2. Thess. vers. 3. De Heere is ghetrouwe, die sal

sal u bevestighen ende voor 'tquade behoeden, waar uyt ghy besluyt/ nadien alle wat sonde is/quaadt is/ ende Godt den sijnen belooft van al dat quaadt is te behoeden / dat daaromme het mogelijck is/ dat de herboren mensche hier magh leven sonder sonde/ want de belover is ghetrou/ende daar by Almachtich. Hier op antwoorden wy / dat het woordt quade, ofte boose, hier ende in seer vele andere plaatsen/eygentlijck den Satan, als den auteur alder boosheydt, beteyckent / Ephes. 6. vers. 16. 1. Joh. 5. vers. 18. Ende alsoo is den sin Pauli / dat Godt de Christenen vanden Satan nyet en sal laten overwinnen: Doch al ist dat wy daar by verstaan willen het sondelijcke quaadt, soo en besluyt nochtans sulcx teghens ons nyet/ dat Godt de herborene hier in dit leven volcomen wilt maken: want ghelijck God den herboren wel bewaart voor den Satan / al ist dat den Satan noch rontomme haar gaat/ soeckende haar te verslinden/ ende sy teghen hem alsoo te strijden hebben / datse nochtans wel / als Paulus / met vuysten gheslaghen worden/ alsoo bewaart Godt oock wel den sijnen voor de sonde / in haren vleesche zijnde / datse over haar gheen heerschappie en voert, Rom. 6. vers. 14. Maar daaromme ist nyet gesept/datse geheel volmaackt zijn. Christus seydt van sijnen Apostelen Johan. 17. vers. 12. dat hyse bewaart hadde die hem den Vader hadde ghegeven/ende dat nyemant van hen verloren was / dan de sone der verderffenisse / nochtans heeft hyse nyet van allen sondē bevrijdt: ghelijck oock wanneer hy begheert datse de Vader beware vā 'tquaat/ nyet te verstaan is / datse gheheel souden volmaackt ende in dit leven sonder sonde zijn / met den welcke het blijckt / datse daar na noch behanghen gheweest zijn / soo ist dan dat ghy wel ghearbeyt/ maar nyet vermoghen hebt / te bewijsen uyt dese voorgaande schriften / dat de gheloovigen ofte herboren hier sonder sonde zijn moghen / ten ware dat ghy by't woort mogen, yet anders verstaan wildet / waar van hier gheen questie en is.

D.V. Coornhert. Adrianus Saravia. A. Genieten. I. Wolf subsignavit Notaris. G. I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Den xxix^en Novembris 1583. Presenten als boven.

Saravia.

DAar na comt ghy eñ bewijst met thien ghetuygenissen der Schrifturē/ dat God 'tgebedt der herborenen verhoort / twelck nyewaarts toe en dient / dan om pampier te vullen ende den tijdt te quisten/ want daar nyemant is die sulcx ontkent. Belangende 'tghene ghy seght / dat ghy nyet en meent datter eenich herboren mensche gevonden mach werden/ die nyet uyt waren gheloove met ootmoediger herten en bidt verlost te werden van alle quaat ende sonde/ die noch in hem is/ende teghen de welcke hy is strijdende / besluytende daar uyt dat ghy nyet ghelooven en condt/ dat soodanigh bidden onverhoort soude blijven ofte geweygert soude worden / sonderlinge nadien 'tselve soude geschieden tot vermeerderinghe van't Rijcke Christi in alle rechtgheloovighe ende herborenen menschen / gheen dinck op Aerden meer begeerende/ dan dat des Satans rijcke in hem vernielt werde grondelijck / eñ dat de Heere Christus sijn Rijcke volcomelijck / ende sonder alle wederstandt in henluy-

den become/&c. Daar op antwoor-
den wy / dat wy met u bekennen/
hoe dat de ware gheloovighe ofte
herborene een yverighe luſt hebben
tot de volcomenheydt des Rijcx
Chriſti in henluyden/ ende volgens
tot de volcomen verloſſinghe van
alle ſonde ende verdorvenheyt. Be-
kennen mede / dat ſy deur de ſelve
yverighe luſt crachtelijck beweecht
worden / omme ſulcx van Godt te
begheeren/ende met ootmoedigher
ende geloo'viger herten daeromme
bidden : Maar daar uyt en volcht
nyet dat yemandt ſulcx ſal verwer-
ven in deſen ſterffelijcken vleeſche.
Ghy ſeght dat het God ſoo belooft
heeft/ende dat hy mach geven 'tge-
ne hy heeft toegheſeydt. Dat Godt
nyet en ſoude machtigh zijn te ghe-
ven 'tghene hy belooft heeft / en can
nyemandt ſegghen. Maar wy ont-
kennen/ dat God den gheloovighen
belooft ſoude hebben in dit leven
volcomen ende geheel ſonder ſonde
te maken, het welck van u noch nyet
beweſen is: Doch hieromme iſt nyet
gheſeyt / dat ſodanige ghebedt ydel
ende te vergheefs is/ want ſy wer-
den verhoort na dattet meeſt dien-
ſtelijck is totter glorie Godts, het
welcke nyet en moet afghemeten
worden na u goedtduncken / maar
ſoo't de Godtlijcke wijſheydt heeft
voor dit tegenwoordigh leven goet
ghevonden : Want alſmen na het
goetduncken vanden menſchen ſou-
de te werck gaan / ſoo ſoudet meeſt
tot de glorie Godts ſchijnen te die-
nen / dat hy den menſche in een ure
ſeſſens volcomen maackte , ende
nyet allenſkens , noch metter tijdt/
gelijck nochtans kennelijck is dat-
tet geſchiedt. Daaromme Paulus
ſeyt/dat de innerlijcke menſche ver-
nieut wordt van daghe tot daghe/
2.Cor.4.16. Waar uyt wy merc-
ken connen / dat Godt de heyligh-
makinghe des menſchen door ſeker
trappen werckt. Soo vercrijghen
dan de gheloovighe / wanneer ſy
omme de volmaacktheydt bidden/
eenen daghelijcx waſdom / tot dat
ſy deur de trappen/ van Godt ver-
ordent / eyndelijck de volmaackt-
heydt hier namaals crijghen ſullen.
Doch alſo ghy hier van achter na/
handelende van het Vader onſe/
wederomme in't breede ſpreeckt / ſo
ſparen wy de vorder antwoorde
tot dat wy daar ghecomen ſullen
zijn. Volgens werpt ghy ons voor
een ander argument / ſommierlijck
begrepen in deſe woorden : Indien
altijdts noch ſonde bleve inden ghe-
loovighen , ſo ſoude Godt maar den
halven menſche hebben , ende d'an-
der helft den Satan , ende den Duy-
vel ſoude neffens Chriſtum heer-
ſchappen in ſyn Rijck vander ghe-
loovigher zielen / ende daar ſouden
twee Coninghen zijn : maar nu iſt
onmoghelijck dat de gerechtigheyt
met de ongerechtigheyt/ende Chri-
ſtus met Belial ghemeenſchap heb-
ben/2.Corinth.6.verſ.15.&c. Ergo
ſo blijft nyet altijdt ſonde inden ge-
loovighen ende herboren menſchen/
maar ſy worden door Chriſtum/die
Almachtich ende getrou is/behoedt
voor alle quaadt. Antwoort : Wy
ontkennen het gevolgh des eerſten
deels van deſe sluyt-reden/ want al
iſt datter noch ſonde is inden her-
boren / ſoo en bedrijftſe daaromme
gheen heerſchappie aldaar , ghelijck
Paulus ſeydt/ Rom.6. verſ.14. De
ſonde ſal over u nyet heerſché , want
ghy nyet en zijt onder de Wet, maar
onder de ghenade. Dan heerſchapt
de ſonde inden menſche / wanneer
(ghelijck Paulus ſeyt / Epheſ.2.2.)
de menſche daar inne wandelt na
den loop deſer werelt/na den Over-
ſten der macht des lochts/ende des
gheeſts/die nu werckt inden kinde-
ren der ongehoorſaamheyt/ wan-
delende inde begeerte ſijns vleeſches
ende

ende doende den wille des vleesches, ende der ghedachten: Maar ter contrarie / wanneer de mensche den Geest der wedergeboorte ontfanghen heeft / so rijst nyet alleen in hem eenen strijt tusschen het vleesch ende den Gheest / maar de Gheest heerschet alsoo over het vleesch / dat hy 'tselve is bedwinghende ende inhoudende, dattet nyet alles doet wattet wilt / gelijck Paulus schrijft Galat.5. vers.16. wandelt na den Gheest / so en sult ghy de begheerten des vleesches nyet volbrengẽ, want het vleesche begheert teghen den Gheest / ende den Gheest teghen het vleesche / &c. ist dat ghy deur den Gheest ghelept werdt / so en zijt ghy onder de Wet nyet: Soo en zijnder dan indẽ herboren zielen geen twee Coninghen / nochte twee Heeren / maar een eenigh Coninck eñ Heer Christus Jesus / die alleen de heerschappie over de gheloovighe zielen voert / dewelcke overmidts het hem belieft heeft de sonde tot eenen strijde ende oeffeninge in den herboren te laten, daaromme nyet ghesepdt can worden sijn rijck metten Satan ofte Belial ghemeyn te hebben / wãt aldus sijne cracht inde swackheyt vervult wort. Doch indien dit u argument plaatse teghens ons hebben soude / so gheven wy u te bedencken / waar ghy soudt blijven met uwe jonge kinderen in Christo, die ghy bekent sonde aan haar te hebben ende teghen die te strijden: wantmen op dusdanige wijse oock teghen u soude moghen argueren: So waar de sonde noch blijft / daar moet Godt maar een deel vanden mensche hebben / ende den Duyvel het andere: Inden jonge kinderen in Christo blijft de sonde noch: Ergo so moet God in hem maar d'een helft hebben / ende de Duyvel d'ander. Daar na comt ghy eñ poocht te wederlegghen het ghene wy hier boven uyt den ghebede ons Heeren Christi teghen u gheallegeert hebben / Vergeeft ons onse schulden &c. ende soudet gaern de werelt wijs maken / dat Christus by de schulde gheen sonde verstaan heeft / maar de dochter vande sonde / die ghy de moeder vande schult noemt / segghende datmen de dochter wel hebbẽ can / wanneer de moeder al doot is: Maar ons verwondert dat ghy / die de heylighe Schrifture soo wel gelesen wilt schijnen te hebben / met so veel allegatien / die ghy over een hoop haalt / nyet eens gemerckt en hebt / dat Lucas in't elfde Capittel / vers.4. dit selfde gebedt Christi verhalende uytdruckelijck seydt: Ende vergheeft ons onse sonden, want wy oock eenen yeghelijck die ons schuldigh is vergheven: waar uyt immers blijckt / dat schulden ende sonden inden ghebede Christi / voor een ghenomen werden. Roerende de distinctie die ghy maackt / tusschen sonde ende schult / daar mede te kennen ghevende / dat de schult wel zijn magh, als de sonde wech is / connen wy nyet verstaan wat ghy daar mede anders meent / dan dat de straffe noch vanden Heere toegerekent wordt, na dat hy de sonde al vergheven heeft, welcke straffe wy in dese bede / na u verstandt / afbidden / hoewel wy van alle sonden bevrijdt zijn / waar inne ons dunckt dat ghy der Papisten ghevoelen, die ghy Catholijcken noemt / seer na comt: Maar uyt den woorde Gods »
blijcket veel te claarlijck / dat Godt »
ghesamentlijck de sonde ende de »
straffe den boetvaerdigen vergeeft, »
seggende dat hy de sonde inder eeu- »
wigheydt nyet en wil ghedencken, »
Jerem.31. Dat hyse achter sijnen »
rugghe werpt, Esaie 39. Dat hyse »
uyt doet als een nevel, Esa.44.vers. »
22. Twelck nyet ghesepdt en soude »
moghen werden / indien hyse noch »

« dachte te ſtraffen: Hoewel wy be-
« kennen / dat hy ſijne kinderen wel
« een Vaderlijcke caſtijdinge tot ha-
« rer waarſchouwinge ende beterin-
« ghe toe ſendt. Immers ſtrijdt dat te-
« ghen alle reden, dat God den herbo-
« renen , die nu ſijn ghebodt volco-
« mentlijck houden , de ſtraffe harer
« voorleden ſonden, die hy haar lange
« vergheven heeft, noch ſoude nahou-
« den, daar hy doch beloofſt heeft/dat
de menſche die de Wet doet / daar
inne leven ſal/ Levit.19. welcke be-
lofte de herborene die nu de Wet/na
u ſegghen / in alles onderhouden
volcomentlijck geloovende/ ſy nyet
behoeven omme de verghevinghe
harer ſchulden te bidden. Indien
ſy't oock nyet vaſtelijck en gheloo-
ven / ſoo blijcket daar uyt / dat ſy
oock noch onvolcomen zijn. Dat ghy
ſegt , dat wy nyet en ſegghen : ver-
gheeft ons onſe daghelijcxſche ſon-
den / als geeft ons heden ons dage-
lijcx broodt/is mede ſo blaeu/dattet
naeu waerdigh en is wederleydt te
worden. Chriſtus ſeydt : Wanneer
ghy biddet ſo bidt alſo / ende ſeght:
Onſe Vader/Ec. leerende daar me-
de / dat alle onſe ghebeden na deſen
reghel altijt gheformeert behooren
te zijn : Hy beveelt ons oock altoos
te bidden ende nyet moede te wer-
den/Luc.18. verſ.1. daaromme ſijn
meeninghe gheweeſt is/dat wy ſoo
wel omme vergevinge der ſonden/
als omme onſe tijdtlijcke nootdruft
daghelijcx bidden ſullen / waar uyt
volght / dat wy daghelijcx de ver-
ghevinghen der ſonden behoeven/
want wy alle in veele ſtruyckelen/
ſeydt Jacobus Capit.3. verſ.2. al
en waar't maar met quade bewe-
ginghen ende ghedachten/ Matth.
15.17. Maar dat deſe woorden/
heden ende daghelijckſche, gheſtelt
zijn inden ghebede vanden broode/
is gheweeſt omme onſe begeerlijck-
heyt in tijdtlijcke dinghen een mate
te ſtellen / daar inne wy anders
gheen mate connen houden / ende
nyet omme dat wy het ſelve nyet en
ſouden moghen bidden in andere
ghebeden/ende ſegghen/uwen wille
heden gheſchiede / verloſt ons da-
ghelijcx vanden quaden / ende ſoo
voorts. Maar omme dat wy daar
mede nyet en behooren te vreden te
zijn / als met den daghelijcxſchen
broode / daaromme zijn alle d'an-
dere gebeden ſonder eenige reſtrinc-
tie van tijde gheſtelt / ende worden
begheert voor nu ende altijdts. Het
gene ghy daar by voecht/heeft nyet
meer gronts dan het voorgaande/
dat namelijck de ſtercken dit ghe-
bedt nyet te vergheefs bidden voor
den ſwacken Ledekens / die daar
zijn inden Lichame Chriſti / want
als de Chriſtenen ſeggen : vergeeft
ons onſe ſchulden / ſoo begrijpen ſy
haar ſelven mede inden hoop / ſoo
wel als wanneer ſy ſeggen/ Gheeft
ons heden ons dagelijcx broot/ende
indien yemant ſonder ſonde ware/
hy en ſoude onghetwijfelt ſulcken
maniere van ſpreken nyet gebruyc-
ken/gelijck Moyſes den Heere bid-
dende voor't Volcke in Afgoderije
ghevallen/daar van hy onſchuldich
was / nyet en ſeydt tot den Heere/
Vergheeft ons onſe ſonden : Maar
vergheeft haar hare ſonden/Exod.
32.32. Daaromme zijn dit nyet
dan blaeuwe gloſen / die ghy uyt u
hooft verziert omme de clare woor-
den ons Heeren eenen vreemden ſin
te geven/ de welck wy nyet weten/
dat oyt van eenigh Schrijvent op
ſulcker wijſe uytgheleydt zijn / als
ghy hier doet. Daar na gaat ghy
voort ende ſeght : Immers de ghe-
loovighe bidt in't ſelve ghebedt/dat
hem Godts Rijcke toe comt / nyet
op dat ſijn eyghen ſondelijcke wille
in dit Rijck Godts ſoude gheſchie-
den/ maar de Godtlijcke wille/ als
hy ſeydt : Uwen wille gheſchiede/
ommme

omme alſo te Sabbatheren ende te
ghedooghen / dat des Heeren wille
alleen in ſijnen heylighen Rijcke ghe-
ſchiede / ende dattet quaadt ofte de
ſonde nyet in deel / maar in't geheel
uyt hem ſoude ghedreven worden/
daar toe hy oock bidt omme ver-
loſſinghe van't quade/ te weten / de
ſonde. Hier uyt beſluyte ghy alſoo:
Wat de gheloovighe bidden na den
wille Chriſti met een vaſt betrou-
wen / daar in werden ſy verhoort:
De geloovige bidden om het voor-
gemelde na den wille Chriſti/ want
hy haar 'tſelve beveelt te bidden:
Daeromme ſo werden ſy verhoort
ende moghen vercrijghen ſulcx als
ſy bidden. Antwoorde: Ten eerſten
laten wy voorby gaan het gene ghy
ſeght/ dat de gheloovighe bidt/ dat
hem Godts Rijcke toecome : want
daar ſtaat nyet toecomende zy ons
ofte my u Rijcke / maar ſimpelijck
ende generalijck u Rijcke come.
Voorts aangaande uwe ſluyt-re-
dene/ dewijle daar inne gheen tijdt
uytghedruckt wordt/ ſoo ſtaan wy
de ſelve toe / met ſulcken beſcheydt/
dat de gheloovighe volcomen ver-
loſſinghe van alle ſonden vercrijgen
ſullen / nyet hier in deſen, maar hier
namaals in het ander leven, alwaar
ſy verwachten nieuwe Hemelen en-
de nieuwe aerden, na de belofte
Godts/ waar inne rechtvaerdic-
heyt woont/ 2.Pet.3.13. Dan ſul-
len de kinderen Gods den Engelen
ghelijck weſen/ nyet alleen in on-
ſterffelijckheyt/ Matt.22.30. maar
oock in volcomender gehoorſaam-
heyt des Godlijcken willens omme
den Heere in eeuwicheydt te loven
ende te prijſen / Eſa.6.5. Apoc.4.8.
Want dat de kinderen Godes deſe
volmaacktheydt hier in deſen tijdt
verwerven ſouden / en vinden wy
nerghens van Godt belooft / maar
wel dat hy ſijn Rijcke ſal vermeer-
deren / ende teghen alderley vyan-
den beſchermen/ dat hy ſijne kinde-
ren daghelijcx inden geloove/ Lief-
de/ ende ghehoorſaamheyt ſal doen
toenemen/door de cracht ſijns Gee-
ſtes/ ende de uyterlijcke middelen/
van hem daar toe verordent / dat
hyſe inde hope der ſalighheyt ſal ver-
ſtercken / omme beſtandigh te blij-
ven tot den eynde toe. Soo dan dat
buyten alle t'wijfelen tuſſchen u en-
de ons/datmen alſo/ ghelijck Chri-
ſtus ons bevolen heeft / moet bid-
den met vaſten vertrouwen / dat-
men verhoort ſal worden : Maar
de queſtie is hier inne gelegen/wan-
neer God den Heere ſulcx ſijne kin-
deren gheeft / want ghy moet be-
kennen / dat de Apoſtelen langhen
tijdt 'tſelve gebeden hebben/ ſonder
nochtans te vercrijghen / aanghe-
merckt hare ſwackheden / daar de
Schrifture vol van is : Oock mede
uwe kinderkens ende ſwacke Le-
dekens in Chriſto bidden ettelijcke
jaren/al eer ſy ſulcx vercrijgen/ende
ghy oock nu een oudt Man zijnde/
ende de kenniſſe Gods na uwe opi-
nie langhe ghehadt hebbende / hebt
onghetwijfelt langhe gebeden ende
nochtans / ſoo't ons bedunckt / de
volcomentheydt noch nyet vercre-
ghen : Twelck ghy moet bekennen
daar deur gheſchiedt / overmidts
Godt de Heere ſijne gaven in den
tijdt die hy daar toe ſelfs heeft be-
ſtemt/ gheeft/ende dat wy ſo lange
moeten bidden tot dat wy vercre-
ghen hebben. Nu moeten wy hier-
omme bidden ſoo langhe als wy in
deſen leven zijn / volghende het be-
vel Chriſti/die gheſeydt heeft/wan-
neer wy bidden willen/dat wy alſo
bidden moeten/ ghelijck gheſeyt is/
ende het ſoude u conſte weſen / een
eenigh exempel ter contrarie voort
te brenghen van yemandt/hoe hey-
ligh hy oock geweeſt zy/die dit ghe-
bedt/ in deſen levē zijnde/ nyet heeft
gheſproken. So vele nu particulier-

lijck aangaat de bede: Verloſt ons vanden quade, ſoo hebben wy hier boven bewesen / hoe dat woordt, Quade ofte Booſe, dickwils beteeckent in der heyliger Schrifture den Satan, als het oock hier doet in deſe plaatſe. Doch wy bekennen gaerne / dat het oock nyet onbequamelijck verſtaan can worden voor de ſonden ende tribulatien: Alſoo begheerde d'Apoſtel Paulus datmen voor hem ſoude bidden / dat hy verloſt worde vande ongeregelde ende booſe menſchen / 2. Theſſ. 3. 1. Inſghelijcx heeft hy begheert verloſt te zijn / van het lichaam des doodts / Rom. 7. 24.

D. V. Coornhert. Adrianus Saravia. A. Genieten. I. Wolff ſubſignavit Notaris. G. I. Rijſwijck Notaris ſubſignavit.

Ten ſelven dage na den noene Preſenten als boven.

Saravia.

Angaande nu den Satan ende de werelt / is onghetwijfelt dat de gheloovighe daar van alſoo nyet verloſt worden / dat ſy gantſch geen moeyten meer vande ſelven hebben ſouden / maar alleen op ſulcker wijſe / dat ſy teghen den Satan het velt behouden / Epheſ. 6. 11. Dat ſy oock deur die tribulatie niet en werdē overwonnen / noch vande Liefde Chriſti afgetrocken / Rom. 8. 35. 1. Cor. 10. 13. Op ghelijcker wijſe verloſt Godt hier de gheloovighe van den vleeſche ofte inwoonende ſonde, want hy die nyet gantſch wech neemt, maer behoedt hier de ſijne alſoo dat heur gheloove nyet en vergae / gelijck Chriſtus tot Petrum ſeyde / Luce 22. 31. Ick hebbe voor u ghebeden dat u gheloove nyet ſoude vergaē. Wanneer dan de gheloovige bidden: Verloſt ons vanden quade / ſoo wenſchen ſy wel volcomelijck vā alle quaet verloſt te worden / maer wetende dat het den wille Gods is, dat ſy hier ſullen crijch voeren teghen hare gheeſtelijcke vyanden / ſoo is haar ghebedt dat ſy Godt hier immers tegen hem wil laten beſtaen ende den ſelven dagelijcx meer afbreucx verleenē te doen / tot den eynde toe volherdende inden waren gheloove. Dit heeft heur Godt belooft hier te gheven, d'welck ſy oock hier vercrijghen / ende verwachten voorts met opgheheven hoofde heure volcomen verloſſinge inde verſchijninge onſes Heeren Ieſu Chriſti. Ghy ſegt dat wy bekent hebben dat het minſte geloove / oprecht zijnde / ghenoeghſaam is om te vercrijghen 'tghene wy vanden Heere in onſen noodt begheeren / ende beſluyt daar upt dat eenighe herborene een oprecht gheloove hebbende / alwaer't oock 'tminſte / ende begheerende het ghene hier voren verhaalt is / 'tſelve moghen / ja ſullen vercrijghen. Wy antwoorden dat wy als noch bekent ſtaan / 'tghene wy hier voren gheſept hebben: Oock mede nyet en ontkennen / dat de gheloovighe de volcomentheyt moghen ende ſullen vercrijghen: Maar ontkennen dit alleen dat ſy de ſelve alhier in dit leven vercrijghen, want ſy daar van gheen belofte Godts en hebben. Daarenboven indienſe hier vercrijgen conden wordē met biddē / ſo ſoude nyet eenighe alleen / maar alle herborene de ſelve moeten vercrijghen, want ſy alle met oprechten geloove daaromme bidden. Nu hebben wy te voren bewesen / dat de gene die voor d'alderheylichſte vermaart zijn gheweeſt / de ſelve nyet en hebben ghehadt / waar uyt een vā beydē moet volgen / of datſe Godt nyet en heeft beloofſt / of indien hyſe belooft heeft /

dat hyse nyet en wil oft en can ghe-
ven. Dit te seggen waar grouwe-
lijck: soo is dan 'teerste waarach-
tich. 'Twelck oock ghenoeghsaam
blijckt uyt de forme des ghebodts
Christi/ want hy/ die geboden heeft
te bidden: V Rijcke toecome, uwen
wille ghelchiede &c. die heeft oock
bevolen te bidden / Vergheeft ons
onse sonden. Welcke gebedt onnoo-
dich soude wesen voor den ghenen
die de volcomen verlossinghe soude
hebben vercreghen. Ghy verhaalt
de spreucke Christi / Johan. 8.36.
So u de Soon vry maackt, sult ghy te
recht vry wesen. Om daar mede te
bewijsen / dat Godt machtich is de
gheloovighe door Christum volco-
mentlijck alhier te verlossen. Daar
op wy antwoorden dat wy aande
macht Gods nyet en twijfelē/ maar
dat sijnen wille ons nyet en blijckt,
die oock uyt desen sproeck nyet be-
sloten en mach werdē / want Chri-
stus nyet en seydt: Ghy sult hier soo
volcomelijck vry zijn datter gheen
ghebreck noch sonde meer by u sal
wesen / maar ghy sult waarlijck
vry zijn / sprekende van een vry-
heydt / die alle kinderen Godts in't
ghemeyne toecomt / ja waar aan
sy voor kinderen Godts ghekent
worden / want in't voorgaande
vijfendertichste verset en stelt hy
nyet de swacke ende teere kinder-
kens Gods tegen de stercke / maar
hy stelt de kinderen Godts in't ge-
meen teghen de knechten / die na-
melijck onder de sonde dienstbaar
zijn/daar mede te kennen ghevende
dat alle kinderen Gods sonder on-
derschept / door hem waarlijck zijn
vry ghemaackt vande dienstbaar-
heydt der sonden/ende dat sy gheen
knechten meer ghenoemt moghen
worden. 'Twelck oock claar is uyt
Galat. 4.6. alwaar men sien mach
dat alle die Godt voor haren Va-
der aenroepen/nyet meer knechten/
maar kinderen zijn/eñ erfgenamen
Gods door Christum. Nu sult ghy
nyet toestaen dat alle kinderē Gods
sonder sondē zijn: Waar uyt volght
dat die oock ghesept moghen wor-
dē waarlijck vry te wesen/ die noch
nyet volcomentlijck van alderhan-
de gebreckelijckheyt ontledicht zijn:
Of ghy sult de onvolcomen jonghen
kinderen Godts onder de knechten
der sonden moeten rekenen / ende
met eenen uyt het huys Gods sluy-
ten/want een knecht/seyt Christus/
blijft nyet in't huys eeuwelijck/
maar een kint blijft daar in eeuwe-
lijck. Vande beloftē Gods/ die ghy
noch nyet bewesen hebt / comt ghy
wederomme tot den wille Godts/
daar mede hy (na uwe ghevoelen)
wil / dat wy hier sullen volcomen
zijn. Dese besluyt ghy eerst uyt de
Wet ofte het ghebodt ende seght:
Isset Gods wille dat het gheschie-
de / wie mach van't worden van't
selve twijfelen / sonder te twijfe-
len aan sijne almoghentheydt? Hier
op antwoorden wy/dat ghy dit ar-
gument hier voor eens ghebruyckt
hebt/alwaar wy 'tselve ghenoegh-
saam hebben wederleydt / maken-
de onderscheydt tusschen den wille
Gods in't gheven sijnder Wet ende
in de regeringhe van Hemel ende
Aerde/ daar by wy't omme rediten
te schouwen ende u hier inne nyet
ghelijck te zijn / willen nu laten blij-
ven. Ghy poocht den selven wille te
besluyten uyt sommighe spreucken/
daar mede ghy seght dat Godt ons
ghebiedt volmaackt te wesen / als
Gen. 17.1. Wandelt voor my, Abra-
ham, ende weest volmaackt. Item
Deut. 18.13. Weest volmaackt met
den Heere uwen God. Ende Matt.
5.48. Weest volmaackt gelijck uwen
Hemelschē Vader volmaackt is. Hier
op antwoorden wy ten eersten/ dat
dit woordt volmaackt in dese pas-
sagie eyghentlijck ghenomen wort

voor het ghene dat oprecht is, ende (omme niet u te spreken) dat sijne volle ledẽ heeft/ hoe wel het tot sijne volle grootheyt nyet is ghecomen/ ende te dien aansien noch onvolmaackt is. Also hebben wy hier boven verstaan / dat Amasias bestraft wordt / dat hy nyet met volcomender herte dede / 'tghene den Heere wel beviel / 2.Chronic.25.2. Item van Ezechia / dat hy voor den Heere gewandelt heeft met volcomender herte / daar hy nochtans noch onvolcomen was / Esai.38.3.17. Item 39.2.3. Soo wort dan dese volmaacktheyt gestelt / nyet teghen de ghebreckelijckheydt / maar teghen de gheveynstheyt ende dobbelheyt des herten. Dit houdt God Abraham eñ sijnen Volcke Israel voor/ op dat sy hem alleen aanhangen/ heur aan sijne ordonnantiẽ alleen houden/ ende sijnen dienste met geenen Afgodẽ paarten ofte deelen souden. Dat dese uytlegginghe oprecht is/ ghedragen wy ons aan de omstandicheden der voorghemelde passagien by Moyses. So veele aangaat particulierlijcken den spreucke by Mattheum int vijfde/ so bewijst de plaatse claarlijck / wanneer wy schoon swegen/ dat Christus ghebiedende volmaackt te zijn ghelijck de Hemelsche Vader volmaackt is/ dese volmaacktheyt stelt teghen de gherechticheyt der Schriftgeleerden ende der Phariseen, boven de welcke sy overvloedigher moeste zijn/ so sy nyet uytghesloten en wilden wesen/ uyt den Coninckrijcke Gods/ 'tselfde Capittel vers.20. ende tegen de maniere van doen der Heydenen ende Tollenaren die haren vrienden alleen goedt deden / daar ter contrarie de rechte Iongheren Christi oock hare vyanden lief hebben ende wel doen, waer inne sy als oprechte kinderen Godts den aardt haars Hemelschẽ Vaders betoonẽ.

Doch soo bekennen wy gaerne dat selfs dese oprechticheydt / ongheveynstheydt/ eñ liefde tot den vyanden in geenen mensche dan in Christo alleen in dẽ opperstẽ graat harer perfectie gheweest is, volghende den spreucke hier boven aanghetogen/ Eccles.7.20. Datter gheen rechtvaerdige op aerden is, die goet doet, ende nyet en sondight: want uyt sulcke geboden des Heeren can wel besloten worden / wat sijne wille ende begheerte is, maer nyet wat ons vermogẽ is, gelijck wy te voren ten deele verstaan hebben/ daer wy gehandelt hebben vande ghebodẽn Godts/ ende noch meer hooren sullẽ. Ghy allegeert voorts den spreucke uyt dẽ 1.Tim.6.14. waar Paulus aldus schrijft: Ick ghebiede u voor Godt/ dat ghy't gebodt houdt onbevleckt ende onberispelijck tot de verschijninghe ons Heeren Iesu Christi. Maer wie siet nyet / dat aldaar van Paulo by 'tgebodt nyet en wort verstaan de Wet Gods, maar 'tghene hy in sijnen brief doorgaans Timotheo bevolẽ hadde, belangende sijnen Kercken-dienst, daar van hy hem oock vermaant / in't vierde Capittel / vers.6. ende in het vijfde Cap. vers.25. ende tot den selven 2.Tim.2.15/3.14. Maar wat gaat dit de volcomẽ onderhoudinge des Wets aan / waar af onse questie hier is? 'Tis oock openbaar / dat by dese woorden / onbevleckt ende onstraffelijck, nyet altijdt sodanighe volcomentheyt verstaan wort daar geen sonde by is/ maar een oprechtigheyt ende vromigheyt des wandels / die met rechte vandẽ mensche nyet berispt can werden. Also wilt Paulus dat een Bisschop onstraffelijck zy/ dat en is nyet geseyt sonder sonde, maar sonder soodanige ghebreken, waar deur sijnen dienst mochte ghelastert worden / welcke gebreken oock Paulus aldaar ver-

haalt

haalt 2.Tim.3.2. Deselve Apostel vermaant de Christenen / Philip. 2.14. alles te doen sonder murmureren ende teghenspreken/ op dat sy onbeschuldelijck zijn souden / ende eenvoudich / eñ onstraffelijcke kinderen Gods/alwaarmen by de onberispelijckheydt nyet en mach verstaan een volcomen onderhoudinge der Wet Godts, ten zy datmen seggen wil dat die gheleghen is in nyet murmureren ende teghenspreken ontrent het doen van goede werckẽ / twelck veel te ongerijmt ware. Ghy segt voorts dattet Godt selve wil doen / te weten ons volcomen maken / ende poocht dat te bewijsen uyt Ezechiel 36.25. daar hy seyt : Ick wil reyn water op u sprenghen / dat ghy reyn wort van alle uwe onreynichepdt/ &c. Maar het is uyt den text selve claar ghenoegh van wat onreynicheydt de Heere spreeckt / namelijck vande onreynicheydt der afgoderie: Want hy seght daar by / van alle uwe Afgoden wil ick u reynighen ende andere grouwelijcker sonde / omme dewelcke sy uyt haar landt gestooten ende onder den Heydenen verstroyt gheweest waren/ also blijckt uyt het seventhiende eñ andere volghende versken. Van dese onsuyverheydt belooft hyse hier te reynighen, ende nyet van alle sondelijckheydt ende ghebreken in dit leven, Om welcke wy nyet en lesen / dat sy gheplaacht ende uyt haar landt verdreven gheweest zijn. Hier toe brengt ghy noch een spreuck voort uyt Esaia 1. 18. aldus luydende: Wanneer uwe sonde oock alreede bloet-root is/ soo salse doch sneewit worden &c. maar dit dient noch veel min ten proposte als't voorgaande/ want hier nyet gesproken wordt vande onderhoudinghe der Wet , maar van verghevinghe der sonden, die Godt belooft/ den ghenen die haar bekeeren souden / alst blijckt uyt de omstandicheydt des textes. Soodanighe maniere van spreken ghebruyckt oock David in den Lj.Psalm. vers.3. als hy bidt omme verghevinghe sijner sonden. Item 1.Joan.1.9. wort de verghevinghe ende reyninghe vande sonde voor een ghenomen. Na desen allegeert ghy veele passagien / omme te bewijsen dat de Wet Gods nyet alleen ghegheven zy/omme kennisse der sonden te baren / maar oock omme volcomentlijck onderhouden te worden : maar eer wy daar op antwoorden/ can ick nyet onbeantwoordt laten voorby gaan 'tghene ghy daar seght van een eensame plaatse / deur de welcke bewesen soude worden/ dat de Wet ghegheven is omme kennisse der sonden te baren / soeckende daar mede de autoritept van die plaatse te krenckẽ/ als of dat van meerder auctoritept ware/ 't welck in meer plaatsen bevonden wort / daar nochtans een clare spreucke, die maar eens in de heylige Schriftuyre gevonden wort, alsoo veel behoort te gelden ,als andere, die meermaal verhaalt staan. Daaromme siende dat ghy acht tot gewichtichept vã der sake meer plaatsen noodich te zijn/ soo wil ick voortbrenghen sommighe plaatsen meer / op de welcke ghy nyet ghelet en hebt / als ghy oock nyet ghedaan en hadt op dese eenige plaatse Rom.5.20. eer sy u by mijnen Broeder bewesen was / wanneer ghy hier opentlijck ontkent hebt de Wet ghegeven te zijn omme bekenninge der sonden te baren. Eerst Rom.2.17.18. Siet ghy wordt een Jode ghenaamt ende verlaat u op de Wet/ende beroemt u van Gode/ ende ghy wetet sijnen wille / ende prijset dat goede/ geleert zijnde inde Wet &c. Ende Rom.3.20. Daaromme en sal gheen vleesch door de

wercken der Wet gherechtvaerdicht worden voor hem/want door de Wet comt de bekenninghe der sonden. Indē selfden brief 7.7. Ick en hebbe de sonden niet ghekent/ dan door de Wet / want ick soude oock de begheerten nyet ghekent hebben/ en hadde de Wet nyet gheseydt: Ghy en sult nyet begheren. Ende tot de Galat.3.19. waar toe is dan de Wet? Sy is om der overtredinghe wille daar toe gheset/tot dat het zaat quame dient belooft was. Rom.5.13. Tot de Wet was de sonde inde werelt/maar de sonde en wort nyet gherekent als de Wet nyet en is. Ende vers.20. De Wet is boven desen ingecomē / op dat de misdaat vermeerdert worde. Ende noch meer andere / die ick voorby ga omme cortheydts wille. Ghy hoort hier dat deur de Wet de menschen tot kennisse van hare sonden gebrocht werden, ende daar deur meerder sondaars ghewordden zijn dan sy voor de Wet waren / ende hieromme is de Wet ghenoemt eenen dienst des doots/2.Corint.3.7. ende de cracht der sonden / 1.Cor. 15.56. Dit hebbe ick hier soo wat breeder verhaalt / omme dat ghy te bet den aart der Wet soudet overleggē / want dat sal grootelijcx dienen omme tot den waarachtighen verstande te comē van alle de schriften die ghy hier ghebruyckt / omme de volmaacktheydt inden mensche te bewijsen.

D.V.Coornhert. Adrianus Saravia. A.Genieten. I.Wolff subsignavit Notaris. G.I.Rijswijck Notaris subsignavit.

Den lesten Novembris 1583.
Presenten als boven/ midtsgaders Kenenburch.

Saravia.

NV antwoorden wy voorts / dat wy bekennē de Wet oock ghegeven te zijn omme onderhouden te werden, eñ dat nyet van eenighe/als voren ghesept is/maar van allen menschen in't ghemeen/ want Godt een volcomen gehoorsaamheyt van een yder is eyschende, ende vervloeckt alle de ghene die nyet en blijven in alles dat geschreven is in't boeck des Wets / omme dat te doen / Deuter.27.26. Maar hier uyt volcht nyet dat yemant de geboden Gods volcomentlijck can onderhouden/want d'Apostel Paulus ter contrarie geleert hebbende/ Gal.3.10. dat alle die uyt de wercke des Wets zijn / onder den vloeck staan / en brengt selfs gheen ander bewijs voort van sijn segghen/ dan den voorgemeldē spreuck Deut.27. Waar uyt blijckt dat hy voor onghetwijfelt houdt dat niemandt de Wet Godts volcomentlijck can houden: want anders soude die spreuck hem nyet helpen / hoewel hy nyet ontkent dat de Wet ghegheven is om volcomentlijck onderhouden te worden: leerende Rom.7.10. dat sy ghegheven is tot het leven / ghelijckmen leest Levit.18.5. Maar daar uyt canmen nyet besluytē/ dat door de selve yemandt 'tleven vercrijgē can/ want hy seyt Gal.3.21. datter gheene Wet ghegheven is/ die levendich can maken / waaromme anders? dan overmits niemant de selve volcomentlijck can houden: 'Twelck toecomt nyet by de onvermoghentheydt des Wets/ maar by de cranckheydt des vleesches, Rom.8.2. Ende hier en geldt nyet te segghen dat wel de onherborene die buyten Christum zijn / de Wet Godts nyet en connen onderhouden / maar dat het de herboren connen doen / want uyt de spreucke by u geallegeert/can dit so weynich bewe-

bewesen worden als het andere/
aengesien ghy bekennē moet dat de
sproken/ daar inne God gebiedt sy-
ne Wet volcomentlijck te houden,
alle menschen in't gemeen aangaat,
ten zy dat ghy wilt segghen/ dat de
Wet nyet den onherborē/maar den
herboren alleene ghegeven is. Ghy
vraaght of de alwyse Godt te ver-
geefs ghesproken heeft 'tghene ghy
uyt Moyse verhaalt: wy antwoor-
den dat hy gheensins sulcx te ver-
geefs heeft ghedaan/ want ten eer-
sten heeft het gheven der Wet den
menschen ghedient omme haar on-
volmaacktheydt daar uyt te leeren
kennen, eñ met waarachtich leedt-
wesen harer sonde door den ghe̲loo-
ve/ tot de genade Christi te vlieden,
die het ware eynde is des Wets/
Rom. 10. 4. Ten tweeden dient het
den Gheloovigen inden welcken de
wederghebo̲orte begonnen is / om-
me (nyet als dienstbare knechten
die onder dē vloeck der Wet staan/
maar als vrye kinderen Gods / na
dese volcomen gehoorsaamheyt al-
le hare leefdagen te trachten ende te
loopen, na het voorgesteken merck/
'twelck hoe wel sy in desen leven
nyet en bereycken/comen nochtans
dagheliicx hoe langer hoe naarder/
ende nemen altijts toe in heylicheyt
ende gherechticheydt. Doch ten is
gheen wonder so ghy sulck ghebie-
den Godts voor vergheefs houdt/
als men nyet volcomentlijck can
doen/want na u ghevoelen/hier bo-
ven by u gheopenbaart / mach nie-
mant ghesęyt worden de gheboden
Godts te onderhouden diese nyet
volcomentlijck en houdt: waar te-
ghen wy / artic. xl. bewesen heb-
ben datter seer veele gheweest zijn/
welcker Godtsalicheydt ende ghe-
hoorsaamheyt hoochlijck is gepre-
sen/ende geseyt worden Godes ge-
boden onderhouden te hebben/ hoe-
wel syse nyet volcomentlijck en on-
derhieldē. Moyses belooft den volc-
ke de heerlijcke segheninghe Gods/
wanneerse sijn Wet souden onder-
houden/ Levit. 26. ende Deuter. 28.
Nochtans en vinden wy nyet dat
Godt vertoeft heeft sijn volck te se-
ghenen met sodanighe segeningen/
als daar verhaalt staan / tot dat sy
gantz volmaackt ende sonder son-
de gheweest zijn. Waar uyt volcht/
dat de ghene die hen benaerstigen
inde weghen des Heeren te wan-
delen / hoewel sy noch nerghens na
volcomen zijn, nochtans voor ghe-
hoorsame kinderen Gods(ende nyet
voor onghehoorsame) uyt ghenade
ghehouden worden. Daarenboven
geven wy u te bedencken/die u laat
duncken/dat Godt nyet soude han-
delen als sijne wijsheydt betaamt/
wanneer hy een Wet gegeven had-
de / tot de volcomen onderhoudin-
ghe van de welcke gheen mensche
hier mochte gheraken / Of nyet in
alle consten ende faculteyten het al-
der volcomenste voorbeeldt altijts
vanden constenaren voorgestelt is/
alsmen siet in Ciceronis perfecto
Oratore, ende in der Philosophen
wijse Mannen/ hoewel noyt sulcke
gheen gevonden is geweest / en zijn
nochtans nyet ghesęyt sulcx te ver-
gheefs ende onwijsselijck ghedaan
te hebben / want sulcx immers ghe-
dient heeft ende noch dient / om een
volcomen Wet voor ooghen te heb-
ben/ daar men op micken mach.
Onder andere passagiē der Schrift
allegeert ghy oock de spreuck Mat.
7. 21. Nyet alle die tot my segghen
Heere, Heere, en sullen gaan in't rijc-
ke der Hemelen, maar die de wille
mijns Vaders doen die inden Heme-
len is: Maar siet/wat na u ghevoe-
len hier uyt sal volghen. U segghen
is/ dat nyemant den wille des Va-
ders doet / dan die't volcomentlijck
doet: Is dat waarachtigh/ soo en
connen gheen onvolcomen/die noch

eenighe sonde overich hebben/ gheseyt worden den wille des Heeren te doen: wat sal dan hier uyt anders volgen/ dan dat gheene die hier onvolmaackt sterven/ in't Rijck der Hemelen sullen ingaan/ als tot het welcke die alleen toeghelaten worden/die hier den wille Gods volcomentlijck doen. Maar het blijckt uyt de omstandẽ des texts by Mattheum/ dat aldaar de Heere Christus de gene/ die den wille sijns Vaders doen/ teghen den werckers der ongerechtigheyt stelt, tot de welcke hy segghen sal: ick en hebbe u noyt gekent/ ende tegen den hypocrijten, die den Heere alleen op de lippen hebben. Indien men dan de onvolmaacte omme harer onvolmaacktheydts wille nyet en wil rekenen onder de hypocrijten ende quaadtdoenders (gelijckmen oock nyet en can) so moetense gerekent worden onder den ghenen, die den wille des Vaders doen. Daar na poocht ghy uwe opinie vande volmaacktheydt in dit leven te bewijsen/ uyt de eyntlijcke oorsake daar toe God de herborene vercoren ende gheroepen heeft/ ja daar toe de Sone Godts selve mensch is geworden ende ghecruyst/ ende hier treckt ghy ten eersten aan de spreucke Pauli 1.Thess. 4.7. Godt en heeft ons nyet geroepẽ tot onreynigheyt, maar tot heylighmakinghe: Dit stelt ghy tegen de leere onses Catechismi/ dewelcke seydt/ dat onse beste wercken in desen leven alle onvolcomen ende met sonde bevleckt zijn. Maar wy en sien nyet/ hoe dat dit daar teghens strijdt/ ten zy dat ghy by de heyligheydt ofte heylighmakinghe alleen een volcomen heyligheyt verstaat/ aan de welcke nyet en ghebreeckt/ ende gheen andere heyligen en kent/ dan die volcomelijck heyligh zijn. Twelcke wel met u ghevoelen accordeert/ te weten/ dat niemandt de gheboden Godts onderhoudt/ dan diese volcomelijck doet/ maar nyet met de heylighe Schrifture/ inde welcke alle geloovige ende kinderen Godts sonder onderscheyt van stercke ofte swacke, heylige genaamt werden: Ghelijck men sien magh dat Paulus sijn brieven schrijvende aan de Gemeente Christi/ de Lidtmaten der selve in't ghemeyn begroetet met dese tijtelen: De gheheylighden in Christo Iesu: De gheroepen heylighen: De heylighen ende gheloovighen in Christo Iesu, Rom.1.7. 1.Corinth. 1. 2. 2.Cor.1.1. Ephes.1.1. Insghelijcx werden alle Lidtmaten Christi/ die in hem gelooṽe/ Heylige genaamt/ ende teghen de onrechtvaerdighe ghestelt/ die noch vreemt van Christo zijn/ 1.Corint.6.1. Derf yemant (seyt hy) van u luyden die wat met sijnen Broeder te rechten heeft/ onder de onrechtvaerdighe te rechte gaan/ ende nyet onder de Heylige? Het ware immers vreemt te seggen/ dat Paulus de Christenen verboden soude hebben/ hare questien by yemandt anders te laten nederleggen/ als by de volmaackte. In't selfde Capittel vers.11. seydt hy tot alle ware gheloovige in't ghemeen: Ghy zijt afgewasschen/ geheylight ende gherechtvaerdight/ &c. Ende heeft nochtans nyet willen seggen/ dat sy alle te samen sonder sonde of te ghebreck waren. Daeromme en stelt hy oock dese reynigheydt ende heyligheydt nyet tegen de onvolcomenheyt ende ghebreckelijckheydt, maar teghen de wercken des vleesches, die den mensche uyt het Hemelrijck sluyten/ ghelijckmen daar voorts mach lesen/ ende uyt veel andere plaatsen blijckt/ dat by de heyligheyt die den kinderen Godts hier toegheschreven wort/ wat anders werdt verstaan/ dan een volcomen onderhoudinghe des Wets

Gods/ als Rom.12.13. 1.Corint. 16.15. 2.Cor.9.1. 1.Tim.5.10. Actorum 9.13. Also wordt oock de heylighmakinghe / van de welcke Paulus spreeckt/in dese passagie by u aanghetogen/ nyet ghestelt tegen de onvolcomenheydt ende swackheyt der Christenen/ maar teghens de werckinghe der ongerechticheyt ende boosheydt / van de welcke alle Christenen vreemt moeten zijn. Dit is den wille Gods/seydt hy/ namelijck uwe heylighmakinge/ dat ghy u onthoudt van hoererije / &c. dat een yghelijck onder u wete sijn vat te besitten in heylighheydt ende eerlijckheyt/ ende nyet in quade beweginghe der begheerlijckheydt/ ghelijck de Heydenen die Godt nyet en kennen/dat nyemandt sijnen Broeder en verdrucke noch bedriege. So wie dan tot Christum bekeert zijnde/hem onthoudt van sodanige onreynigheyt ende ongerechtigheyt/ ende tot de contrarie deuchden hem oprechtelijck benaerstight, die moet men rekenen den wille ende beroepinghe Gods na te comen ende sijnder heylighmakinghe deelachtigh te zijn, hoewel hy noch sonder sonde of ghebreck nyet en is: Want de wercken der geloovigen/die sy doen uyt den ghelove in Christum met een kinderlijcke affectie tot Godt heuren Hemelschen Vader/nyet geexamineert en worden na de rigeure ende strengicheyt der Wet/maar na de ghenadighe opneminghe des welbehagens Gods in Christo/ende alsoo worden sy in hem heyligh eñ volmaackt gehouden. De tweede spreuck die ghy voortbrengt uyt 1.Pet.1.2.luydt aldus: Die vercoren zijn na de voorsienichevt Gods des Vaders / deur de heylighmakinghe des Gheests tot de gehoorsaamheydt ende besprenginghe des bloets Christi: maar hier en wordt mede nyet een woort geroert van de volcomen onderhoudinghe der gheboden Godts. Nyemandt van ons en twijfelt / dat wy vercoren zijn tot heylighmakinge des Gheestes/ ende dat de eyndelijcke oorsake der heylichmakinge is de gehoorsaamheyt des willen Gods: dat oock dese heylighmakinge ende gehoorsaamheydt hier ter werelt moet wesen in allen den genen die saligh sullen werden, ghelijck d'Apostel seydt Hebr. 12.14. Sonder heylighmakinghe sal nyemant God sien. Cortelijck wy voeghen dese twee weldaden Christi/ de rechtvaerdigheyt ende heylighmakinge onafscheydelijck in den gheloovighen te samen met Paulo 1.Cor.1.30. Maar wy ontkennen, dat dese heylighmakinghe ende gehoorsaamheydt die aan de selve hangt, in desen leven in yemande volcomen is. Het contrarie van dien moest ghy bewijsen ende nyet simpelijck/dat Godt ons vercoren heeft tot heylighmakinge ende ghehoorsaamheydt, twelcke desen spreuck Petri alleen mede brengt/ of ghy moest seggen ende bewijsen/ dat daar gheen heylighmakinghe noch ghehoorsaamheyt wesen can/ daar de volcomentheyt nyet en is/ waar uyt volgē soude/dat nyemant God sien of saligh wesen sal, dan die hier volcomen ende sonder sonde is, twelck nyet alleen en strijdt teghen de heylighe Schrifture / maar oock tegen u eygen Boecrken/ genaamt Proeve des Catechismi/ int welcke ghy diē oock de salicheyt toeschrijft/ die in haar onvolmaacktheyt ende onvolwassenheyt sterven. De derde spreuck is ghenomen uyt den Ephes.1.4. alwaar ghesevt wordt/ dat Godt ons in Christo verkoren heeft voor de grondtlegginghe der werelt / op dat wy souden zijn heyligh ende onstraffelijck voor hem in de Liefde. Antwoorde: Wy laten u toe/dat Paulus hier by de Liefde nyet

nyet en verstaat de Liefde Godts tot ons / (door de welcke hy ons in Christo aanghesien voor volcomen heyligh ende onstraffelyck houdt) maar de Liefde / daar mede wy Godt ende den Naasten lief hebben, inde welcke de volcomen heyligheyt ende onstraffelijckheyt bestaat, wanneerse de Wet Gods in alles conform is: Maar laat ons besien/ wat ghy daar uyt besluyten wilt: Nadien/ seght ghy / ons God daar toe heeft vercoren/ soo ist sijn wil dat wy heyligh ende onbevleckt in de Liefde sullen wesen / dat bekennen wy. Voorts seght ghy: soomen nyet en wil segghen / dat de verkiesinghe Godts onseker/ veranderlijck/ ofte vergheefs is/ soo salmen de moghelijckheydt van sulcx te worden nyet moghen ontkennen / sonder quetse vande Godtlijcke Almoghentheyt. Wy antwoorden/ dat wy sulcx nyet begheeren t'ontkennen/ ende gevoelen dat het nyet alleen mogelijck is om ghescheden/ maar dat het oock geschieden sal aan alle uytvercoren ende beroepen kinderen Godts: maar daar uyt en volght nyet/ dat het hier in deser tijdt ghschiedt ofte ghescheden can; twelcke eyghentlijck ons gheschil is. Of soudt ghy willen segghen/ dat de verkiesinghe ende roepinghe Gods onseker/ veranderlijck / ofte vergeefs soude wesen / wanneer het hier nyet en ghescheide? So moesten nyet sommige, maar alle kinderen Godts/ die vercoren ende beroepen zijn / hier volmaackt werden inder Liefden/ ende geen van haarlieden onvolmaackt sterven/ ofte de verkiesinghe Gods soude aan haarlieden onseker ofte vergheefs wesen. Daar tegen seggen wy claarlijck genoegh uyt den text selve te blijcken/ dat Paulus hier de volcomen heylicheydt voorstelt, als het eynde waar toe alle uytvercorenen, deur de cracht ende werckinghe Godts ghebracht sullen werden. Nu ist kennelyck/ dat dese heyligheyt nyet seffens, noch op eenen tijt en werdt vervult, maar datse haar beginsel, haar wasdom, ende voleyndinge heeft, twelck Paulus claarlijcken bewijst 2. Corinth. 7. 1. Dewijle wy dan dese beloften hebben / lieve laat ons onselven reynighen van alle besmettinghe des lichaams ende des gheests / ende de heylighmakinghe volbrengen inde vreese Gods: Alwaar Paulus den gheheylighden vermaant tot meerder voortganck in de heylighmakinghe/ ghelijck oock inde Openbaringe Johannis 22. 11. Die rechtvaerdigh is / worde noch rechtvaerdiger. Want so langhe als een dinck wassen can, soo en isset tot sijne volwassentheydt nyet ghecomen. Ende de Schrifture vermaant oock d'alderheylighste tot meerder toeneminge inde heyligheyt ende gherechtigheyt. Soo segghen wy dan/ dat in allen uytvercorenē dese heyligheydt hier begonnen wordt door den Gheest Godts / ende door den selven hier wasset ende toeneemt/ in den eenen min/ inden anderen meer/ maar datse eerst in't toecomende leven voleynt sal worden. Alsoo heeft oock ons Godt vercoren tot de salighevt/ soo Paulus seyt 2. Thessal. 2. 13. Maar wy sullense eerst hier namaals volcomelijck vercrijghen: Wy zijn vercoren tot de kindtschap Godts / maar wy verwachtense volcomentlijck inde salighe opstandinghe. Ghelijck de selve Paulus seyt Rom. 8. 23. Wy suchten in ons selven/ verwachtende d'aanneminghe tot kinderen/ de verlossinge onser lichamen: ende nochtans zijn wy hier kinderen Godts/ maar ten is noch nyet geopenbaart wat wy wesen sullen/ 1. Joh. 3. 2. Alsoo connen wy hier wel heyligh wesen/ van weghen der aanghevanghene hey-

heylighheydt / ende evenwel de volcyndinge der heylighmakinge verwachten in't ander leven / ghelijck die immers doen moeten / die hier onvolmaackt sterven. Ten vierden brengt ghy een spreuck voort uyt den Brief Pauli / Rom.8.29. Die hy voorsien heeft / die heeft hy ghepredestineert het even-beeldt sijns Soons ghelijckformich te maken. Hier uyt besluyt ghy/dattet de wille Gods is/dat de herborene gelijck worden het evenbeelt sijns Soons/ die is / segt ghy / sonder sonde ende alle smette / soo datter nyet en ghebreeckt ter volmaacktheyt : die wil dan God dat wy sullen hebben/ende die mach de Almachtighe Godt ons doē hebben. Dit staan wy gantschelijck toe, ende bekennen, dat alle herborenen die volmaacktheyt hebben sullen, hoewel nyet in sulcken graedt der volmaacktheydt / als Christus heeft. Maar ghy moest bewijsen Gods wille te zijn, dat syse hier hebben sullen, want dat ontkennen wy, ende segghen, dat wy eerst inden toecomenden leven den beelde Christi volcomelijck ghelijckformigh sullen wesen: ghelijck Johannes dat ghetuyght / 1.Johan.3.2. Alderliefste / nu zijn wy Kinderen Gods/ doch het en is noch nyet geopenbaart wat wy wesen sullen/ maar wy weten / als hy gheopenbaart sal zijn / dat wy hem sullen gelijck wesen / want wy sullen hem sien ghelijck hy is. Ende of ghy al woudet seggen/ dat Johannes dat spreeckt vande glorificatie ende verclaringhe der Gheloovigen in't ander leven/ende nyet vande heylighmakinge / so moet ghy doch bekennen / dat ten minsten / die hier onvolcomen sterven, den beelde Christi eerst hier namaals, soo wel in de volmaackte heylighheydt / als in de glorie ende heerlijckheydt/ ghelijckformigh sullen werden. Bewijst nu/ so ghy condt/datter eenige zijn/ die de volcomen heylighheydt hier vercrijgen/of diese hier vercrijghen connen/ want ghy dat uyt de voorgemelde spreucke geensins en condt besluyten.

Adrianus Saravia. D.V.Coornhert. A.Genieten. I.Wolf subsignavit Notaris. G. I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Ten selven dage na den noene Presenten als boven / præter Itenenburch.

Saravia.

Ghy brengt voort het exempel Pauli ende segt: Indien Paulus maar een gestuckelde conformiteyt van't beeldt des Soons Gods ghehadt hadde/hy soude sich wel ghewacht hebben inde plaatse van dat volmaackte beeldt Christi sulcx sijns selfs onvolmaackt beeldt sijnen Jongeren voor te stellen/ als hy seyde : Weest mijne navolghers ghelijck ick Christi ben. Wy antwoorden/dat met dese woorden int minste nyet bewesen can worden/ dat Paulus absolutelijck volmaact is gheweest : want alle vrome Leeraars zijn schuldich, so wel als Paulus/haar selven tot voorbeelden ende exemplarē harer cuddē te stellen/ ghelijck Petrus leert / 1.Petri.5.3. ende Paulus selve tot Titum 2.7. So weynich nu als het volcht / dat alle rechte Leeraren sonder sonde zijn / overmits sy voorschriften zijn van hare ghemeenten/alsо weynich sluytet oock dat Paulus volmaackt is gheweest / omme dat hy hem tot een exempel des Christelijcken Levens heeft voorghestelt : 'Twelck doende hy oock geensins sijn beeldt inde plaatse des beelts Christi / sijnen Jongheren voorghestelt heeft (also

(alsoo ghy seght) maar heeft hem syn exempel voorghehouden/op dat sy met hem dē Heere Christum souden navolghen. Indienmen gheen exempel der vromicheydt / omme na te volghen / en mach voorstellen dan die gheheel volmaackt zijn / soo en sullender geē inde heylige Schrift ghevonden worden/ want wy hebben te voren bewesen / dat oock de aldervroomste/gebreken eñ swackheden hebben ghehadt. Ende onder andere Paulus selve (diē ghy hier/ soo't schijnt/volmaact wilt hebben) die sijn onvolmaacktheydt dickwils bekent, ende self ontrent die passagien / de welcke van u hier worden aangetogen/daar hy hemselven tot navolghinghe voorstelt/1.Cor.4.4. seyt hy: Ick kenne my selven gheens dings schuldich, (sprekende van synen dienst) nochtans en ben ick daar deur nyet gherechtvaerdight. Ende tot den Philip.3.12. seyt hy/dat hy noch nyet volmaackt is / noch het voorgestekē merck vercregen heeft. Ghy segt dat Paulus/wanneer hy hem voorstelde omme naghevolcht te wesen / wel wiste dat hy nyet meer en leefde / maar Christus in hem/ Galat.2.20. 'Twelck waarachtich is: Maar daaromme ist nyet geseyt dat hy geheel volmaackt was, want al wat hy daar van hem seyt, mach van allē warē geloovigen ghe seydt worden, ende nochtans en zijnse nyet alle volmaackt. Alle ghe loovighen / die inden naam Christi gedoopt zyn/hebben Christum aangedaan/tot den Gal.3.27. Christus is in haar / 2.Cor.13.5. hy woont door't Geloof in hare herten/ Eph. 3.17. Waar uyt volcht dat hy in alle waargheloovighe leeft. Hoe wel nu den eenen meer ende den anderen min verstorven is ende Christum in hem voelt leven/soo mach doch van allen gheseydt worden / Dat sy nyet meer en levē, maar Christus in haar, om dies wille dat deur de cracht des inwoonendē geestes/het vleesch bedwongen eñ de sonde haar heerschappie (welcke haar leven is) benomē wert. Dit blijckt noch claarder uyt Rom.8.1. ende 12. alwaar Paulus dese twee dinghen teghen malcanderen stelt / leven oft wandelen na den vleesche / ende leven of wandelen na den gheest. Een van beyden moet van allen ware gheloovige ghesept worden. Seytmen datse na den vleesche leven / soo en connen sy Godt nyet behaghen/ Rom.8.8. So moeten sy oock sterven / vers.13. Indien sulcx vanden genen die Christo zijn ingelyft / nyet geseyt mach worden/maar wel het contrarie/ dat namelijck/ soo Paulus seyt/ gheen verdoemenisse voor hen en is/soo moetmen oock bekennen/ hoe wel sy noch hebben te strijden tegen het vleesch ende de sonde, dat sy nochtans nyet na dē vleesche, maar na den gheest leven, Eñ moghen over sulcx met Paulo wel segghen: Ick en leve nyet meer, maar Christus in my. Ghy segt dat Christus in Paulo in sulcker voeghe leefde / dat hy nyet en dorste spreken 'tghene Christus nyet en sprack in hem / ende wijst aan de passagie Rom.15.18. Wy antwoorden/ dat ghy den Latijnschen text / dien wy sien dat ghy ghebruyckt/ daar nyet verstaan hebt / eñ daaromme nyet recht en hebt verduytst/want Paulus nyet en seyt dat hy nyet en derf spreken / dat Christus in hem nyet en spreeckt / maar dat hy nyet en derf spreken van yet oft van eenich dinck dat Christus door hem nyet en doet tot der Heydenen ghehoorsaamheydt/ende wort alsoo hier by Paulum nyet gesprokē vande heylighept/ die in hem is / maar vande vruchten sijns diensts / de welcke hy Christo alleene toeschrijft. Ende aldus blijckt/dat ghy van allen can-

ten hoop-werck ghetuygheniſſe der Schriftuyren te ſamen brengt/'tzy datſe te paſſe comen of nyet/ omme u voorghenomen opinie te beveſtighen. Nu comen wy tot de oorſaken ende het eynde waar toe de Heere Christus menſche is geworden/ welcke is der ghelooviger heylighheydt ende suyverheyt. Dewyle dit even het ſelve eynde is/ waar toe wy vercoren eñ gheroepen zijn/ ende daar van nu ghesproken is/ so behoeft dit gheen ander antwoorde dan hier boven is ghegeven/ daaromme ſullen wy't cort over loopen. Ten eerſten treckt ghy aan/ de spreuck Pauli tot den Coloſſ. 1.22. daar aldus ſtaat: Hy heeft u nu ſekerlijck verſoent in dat Lichaam ſijns vleeſches door dẽ doot/ op dat ghy u ſoudet heyligh/ onſtraffelijck/ ende onbeſchuldight voor hem ſetten. Dat hier van geen imputative heyligheydt geſproken wordt, laten wy toe/ ende houden onnoodigh van u beweſen te werden. Maar wy en ſien nyet/ hoe ghy daar uyt/ ofte oock uyt Johannis 17. de volmaacktheydt in deſen leven condt beſluyten. Want of wy u ſchoon toelaten/ dat de volmaackte heylighheyt het eynde zy/ waar toe Christus is gecomen/ so en volght daar uyt nyet/ dat wy dit eynde hier in deſen tijdt volcomelijck connen vercrijgen. Dit quam u toe te bewijſen/ t'welck ghy tot noch toe nyet ghedaan en hebt. Daar na brengt ghy voort de woordẽ Petri/ 1. Pet. 2.24. daar hy ſeydt/ dat Christus onſe ſonden ghedragen heeft op het hout/ op dat wy de ſonden ghestorven zijnde/ de rechtvaerdigheyt leven ſouden/ deur wiens wonden wy gheneſen zijn. Wie de ſonde geſtorvẽ is (ſegt ghy hier) die en mach daar inne nyet meer leven, dat ſtaan wy toe/ want het zijn de eyghen woordẽ des Apoſtels Pauli/ Rom. 6.2. Maar hier moeſtmen weten/ wat ghy by de doot ofte het leven der ſonden verſtaat. Daar verclaart ghy met deſe woorden: In wien de ſonde nyet en leeft/ ofte hy inde ſonde/ daar en mach de doode ſonde nyet meer doen haar werck van ſondigen/ want wel een ſiecke/ maar nyet een doode/ eenigh werck magh doen. Item wie gheneſen is/ nyet waanlijck/ maar waarlijck/ die is nyet meer ſieck ofte cranck deur de ſonde/ de doodt/ ja uyt hem/ is: Wederom die daar leeft de ghe-rechtigheydt/ die en ſondight nyet meer/ ende volbrengt de ghebodẽ volcomelijck. Hier uyt blijckt/ dat ghy gheen ander bekent gheneſen/ noch de ſonde geſtorven te zijn ende de gherechtigheyt te leven/ dan die volcomen ende ſonder eenigh ghebreck ofte ſonde zijn. Wat volght hier uyt anders/ dan dat de Ghelooviġhe/ ſoo langhe ſy noch onvolmaackt zijn/ ende eenige ſonde over ſich hebben/ nyet de rechtvaerdigheydt/ maar alleen de ſonde leven? Is dit waerachtigh/ ſoo is mede waerachtigh/ dat Christi doot heur nyet profijtelijck is: dat ſy deur ſijn bloedt nyet gheneſen zijn: dat ſy noch ſtaan onder de verdoemeniſſe/ want ſy nyet na den Geeſte/ maar na den vleeſche wandelen/ ende dat haar eynde is de doot: want die na den vleeſche leven/ die ſullen ſterven/ Rom. 8.13. Indien dit qualijck luydt vande onvolmaackte ende ſwacke Lidtmaten Christi/ ſoo moetmen ſegghen/ dat ſy de ſonden zijn ghestorven ende die nyet meer en leven/ maar de gherechtigheyt. Ende dit is het ghevoelen van de heylige Schrifture/ gelijck uyt vele plaatſen beweſen can worden. Paulus tot den Coloſſ. 3. ſchrijft alſo tot den gheloovigen: Ghy zijt gheſtorven ende u leven is met Christo verborgen in God/ daar uyt neemt hy

oorsake tot de volghende vermaninghe/ daar hy seyt: Doodet dan uwe aerdtsche leden/ hoererije/ onreynigheydt/ quade beweginghe/ gierigheydt/ welck is Afgoderije. Daar sien wy datse geseyt worden met Christo ghestorven te zijn, die noch daghelijcx inde doodinghe van de sonde moesten toenemen. Daer na seydt hy: Inde welcke ghy oock voortijdē wandeldet/ als ghy daar inne leefdet/ Ende geeft daar mede te verstaan/dat sy na de bekeeringe ende gheloove aan Christum nyet meer daar inne gheleeft hebben: Nochtans en waren sy nyet al volcomen ende volmaackt/ van den welcken hy dat schrijft/ aangheſien hyse noch tot meerder afstervinghe vermaant. Daar uyt dan volght/ dat die alleen moghen geseydt worden inde sonde te leven, die sonder bekeeringhe inde selve voortgaan, ende daar inne wandelen, maar nyet de gene, die de verdorventheydt die in haar woont, hatende ende bestrijdende, noch onvolmaacktheyt ende swackheydt aan haar bevinden. Dit is oock openbaar uyt het seste Capittel tot den Romeynen/ want Paulus daar genoeghsaam te kennen geeft/ wat het zy de sonden gestorven te zijn. Eenighe namen uyt de leere Pauli oorsake om de selve te lasteren/seggende/ datmen na de Leere des Apostels/ wel mochte voortgaan en̄ volherden inde sonden/ ja noch overvloedigher sondighen als te voren/ want hoemen grooter sondaar ware/ hoe de ghenade grooter soude zijn. Dese calumnie comt d'Apostel voor met sodanige objectie: Wat sullen wy dan segghen? sullen wy inde sonde blijven/ op dat de ghenade te meerder zy? ende antwoordt daar op: Dat zy verre/ wy die de sonde gestorven zijn/ hoe sullen wy noch in de selve leven? Daar uyt blijckt dan/ dat inde sonde leven/ nyet en is te segghen/ eenighe onvolmaacktheyt ofte swackheyt hebben, maar inde sonde blijven, daar inne voortgaan ende wandelen, sonder ware bekeeringe: Daar teghen dan de sonde ghestorven zijn/ beteeckenen moet nyet sonder sonde wesen, maar vande sonde bekeert te zijn, ende die te vermijden. Dit blijckt oock even soo claar uyt het navolghende/ daar alsoo staat: Weet ghy nyet dat wy alle/ die wy in Christum Jesum gedoopt zijn/ in sijnen doodt ghedoopt zijn? so zijn wy dan met hem begraven/ door den doop inden doodt/ op dat gelijck Christus uyt den dooden verweckt is, wy oock alsoo tot de heerlijckheyt sijns Vaders in nieuwigheyt des levens wandelen. Hier sien wy welcke de beteeckeninge des doops zy/ te weten de afstervinge ende begravinge des ouden menschès ende opstandinghe des nieuwen. Dit moet dan allen waren geloovigen/ die inden Name Christi ghedoopt zijn/ toe comen/ende nyet alleen den volmaackten. Of men moest segghen/ dat den Doop alleen in den volmaackten crachtigh is/ende dat gheen ander geseyt mogen worden in nieuwigheyt des levens te wandelen. Daar na in't seste vers ken gheeft Paulus te kennen/ wat by hem heet de sonde nyet te leven, te weten/ die nyet te dienen. Dat is wat anders dan gantsch geen sonde te hebben. In het elfste vers ken staat aldus: Also ghy oock, houdt u daar voor dat ghy der sonden ghestorven zijt, ende Gode leeft in Christo Iesu onsen Heere. Salmen segghen dat d'Apostel de volmaackte hier alleen aanspreeckt/ ende nyet alle ware gheloovige in't ghemeen/ hoe sal de vermaninge die Paulus daar uyt besluyt op haar passen/ daar hy seyt: So en laat dan de sonde gheen overhant hebben in uwen

ſterffelijcken lichame, om haar in haren luſten ghehoorſaam te weſen. Sulcke vermaninghe is voor den volmaackten onnoodigh; want daar gheen ſonde is / daar en canſe nyet heerſchen; daar oock geen ſonde is / daar can gheen ſtrijdt weſen tuſſchen het vleeſch ende den gheeſt; daar de ſonde t'eenemaal uyt is / daar en cannen de ſelve nyet dienen. Waar uyt blijckt / dat hy de onvolmaackte aanſpreeckt die noch de ſonde in haren vleeſche hadden / inden welcken noch eenighe ſondelijcke luſt was. Deſe vermaant hy / dat ſy de ſelve ſullen wederſtaan ende haar van die nyet ſullen laten regieren: Want daar na ſeydt hy: De ſonde en ſal geen overhant over u hebben: dat is wat anders / als ghy ſult gantſch gheen ſonde hebben. Soo ſien wy dan daar mede / wie geacht moeten worden de ſonde te leven / te weten / die de ſonde in haar laten heerſchen / die de ſelve in hare luſten ghehoorſaam zijn / die haar leden begheven omme de ſonden te dienen / ende nyet dewelcke noch eenige onvolmaacktheyt ofte ſondelijcke luſt in heur hebben / dieſe wederſtaan ende daar tegens ſtrijden. Volcht een ander ſpreucke Petri / aldus luydende: Chriſtus is eens voor ons geſtorven, hy rechtvaerdige voor ons onrechtvaerdige, op dat hy ons tot Godt ſoude brengen, geſtorven na den vleeſche, maar levendigh gemaackt na den Geeſte. Dit laatſte verſtaat ghy alſoo / dattet van den gheloovighen gheſproken is / na de oude Overſettinghe / maar den Griecxſchē text wijſt claarlijck uyt / dat het van Chriſto ſelfs verſtaan moet werden / te weten / dat hy gheſtorven is na den vleeſche (dat is / na de menſcheydt) eñ levendigh gemaackt na dē Geeſt: Waar mede andere Latijnſche tranſlatien over-een comen. Maar omme 'tſelve te nemen ghelijck het van u hier ghenomen wert / ſo en ſien wy nyet dat ghy yet daar uyt teghen ons condt beſluyten. Wy bekennen met u dat dit inder waarheyt dadelijck ende nyet alleenlijck toerekentlijck gheſchiedt / ende voeghen daar by / nyet in eenigen / maar in allen waren gheloovighen ofte herborenen menſchen / ghevoelende dat ſy al tſamen gedoodet zijn na den vleeſche, maar levendigh ghemaackt na den Geeſt. Daar uyt beſluyt ghy / dat in ſodanighen menſchen het ſondelijck vleeſch nyet en werckt / noch den levendighmakenden Gheeſt nyet en ruſt / ende dat ſy daaromme nyet ſondigen mogen / yet quaats doende / ofte yet goets latende. Wy antwoorden dat dit nyet en volght / want aangaande de doodinge des ſondigen vleeſches / hebben wy hier voren overvloedelijck beweſen / dat die inden menſchen wel weſen can / ende in allen herborenen is / ſonder dat ſy nochtans gantſchelijck van de ſonde ende de werckinghe des ſelvighe vry zijn. Daaromme connenſe oock noch ſondighen / dat is / yet quaadts doen ende wat goedts laten / ende evenwel de ſonde geſtorven zijn, overmidts de ſonde haar heerſchappie ende overhandt benomen is. Dat den levendighmakenden Gheeſt nyet en ruſt in ſodanige herborene / bekennen wy gaerne / want hy begheert tegen het vleeſch ende ſtrijt daar tegen / gelijck Paulus ſeydt Gal. 5. ende werckt oock alderley goede wercken / daaromme ſy oock vruchten des Gheeſtes worden genoemt op de ſelve plaatſe. Cortelijck de heylige Geeſt die achtervolght ende vordert de doodinge der ſonden het gantſch leven deure, tot dat die in't ander leven voleyndt ſal worden: Want ghy abuſeert u hier inne / dat ghy meynt deſe verſtervinge ſeffens inden men-

ſche toegaat ende hier een ghedaan
werck wort, daar nochtans de hey=
lige Schꝛifturen / hier boven gheal=
legeert / bewijſen dattet een conti=
nuele werckinghe is inden geloovi=
ghen / ſoo langhe als ſy hier leven.
Ghy ſult immers wel bekennen/
dat de doot Chriſti voor den onvol-
maackten kinderen Gods nyet ver-
gheefs is, maar dat ſy dooꝛ de ſelve
tot Godt ghebꝛacht zijn: ſo moeten
ſy dan oock / nyet teghenſtaande
hare onvolmaacktheyt, gedoot zijn
na den vleeſche ende levendigh ge-
maackt na den Geeſte; Of ghy moeſt
ſegghen/ dat ſy/ gelijck by Paulum
ſtaat tot den Epheſ.2. noch doodt
zijn in hare overtredinge ende ſon=
de/ twelck den ongeloovigen/ maar
gheenſins den geloovigen kinderen
Godts toecomt.

D.V.Coornhert. Adrianus Sara-
via. A.Genieten. I.Wolff ſubſig-
navit Notaris. G.I.Rijſwijck No-
taris ſubſignavit.

Den eerſtē Decembꝛis 1583.
Pꝛeſenten als boven/ midtſ=
gaders de Heeren van Schagen
ende Pauli.

Saravia.

NOch een derde ſpꝛeucke Petri
voert ghy in/ 1.Petr.4. aldus
luydende: Dewijle dan Chꝛi=
ſtus vooꝛ ons inden vleyſche ghele=
den heeft / ſoo wapent ghy u oock
met den ſelven ſin / namentlijck dat
wie inden vleyſche gheleden heeft/
die heeft afgehouden vander ſonde/
om nu nyet na menſchelijcke be=
gheerlijckheden / maar na Godes
wille den tijdt die noch over is te le=
ven. Hier ſeght ghy nu: Sal den
doot ende 'lijden Chꝛiſti nyet ver=
gheefs zijn / ſo moet dit in yemandt
geſchieden. Daar op bekennen wy/
dattet nyet alleen in eenigen / maar
in allen herbooꝛenen ende kinderen
Godts gheſchiedt / te weten/ dat ſy
ophouden van ſondigen, ende nyet
na menſchelijcke begeerlijckheden/
maar na Godes wille leven. Laat
nu ſien wat ghy daar uyt beſluyt:
Wie (ſeght ghy) ophoudt van ſon=
dighen / die en ſondight nyet meer.
Item / wie de reſte ſijns levens
vooꝛtaan leeft/ nyet na de menſche=
lijcke begheerlijckheden / maar na
Godes wille / die vyert den Sab=
bath des Heeren ende ſondight nyet
meer. Wy antwooꝛden / dat daar
twijfelachtigheydt is/ in't wooꝛde=
ken ſondigen, want dat verſchey=
delijck ghenomen woꝛdt. Ten eer=
ſten/ ſo iſſer een ſondigen/ wanneer=
men wandelt na dē loop deſes we=
relts inde begeerten des vleyſches/
doende den wille des vleeſches ende
der ghedachten/ ghelijck Paulus
ſeyt totten Epheſ.1.2. welck ſondi=
ghen den Ongheloovigen ende On=
bekeerden eyghen is. Daar na iſſer
eēn ſondighen uyt ſwackheydt des
vleyſches, wanneer yemant verraſt
werdt vande ſonde ende in eenighe
miſdaat valt/ Gal.6.1. Sulck ſon=
digen woꝛt by den kinderen Gods/
die tot Godt bekeert zijn ende aan
Chꝛiſtum ghelooft hebben / bevon=
den / want van ſodanighe ſeyt Ja=
cob.cap.3.2. Wy ſtruyckelen alle in
veelen. Nu moeten wy beſien van
wat ſondigen hier by Petrum ghe=
ſpꝛoken woꝛt: nyet vande tweede/
maar vande eerſte wijſe van ſondi=
ghen ſpꝛeeckt hy: twelck openbaar
is uyt de circumſtantie des textes/
want in't derde verſken ſeydt hy:
Het is ons ghenoegh dat wy den
vooꝛgaanden tijdt des levens der
Heydenen wille ghedaan hebben/
wandelende in welluſten/ begheer-
lijckheden, dꝛonckenſchap / bꝛaſſe=
rije / ſuypperije ende grouwelijcke
Afgoderije. Soo heeft dan Petrus
nyet

nyet anders willen seggen met dese woorden / ophouden van sondigen, dan dat de gene die in den vleysche geleden hebbē (dat is/ haar vleysch hebben gecruyst) schuldigh zijn nyet langer te leven na hare voorgaande wandelinghe / ende in de wellusten ende begheerlijckheden / die sy te voren dienden : maar ter contrarie inde ghehoorsaamheydt Gods/ twelck wat anders is / als sonder eenigh ghebreck ofte sonde wesen. Alsoo mede / te leven na den wille Gods, en heet by Petrum hier nyet volmaackt ende sonder ghebreck zijn/so dattet soude ghestelt worden tegen de onvolmaacktheyt : maar het wordt ghestelt teghen het leven na de menschelijcke begheerlijckheden / ende met den ongheloovighen in allen sonden wandelen eñ voortgaan/ ghelijck in't volghende vers/ voren verhaalt / wordt verclaart. Daaromme en can noch uyt dese woorden Petri / noch uyt de voorgaande/ de volmaacktheyt eenighsins bewesen worden / maar mach wel met recht daar uyt ghenomen worden / dat wy schuldigh zijn na de volcomen onderhoudinghe der Wet Godts te trachten. Indien ghy segghen wilt / dat van den onvolmaackten kinderen Godts nyet mach gesegt worden/ dat sy ophouden van sondigen, soo sult ghy mede moeten segghen / dat sy noch nyet geleden hebben inden vleysche, ende volghens (na u eyghen reden hier voren vermelt) dat de doodt ende 'lijden Christi voor haar vergeefs zijn / ten minsten soo langhe sy nyet volcomentlijck de sonde en laten. Alsoo mede indien ghy ontkent dat de onvolmaackte ende swacke na den wille Godts leven, soo sult ghy moeten bekennen / dat sy leven na de menschelijcke begheerlijckheydt/ na dē wille der Heydenen/&c. want 'teen wort teghen 'tander ghestelt.

Nu gheven wy te bedencken / oft wel luydet dit te seggen vanden genen die tot Christum bekeert zijn/ ende aan hem geloovende/ noch eenighe verdorventheyt ende swackheydt in heur bevinden. Ghy vermaant hier van het ghebodt / daar mede Christus den Man / dien hy gesondt gemaackt hadde/ van hem verlaten heeft/ Joh.5.14. segghende: Gaat ende sondight nyet meer/ op dat u nyet ergers en gheschiede. Dit duydet ghy oock seer onverstandelijck op alderley sondigen, als of Christus hier hadde willen segghen : Gaat ende leeft sonder eenighe onvolcomenheydt ende vlecke/ daar ter contrarie uyten woorden Christi self ghenoegh blijckt/ dattet van de sonde te verstaan is / in de welcke hy voor-henen hadde ghewandelt / ende door de welcke sijne langduyrige cranckheyt vā xxxviij. jaren veroorsaackt gheweest was: Daaromme voeght hy daar by/ op dat u nyet ergers en ghesschiede: daar mede duydelijck aanwijsende/ dat hy spreeckt van sodanighe sonden/ waar deur God swaarlijck vertoornt wordt, ende veroorsaackt mocht zijn hem noch harder als te voren aan te tasten / ende nyet van de onvolmaacktheyt, met de welcke Godt inden sijnen een Vaderlijcke medelijden heeft. Wy vinden dat de Heere Christus een ghelijck ghebodt gegeven heeft de Vrouwe die in overspel ghevonden was / Joh. 8.11. segghende: Gaat ende en sondight nyet meer. Wie sal nu so onverstandigh wesen/ dat hy't van de volcomenheyt soude willen verstaan? als of Christus haar ghebođen hadde sonder eenigh ghebreck voortaan te leven / ende nyet veel meer vande sonde des Overspels, daar inne sy bevonden was gheweest. Van Petro afscheydende/ comt ghy tot Paulum eñ verhaalt

drie ſpreucken uyt ſijne Brieven /
welcke noch veel min / als de voor-
gaande ten propooſte dienen. Den
eerſten vinden wy Rom.8.2. ende
wort aldus van u verhaalt: Want
dat de Wet onmoghelijck was / in
de welcke ſy ſwack was / (deur't
vleyſch) heeft Godt / ſijnen Sone
ſeyndende / in gelijckeniſſe des vley-
ſches der ſonden / ende van ſonde de
ſonde verdoemt inden vleyſche / op
dat de rechtvaerdighmakinge ver-
vult worde in ons / die nyet en wan-
delen na den vleyſche / maar na den
Gheeſt: Nyet lettende hier op uwe
tranſlatie, de welcke wy voorby
gaande / willẽ wy alleen inſien / wat
ghy uyt deſe plaatſe poocht te be-
ſluyten. Ghy ſeght dat ſoodanighe
menſchen / die nyet na den vley-
ſche / maar na den Gheeſt wande-
len / nyet en moghen doen des vley-
ſches wercken / die ſonde zijn / ofte
laten des Gheeſtes wercken / die
gherechtigheyt zijn. Hier op beken-
nen wy waarachtigh te zijn / dat
ſoodanighe / als Paulus daar be-
ſchrijft / met den wercklupden der
ongerechtigheyt haar nyet en con-
nen begheven tot de hanteringe der
wercken des vleyſches / noch te
verlaten de wercken des Geeſtes /
de welcke by Paulum Galat.5.19.
22. &c. beſchrevẽ zijn / want ſy wor-
den geregeert door den Geeſt Gods,
wiens zaat in hem blijft / ſo Johan-
nes ſeydt / ende haten de ſonde, van
wiens dienſtbaarheyt ſy deur de ge-
nade Chriſti ontſlagen zijn. Maar
dat ſy geen ſonden met-allen meer
over haar hebben / ende nimmer-
meer in eenighe miſdaat vallen ſou-
den / ende altijts nyet anders voort-
brenghen / dan vruchten des heyli-
gen Geeſtes / volght uyt den woor-
den Pauli gheenſins / ghelijck uyt
vele ghetuyghenissen der Schriftu-
ren hier boven ghenoeghſaam ghe-
hoort is / onnoodigh als nu ver-
haalt te worden / ende blijckt oock
claarlijck / dat Paulus in deſe paſ-
ſagien nyet even vande volmaack-
ten ſpreeckt / maar in genere vande
geloovigen kinderen Godts, die in
Chriſto zijn / ende inden welcken hy
gheen verdoemeniſſe meer ſeydt te
weſen / verſ.1. T'welck waarach-
tigh te zijn van allen gheloovighen
Chriſtus ſelve betuyght Joh.5.24.
Wie mijn woort hoort / ende gelooft
hem die my gheſonden heeft / die
heeft het eeuwighe leven / ende en
comt in de verdoemeniſſe nyet / &c.
So is dan dat alle die na dẽ Geeſt /
ende nyet na den vleeſche wande-
len / altijdts wel den wegh der ghe-
boden Godts alſoo houden / dat ſy
den ſelven nyet t'eenemaal verlaten
ofte te rugge keeren, maar nochtans
ſtruyckelen ſy inden ſelven wegh in
velen, ja vallen ſomtijdts ende ſtaan
weder op, ende gaan voort tot datſe
tot den eynde des loopbaans geco-
men ſullen weſen. T'welcke alſoo
zijnde ende oock aangemerckt 'tge-
ne Paulus ſeydt Gal.5.17. Dat den
geloovigen nyet alles doen (te we-
ten, 'tgoedt) dat ſy willen, midts den
ſtrijt des vleyſches tegens den geeſt,
welcken gheeſt ſoo onſe Salighma-
ker ſeyt Matt.26.41. gewilligh is /
maar het vleeſch cranck: Soo be-
ſluyten wy / recht teghen u ghevoe-
len / dat des Catechiſmi leer con-
form is der heyliger Schrift / wan-
neer die leert dat een herboren men-
ſche de Wet Godts in deſen leven
nyet volcomentlijck can onderhou-
den. Beroerende voorts de ſpreuck
Pauli / Tit.2.14. Inhoudende dat
Chriſtus ſich voor ons heeft ghege-
ven / op dat hy ons ſoude verloſſen /
ende ſich ſoude reynigen een aange-
naam Volck; Waar uyt ghy be-
ſluyt / dat gheen quaadt ofte ſmette
blijven mach in den ghenen die ſoo
ghereynight zijn / &c. Daar op en
behoeven wy hier nyet anders te
ant-

antwoorden/dan ghelijck Christus eenmaal deur sijn bloet ons een eeuwige versoeninge eñ reyninge verworvē heeft, dat hy alsso deurgaans ons aan onsen eygen personen van onsen vlecken suyvert / tot dat hy ons als een onbevleckte Bruyt/sonder rimpel ofte smette stellen sal voor sijnen Hemelschen Vader. Besluytende u'we redenen / seght ghy/ dat ghy noch nyet ghecomen en zijt op de questie/ Of yemant is/of gheweest is / die dit ghebodt vander Liefdē volcomentlijck heeft onderhouden / maar dat ghy zijt op dit geschil / oft in een herboren mensche geschieden mach. Waar op wy antwoorden / dat dit een onnoodighe distinctie is / (als ick u voorhenen hebbe te kennen gegeven) ende niewers toe dienende/ dan omme ons op te houden. Want indien ghy bewijsen condt datter yemant/ behalven Christum/ gheweest is/ ofte is/ die de Wet Godts der Liefde volcomentlijck heeft onderhouden / oft onderhoudt / soo sal immers daar mede bewesen zijn / dat het in een herboren mensche in dit leven can ghesschieden. Ende also hadden wy dese langhe verdrietige handelinge wel moghen sparen. Wanneer wy dan sien / dat ghy dese questie van de andere afschept ende uytstelt/soo connen wy nyet anders dencken/ dan dat ghy moet of lust hebben tot dese lanckheyt/of geenen raadt weten/omme een eenigh exempel voort te brenghen van yemant die sonder sonde gheweest is / veele min om de exempelen te wederlegghen / daar mede wy ter contrarie bewesen hebben/dat de aldervermaartste in heylighheydt nyet sonder sonde gheweest zijn. Want Godt nyet ghelaten en soude hebben / sijn kinderen tot een exempel / als in eenen hoogen Theatro voor te stellen/ die ghene/ die in gedachten/ woorden ende wercken/hem de volcomen gehoorsaamheyt bewesen. Maar nu wort het van nyemandt/dan van den eenigh ghebooren Soon Christo alleen ghesepdt / dat hy gheen sonde heeft ghehadt/daar hy voorts ons in allen anderen dinghen gelijck gewordē is. Maar wanneer ghy alschoon bewesen had/ dat het conde geschieden (als ghy nyet en doet) so en sien wy nyet/wat ghy daar mede (nyet bewijsende/ dattet geschiet is) veel uytgherechtet hebt. Dat ghy segt/ meer als ghenoegh van u bewesen te zijn/ dat het voorgemelde can geschieden / laten wy in het oordeel van allen onpartijdighe ende verstandighe / oft alsoo is. Ghy seght voorts/ dat u gantsche reden op het eerste artijckel u'wes boecrkens ende het eerste argument daar inne begrepen / alleen gheloopen heeft. Daar uyt gheven wy een yegelijck te bedencken/ aanghesien het eerste artyckel van u Boecrken / maar ontrent een halve zijde vā een bladt groot is / wat eenen langen oneyndelijcken tijt dat wy behoeven sullen/ eer wy ten eynde van't Boecrken comen/omme t'welcke te beantwoorden dese conferentie aanghestelt was. Maar het schijnt dat ghy ons hier deur van't Boecrken af-leydē wilt / omme nyet te comen tot verantwoordinge van u'we ontrouwigheyt in het allegeren sommigher Schrijbenten (welcke allegatien ghy wilt schijnen gedaan te hebben omme te bewijsen / dat ghy nyet nieuws voort en brengt) ende in dese opinie worden wy te meer versterckt / overmidts ghy in dit u verhaal tsamen ghebrocht hebt eenighe argumenten / die hier ende daar in't Boecrken staan/ende wel hadt moghen sparen / tot dat wy daar waren ghecomen. Ende uyt deser oorsake zijn wy vervallen tot dese langhe ende verdrietighe dicte-

ringhe/vande welcke wy ons dickwils beclaaght hebben/ende saghen alsnoch gaerne/dat wy wederomme tot den Boecke ende corte mondelinghe conferentie quamen. Dat ick de Major, Minor ende Conclusie van u argument toegelaten hebbe/ is waarachtigh. Maar dat ick achterna daar van ghewecken ben/ ontken ick: Want dat ick my met dese woorden (maar nyet volcomelijck) naderhandt verclaart hebbe/ is ghesciedt/ omme dat ick uyt u antwoorde bemerckte/ dat ghy de gheboden Godts houden ende volcomelijck houden/ voor een naamt. Dit hebbe ick wedersproken. Ghelijck ick oock gedaan soude hebben te voren/ wanneer ick sulcx in de deelen uwes arguments hadde bevonden/ want ick mijn ghevoelen hier van al voorhenen claarlijck hadde gheopenbaart/ articule xiij. alwaar ick bekende de gheloovige ende herborene menschen de gheboden Gods te connen onderhouden/ doch nyet volcomelijck in dit leven. Daar uyt men dan oordeelē mach/ of het voor een uytvlucht (ghelijck ghy het schijnt te nemen) ghehouden can werden. Hoe vast ende onwederspreкelijck dat mijn ghevoelen zy/ hebbe ick met veel plaatsen der heyligher Schrift ende heerlijcke exempelen overvloedelijck bewesen/ nadien mijnen Heeren goet gevonden hadden ende geordonneert/ dat elcke partye sijn bewijsinge/ die hy tot de selve sake uyt den Woorde Godts hadde/ na malcanderen voortstellen soude/ omme 'tselve 'toordeel des Lesers te bevelen/ ende voort te gaan tot wederlegginge van u Boecxken. Hier teghen en hebt ghy nyet dā een eenige plaatse uyter Schrift/met sommighe Sophistige argumenten gestelt/ welcke ick oock wederleydt hebbe. Daaromme ick den onpartijdighen het oordeel bevele/ of ghy het contrarie van mijn seggen inden xlij. artyckel of erghens elders (ghelijck ghy hier segt) bewesen hebt.

D.V.Coornhert. A. Genieten.
I. Wolff subsignavit Notaris.
G.I.Rijswijck Notaris subsignavit.

EEn Sondage lestleden 27. Novembris/quam ick weder inden Hage. Des Maandaaghs morgens geviel daar weder een Camerspel. Ick met de Predicanten stonden binnen voor al de Commissarisen. Daar claaghden de Predicanten/ dat dese Disputatie soude lang vallen/so hare antwoorde op mijn segghen nu seer lang hadde moeten zijn/ soo moeste noodtlijck (seyden sy) mijn Replijc noch langher vallen/ dan heur Duplijc noch langher. Ick seyde 't waar haar eyghen schult/ van dese ordeninghe aan den Heeren Commissarisen versocht te hebben/ die sulcx hadden geappointeert/ teghen mijn versoeck ende remonstreren/ dat so doende de Disputatie soude veranderen in seer langhe Predicatien/ &c. De Commissarisen sloegen uyt (denckt vry door wiens ingheven) dat ick op elcke sake maar een argument soude ghebruycken. Segt (seyde ick) so lief gheen argument/ende beneemt my soo alle middelen van bewijsinge/so ben ick ghemuylbant. Neen. Ick denck te ghebruycken thien/ twintigh/ ja hondert argumenten indien ick die hebbe ende noodigh houde. Dit luyde qualijck/ men viel op een ander propositie/ te weten/ dat ick soude seggen ende sy souden antwoorden op elck articule voor den Volcke. Dan soude ick mijn Replijc (die langh

moeſte vallen / oock ſy haar Duplijc oock langher / namaals op ſich ſelf handelen. Dat vernoeghde my gheenſins/ ſegghende ſo ſal't een deelken/ het voorſpel gehoort worden by alleman ; maar de Replijc ende Duplijc/ waar inne de cracht ſal legghen/van ſeer weynigh luyden. Wie ſal inden Haghe willen blijven legghen wachten ſes of acht dagen/ om een Replijc of Duplijc te hooren ? ende ſo ſoudet maar een half gemaackt werck vallen. Dat voeght nyet in ſo hooghwichtigen ſake. Nyettemin/op datmen my nyet onwilligh en wane/ick ben te vreden alſo te doene/ mits datmen my toeſegge/dat ſulck eerſte werck/mitſgaders alle de navolghende Replijcken ende Duplijcken elck achter 'tſijne in druck ſal laten uytgaan. Daar en wilden de Commiſſariſen gheenſins aan/ſeggende/ wy hebben des geen commiſſie. Die connen (ſeyde ick) mijn Heeren nu licht crijgen/ ſijnder Extie is te Delſt/ende de Staten hier. Ten mocht nyet zijn. Ende was geſeyt men ſoude dus voortgaan in't dicteren vander Predicanten antwoorde. Dat geſchiede. Die ſpraken alleen (ſonder dat ick een woort dicteerde) tot Donredagh ſmorgens toe/ twintigh bladen vol gheſchreven aan beyden zijden ende dicht / langhe. Doe worden wy ingheroepen voor Commiſſariſen/daar wert ghereſolveert/dat ick t'huys ſoude trecken/ mijn Replijc ſchrijven ende dien Sondagh acht daghen ſenden aan den Griffier inden Haghe vanden Hoogen Rade. Die ſal't dan den Predicanten toeſchicken / om haar Duplijc daar op te maken / om dan aan weder-zijden ontboden zijnde/ elck 'tſijne inden Haghe voor't volck te leſen/ ende voorts inde Protocollen gheſtelt ende geteeckent te worden : ſo ben ick giſter daar op t'huys gecomen/ende vinde mijn Neeltgen alle daghen ſlapper. Sy groet u allen. Daar ſchijnt gheen hoop van leven.

U Frere Coornhert.

Ende was het opſchrift

Eerſamen, vromen ende welbeminden Frans Coornhert Volckertſz. Secretaris tot Amſterdam.

ALſo Coornhert/ volghende 'tvoorſz afſcheydt / ſijne Replijcque / tot wederlegginghe van alle 'tghene dat Saravia alleen vier daghen aan malcanderen gheduyrende/ laatſt voortghebracht ofte gheſproken hadde / binnen den gheprefigeerden tijdt van acht dagen/aan A. Geniets/ Secretaris in den Hove van Hollandt overghelevert heeft / blijckende by de recepiſſe vanden ſelven Secretaris/hier naaſt aan volghende: ende de ſelve Replijcque opgehouden werde ende nyet openbaarlijck voor't Volck en is geleſen : is daaromme alhier uyt ghelaten/ende de Diſputatie alleenlijck gheſtelt/ gelijck die in't openbaar voor't Volck gheſchiedt ende gheleſen is. Dan ſo de Leſer vorder ofte naerder beſcheydt/belangende de queſtie over den Catechiſmum/ begheert te weten / dien ſal ghelieven te leſen het Tractaat Coornherts/ geintituleert : Dolingen des Catechiſmi, Anno 1590. in 8. en Anno 1610. in 4. gedruckt : Ende ſijn Tractaat/geintituleert : Proeve des Nederlant-

schen ofte Heydelberchschen Catechismi, Anno 1582. a's mede 1607. in
8. ghedruckt/ ende daar na in 4. herdruckt. Daar inne de Dolingen des
Catechismi so naackt worden aanghewesen ende bewesen/ oock d'argu-
menten vande voorstaanders van dien/ soo duydelijck wederlept/ datter
gheen antwoorde meer van noode en is/ alsoomen daar teghen tot noch
toe / gheen antwoort tot verschooninghe van des Catechismi dolinghen
in druck en heeft vernomen.

Recepisse.

Ontfangen op huyden ix. Decembris 1583. de Replijcque van Dirck
Volckertsz Coornhert / tegens de Predicanten des Godlijcr Woort/
volghende d'ordonnantie ende resolutie vande Heeren vanden Hooghen
Rade ende Ghedeputeerden vande Steden van Hollandt daar toe ghe-
committeert / Actum ten daghe ende jare ut supra.

A. Genieten.

Copie.

VErmoghende / hoochgeleerde / grootachtbare ende
voorsienighe Heeren/
U.E. is condt/ hoe dat by u E. mitsgaders d'andere Heeren
Gecommitteerden op't beleedt vande aangeheven Disputatie/
alhier inden Haghe opten eersten Decembris 1583. door veranderinghe
daar inne ghevallen/ was besloten / dat ick / oock mijne partijen souden
vertrecken/mits dat ick voor den elfden der selver maant soude oversen-
den in gheschrifte 'tgheen ick wilde segghen op't schrijven der Predican-
ten laatst inne ghebracht / Ten eynde 'tselve mijn gheschrifte terstondt
behandet soude worden den Predicanten / omme by den selven beant-
woordt / aan u E. overghesonden ende na beschrijvinghe van partijen/
'tselve met oock mijn gheschrifte den Volcke voorghelesen te worden/ &c.
volghens t'welcke ick mijn gheschrifte den achtsten Decembris overghe-
sonden hebbe ghehadt aan u E.E. Nadien ick nu nyet en mocht ver-
moeden so hooghwichtighen handel begonnen te zijn geweest/omme also
opten drempel / te weten/ op't eerste van 50. of 60. articulen te laten ste-
ken/ ende ick wel merckte/ dat de selve soo haast nyet af-loopen en soude/
oock dat my ongheleghen ware / also daghelijcx tot mijne grooten costen
ende moeyten tusschen den Haghe ende Haarlem te slingheren/hebbe ick
mijne huysinghe tot Haarlem verhuyrt/hier inden Haghe een huys ghe-
huyrt/ ende my voor Mey lestleden met mijne crancke Huysvrouwe/ die
gaan noch staan en can / ghevoeght metter woone alhier inden Haghe/
denckende dat de Predicanten ten lesten noch eens heur schrift inne bren-
ghen / ende den handel daarse was ghelaten weder aanheven souden.
Maar want ick hier nu al ruym ses weken ghewoont hebbende / na dat
mijn voorgheroerde schrift wel neghenthien weken overghesonden was
gheweest / nyet altoos en verneme / oock nyet ontboden en worde / ben
ick in bedencken ghecomen vanden voortgang deses begonnen handels/
die

die nu al wat traaghlijcker dan inden beginne/ werdt ghevordert. Ende alsoo mijn Huysvrouwe nyet alleene na den lichame/ maar oock na hare sinnekens soo swack zijnde / dat ick my verbonden houde haar (daar ick mach) te gelieven/ my onophoudelijck quellende is/ om weder tot Haarlem te gaan woonen / alwaar ick oock versuyme eerlijck ghewinne tot mijne huyshoudinghe noodtlijck zijnde. Soo ben ick (siende desen handel nyet ghevordert te worden) in voornemen ghecomen om mijne crancke Huysvrouwe te gelieven / mijn huys-oirbaar te vorderen/ ende weder tot Haarlem te gaan woonen: Bereyt omme weder alhier tot volvoeringhe vanden begonnen handel in behoorlijcker ordre gheredresseert zijnde / te verschijnen / t'allen tijden als ick daar toe weder beschreven sal zijn / tot costen/ nyet van my/ maar van die my sullen doen beschrijven/ soo ick expresselijck mits desen my aanbiede/ende versoecke datmen my nu weder behande het voorsz mijne overghesonden gheschrifte (daar van ick gheen minute en hebbe) alsoo't selve nyet en is gheschreven voor den Predicanten alleen/midts dat ick beschreven zijnde/ 'tselve/soo't daar leyt/ wederomme innebrenghen ende voor den Volcke lesen wil.

Vermogende/ hoochgeleerde/ grootachtbare ende voorsienige Heeren zijt den Almoghenden bevolen / gheschreven inden Haghe den 18. Junij 1584. By. Onderstondt u E.E. dienstwillighe ende onderdanighe/ende was gheteeckent D.V.Coornherts. Opschrift was E. vermoghende/ hoochghelerde / hoochachtbare ende voorsienighe Heeren vanden Hooghen Rade in Hollandt/ Zeelandt ende Vrieslandt/ als Hooftgecommitteerden vanden aangheheven Disputatie inden Haghe.

ICk ondergheschreven , hebbe dese Copie met den originalen Brief ghelevert in handen vanden Secretaris Waghewijns,present den Griffier Geniets , wesende beyde inde Griffe vanden hooghen Raadt, datum den xix. Iunij smorghens Anno 1584.

Na de middagh ben ick wederomme ghecomen om antwoordt op den principalen brief te hebben , comende voor de Camer van den Hooghen Raadt , vraaghde ick den Deurwaarden na den voornoemden Wagewijns, dewelcke my in de Camer dede comen, daar oock present was den voornoemden Geniets, welcke Geniets my de Copie met sijn originalen, weder in mijnen handen ghegeven heeft, gaf my ter antwoordt , dat mijn Heeren de selve ghelesen hadden, maar dat mijn Heeren daar toe nyet ghecommitteert en waren , of haarlieden commissie sulcx nyet en hielt te doen, volghende Coornherts begheerten , overmidts daar maar ettelijcke van mijn Heeren over gheweest zijn , want naderhant mijn Heer den President Wenschen, ende noch andere eerst inden Hooghen Raadt gecomen zijn: Ende oock mede om datter over gheweest zijn sommighe Heeren uyten Raadt Provinciaal , Desghelijcx mede ettelijcke vande Staten ende ghedeputeerde vande Steden,ende dat Coornhert 'tselve moet versoecken aan sijn Ex^tie ende aan de Staten , die mijn Heeren van

 den

den Rade daar toe ghecommitteert hadden, sulcx sijn Ex^{tie} ende Staten ordonneren, hem dan daar na ghelieft te reguleren.

I. Evertsz. ter Voort.

ICk ondergheschreven attestere ende verclare by desen ten versoecke van Dirck Coornhert, dat ick t'sijnen versoecke den principalen brief teghens dese Copie ghecollationeert wesende ende daar mede accorderende, op gisteren als den vijfden Iulij 1584. gepresenteert hebbe Iohan Waghewijns, Substituyt van den Griffier vanden Hoogen Rade in Hollandt, omme den selven brief den voornoemden Rade te behandighen ende antwoordt daar op te hebben, welcken Waghewijns ten voorsz daghe na den dryen uren na den middagh, voor de Camere ende in't ingaan vandẽ voornoemdẽ Rade sulcx van my verstaan hebbende, heeft den selven gherefuseert ende gheweyghert van my te ontfanghen, seggende den voornoemden brief in voorleden daghen hem noch eens ghepresenteert gheweest te zijn, dan daar mede nyet te doen te willen hebben. Des t'oirconde mijne gewoonlijcke ende dagelijcksche Signatuyre Notariaal hier onder ghestelt den vijfden Iulij 1584.

G. I. Rijswijck Notaris subsignavit.

Request aan sijne Princelijcke Ex^{tie}.

VErthoont met alre ootmoedt D. V. Coornhert/ dat volghens het asschepdt by den HH. Commissarisen opten eersten Decembris 1583. hem ende den Predicanten ghegheven/ te weten / dat hy Suppliant voor den elfden Decembris voorsz soude innebrenghen schriftlijck/ 'tghene hy te segghen hadde teghen seker geschrifte der Predicanten/ die daar op weder schrijven souden/ om 'teen neven 'tander den Volcke voorghelesen te worden / &c. Hy Suppliant sulck sijn gheschrift den achtsten December voorsz overghesonden heeft ghehadt. Ende meynende hy Suppliant/ dat d'aangevangen Disputatie voortgang hebben/ oock nyet haast eynden soude/ also men noch stont op't eerste/ van meer dan vijftich articulen/ heeft sijn huysinge tot Haarlem verhuyrt ende een ander inden Haghe ghehuyrt tot vermijdinge van groote tijdt-quistinghe / costen ende moeyten in't over ende weder-over rijden tusschen Haarlem ende den Haghe / oock van sijn schadelijck versuym / door 't langhe blijven uyt sijnen huyse. 'Tis nu soo / dat de Suppliant nyet anders vermoedende / dan dat binnen veerthien daghen of eer inne ghebracht soude worden 'tvoorsz gheschrift der Predicanten/ bevinde dat die selve daar mede nu al ghewacht hebben ghehadt ontrent veerthien weken sonder te beantwoorden des Suppliants gheschrifte

van

van maar vijf daghen. Nyet wetende hy Suppliant noch wanneer sy haar schrift brenghen sullen / sonder dat hy oock mach verstaan of sulcke heur so groote traacheyt veroorsaackt wort uyte groote swarigheyt die sy bevinden in't wel-beantwoorden van syn Suppliants gheschrifte/ dan of die comt uyt eenige veranderinge vande gemeenlandts saken. Daaromme / nadien den Suppliant onmoghelijck is te vermoeden (veel minder te ghelooven) dat de HH. Staten sulckdanighen algemeynen handel van soo grootwichtighen insien souden hebben doen aanvanghen/ alleenlijck omme also opten dorpel te laten steken/ ende noch al vele minder soude connen dencken/ dat H.E. merckende der Ghereformeerden Religie nyet vry te zijn van dolinghen / liever souden sien dat de Landtsaten een twijfelijck vermoeden van sulcke dolinghen souden hebben door't ophouden / dan sy die ontwijfelijck souden verstaan door den voortgang vande aanghevanghen Disputatie / die nu onlochbaarlijck sulcx werdt ghedilaeyeert door den Predicanten/ dat sy door dusdanige tijtwinninge wel eer het eynde van des Suppliants leven/ dan vande Disputatie souden mogen verhopen : Nadien mede nu nyet seer duysterlijck vermerckt is by den Suppliant wat cleynder jonste hy heeft / ende wat grooter aansien de Predicanten hebben by eenighe vande Hoofden ende voorneemsten der Staten ende Raden / den welcken by den Predicanten al over een wijle voor advijs is ghegheven des Politijcken Overheydts ampt onder anderen oock te wesen/ dat sy met ghevangenisse of aan den lijve/ &c. straffen den genen die de uyterlijcke kercken-vrede verstooren. Daar af de Suppliant so weynigh syn berispen vander Ghereformeerden/ als syluyden heur lasteren vander Roomsche Catholijcke dolingen/ soude willen of moghen verschoonen / alsoo hy Suppliant soo wel als de Predicanten 'tselve houdt voor soo noodighen als Christelijcken werck. Nadien oock hy Suppliant wel verstaat / dat d'Overheydt in Hollandt/ als nu (na 'tsegghen der Predicanten in openbaren drucke) al eedt ghedaan hebbende van gheen ander Religions exercitie/ dan alleen der Ghereformeerden in Hollandt toe te laten / gheensins en sal moghen ghedooghen/ dat huyden een Coornhert/ morghen een ander/ sodanighen (nu al voor goedt geoordeelden) Religie ende leere met berispen ende disputeren bestaan te trecken in twijfele / maar veel eer sulcx / nyet met een ydel woordt-verbodt/ om dat nyet illusoir ende onvruchtbaar tot verachtinghe te laten blijven/ maar metter voorsz Predicanten voorgewende executien daadtlijck sal bestaan te beletten om ontsich te maken / ter navolginghe der Roomsche Catholijcken / sonder (soo te beduchten staat) seer te letten opte groote schandale die sich daar uyt sal verspreyden over gantsch Europa / van soo schielijck selve te hanteren / 'tgheen men noch onlancx soo schandelijck heeft ghelastert inden Roomschen Catholijcken/ ja ter oorsaken van twelcke / de noodtweer om der conscientien vryheyt te hantvesten meest ter handen ghenomen / oock de Landtsheere verandert is : Ende nadien de Suppliant sulcx houdende voor een grove dolinghe ende openbare dwang der conscientien/ daar teghen ter navolginge vanden Apostel Petro/ ja oock van u'we Extie selve/ in ernstigen voornemen is meer Godes teghen der menschen / dan der menschen teghen Godes gheboden te gehoorsamen/ het zy dan met spreken/ met schrijven/ of met in druck te gheven saken tot bewijs ende waarschouwinghe van

Apologie op defence pag. 80.

sulcke

sulcke ende meer andere dierghelijcke grove dolingen wesende inder ghe-
reformeerden ofte oock andere Kercken / sulcx hy Suppliant 'tselve te
verdedighen t'allen tijden bereydt sal wesen metter Godlijcker Schrif-
turen / sonder nochtans in eenigē stucken aen te roeren de Politijcke Re-
geringhe / die vande Kerckelijcke so verde als d'Aerde vanden Hemel is
verscheyden/ door welck voorsz sijns Suppliants voornemen ende doen/
hy nyet anders en soude hebben te verwachten voor sijnen persone / dan
de voorsz rigoureuse executien/ ende dat nyet weynigher (so gheseydt is)
tot schandale vander Ghereformeerden Religie selve/dan tot ongemack
of schade van sijnen persone of schamele have/ Alsoo sulck voorsz verbodt
van sijn ghedachten vry uyt te spreken / ende van goede Boecken (daar
voor de Suppliant de sijne houdt) te drucken/ anders dan by gratie ende
previlegie (als eertijts de Kettermeesters plachten) de Regeerders van
Leyden in heuren Remonstrantie wel uytdruckelijck segghen te wesen/
het eenighe merck-teecken van Tyrannije / welcke voorsz schandale van
der Ghereformeerden Religie des noch te grooter soude vallen voor alle
de werelt/overmits sy poogen andere Religions exercitien te beletten/ al
eer de hare in wettighen Disputatie oprecht is ghebleken / immers daar
sy in Disputatie aanghevochten zijnde / so traagh zijn om die te verant-
woorden : So versoeckt de Suppliant met alre ootmoedt/dat uwe Extie
ten aanschouwe van 'tghene voorsz staat / gelieven wil te doen bestellen/
dat de begonnen Disputatie (waar in nu al eenige merckelijcke desordre
is gheslopen) eerstdaaghs in alderghelijckheydt over weder-zijden/oock
sa die aldermeest tot waarheyts-verbreedinge sal moghen strecken/ ghe-
redresseert mach worden tot Godes eere ende der menschen salicheydt.
Ofte/so sulcx door eenighe veranderinghe vande ghemeen-landts saken/
voor de selve nu schadelijck gheacht mochte werden (als hy Suppliant
verhoopt neen) dat dan hem Suppliant middelertijdt in't voorsz Chri-
stelijck berispen vande dolinghen inde voorsz ende andere leeringe / mach
ghenyeten de dierghecochte vryheydt der conscientien/ Of ten minsten/so
men hem dat oock nyet en soude willen toelaten / dat alsdan (om schan-
dale vande ghereformeerde Religie/ of quetse van sijne Suppliants con-
scientie / persone ofte armoede te voorcomen) hem Suppliant gheoorloft
mach worden (t'welck hem in sijn oude daghen met een oude crancke
Huysvrouwe doch weynigh sal lusten) te vertrecken metter woone in
eenigher nabuyren Landen / desen nyet vyandt zijnde / daar hy tot een
goede conditie werdt versocht / om aldaar sijn restgen levens te eynden
in't voleynden van ander werck dat niemant schadelijck ende yeghelijck
nut wesen mach by hem nu al meer dan 26. jaren vlijtelijck bearbeyt we-
sende/ mits hem Suppliant verleenende behoorlijcken passepoorte / oock
mede mits dat hy Suppliant bereydt is t'allen tijden als hy tot volvoe-
ringhe vande begonnen Disputatie beschreven sal werden/tot costen van
die hem dan beschrijven / inden Haghe te comen ende daar te blijven ten
uyt-eynde toe. T'welck doende &c.

Aan

Aan mijnen E. ende voorsienigen Heeren/ den Burghemeesteren ende Regeerderen der Stede van Haarlem.

VErthoont met behoorlijcke eerbiedinghe Dirck Volckertsz Coornhert/ hoe dat hy Anno 1578. in't seker wetende/ dat eenighe Ministren tot Alckmaar / tot Hoorn ende elwaarts opten Predick-stoelen hem Verthoonder by name ende toename diffameerden voor een Ketter/ Godtloos / Libertijn/ &c. sulcx by Requeste te kennen ghegeven heeft ghehadt den HH. Staten van Hollandt / versoeckende verbodt van sulcke naamschendinghe/ of ten minsten/ dat soodanighe faamroovers belast soude worden / den Verthoonder 'tselve in rechte aan te segghen / waar op de HH. Staten voorsz midts hare seer vreemde apostille nyet bedecktelijck te kennen gaven / dat hy Verthoonder seer cleyne voorstandt op sulcke sijne wettighe clachte hadde te verwachten. Daar deur/ oock mede deur vele meer andere wichtige oorsaken / dese Verthoonder ghenoodtsaackt is gheweest twee of drie jaren daar na in druck uyt te gheven eenige schriften/ daar by alle onpartijdige menschen licht connen mercken / dat dese Verthoonder nyet en is sulcken Ketter / Godtloos ende Libertijn/ ende daar beneven mede/ dat de leere van sodanighe naamschenders nyet en is so gheheel louter ende heyligh/ als sylupden van hem Verthoonder / ende oock van hare leere roepen ende predicken. Onder welcke sijne uytghegeven schriften eenighe/ so hatelijck met onwaarheyden tot schendinghe sijns Verthoonders goeden name in druck aangevochten zijn gheweest: dat hy nyet minder sijn goeden name teghen sulcke faamroovers / dan menigh Coopman sijnlijf teghen straatschenders/ heeft moeten beschermen. Welcke sijne Verthoonders voorsz noodt-weer hy verneemt wat min dan welgenomen te worden by den HH. Staten. Immers nyet alleen sulcx / maar oock mede des Verthoonders heylsame dienste by hem bestaan te doene den gemeenen Nederlanders / in't bewijs van eenighe nyet cleyne dolinghen inden Nederlandtschen Catechismo / die hy heeft ghedaan drucken/ den voorsz HH. Staten met een Sendtbrief daar voor toeghe-eyghent / ende voor't uytgheven van dien / aan eenen achtbaren ende verstandighen persoone ghesonden / omme te vernemen upten selven/ of sijn L. ofte oock eenighe Ministren/ daar inne wat souden connen vinden / dat sy meynden desen Verthoonder te connen bewijsen onrecht te zijn. In welcken ghevalle hy sulcx verstaande / sich aanboodt alle de ghedruckte exemplaren te verbranden. Of/ soo sijn L. of oock anderen sulcx nyet en vermochten/ maar dat sijn L. vermocht den Verthoonder te berichten/ dat het uytgheven der voorsz exemplaren voor dese tijden eenighsins hinderlijck soude moghen wesen den ghemeen-landts saken; dat hy alsdan de voorsz exemplaren van't voorsz Boecrken / ghenaamt Proeve vande Nederlandtsche Catechismo, noch voor een wijle wilde verdrucken/ ende onder hem houden/ sonder die uyt te gheven. Welck Boecrken na eenighe communicatien tusschen den voorsz persoone ende den Verthoonder daar op gevallen zijnde/ by den selven persoone den HH. Staten is overghelevert gheweest/ die na verscheyden propoosten daar ghevallen/ daar op gheresolveert hebben ghehadt / dat het selve Boecrken ghestelt soude worden in handen van een vande Professoren tot Leyden/ om 'tselve met een Predicant

cant te visiteren/ ende daar uyt te colligeren/ 'tgunt teghen den Catechis-
mo is strijdende/ende 'tselve in sekere propositien te vervaten/diemen den
Verthoonder in handen soude stellen/&c. Waar na de Verthoonder ver-
wachtende d'executie vander voorsz Heeren Staten ghemelde resolutie/
hebben de HH. Staten (so hy Verthoonder in't seker verstaat) u mijnen
E. Heeren belast desen Verthoonder te bevelen/ alle de ghedruckte exem-
plaren van't voorsz sijne Boecxken in handen van uwer E. te brenghen.
Verneemt mede hy Verthoonder (doch maar uyt een onsekere mompe-
linghe) dat de selve Heeren Staten in meyninghe souden zijn teghen hem
Verthoonder te doen procederen tot straf als of hy in't doen drucke van't
selve of andere sijne Boecxkens misdaan soude hebben teghen't Placcaat
op't stuck vanden Boecken/ &c. by heure EE. ghedaan vercondighen.
Twelck hy Verthoonder even soo weynigh vreest/ als hy weynigh ghe-
looft/dat de Heeren Staten met het ghemelde heure Placcaat/inhouden-
de alleenlijck verbodt op oproersche argerlijcke ende quade boecken ende
schriften/ twelck sijne Verthoonders Boecken nyet en zijn: oock mede
souden willen verbieden alle stichtelijcke ende goede Boecken/ daar voor
de Verthoonder bereydt is de sijne teghen elck te verdedigen. Gemerckt
hy Verthoonder sulcx ghelooovende (dat hem onmogelijck is) oock soude
moeten ghelooven/ dat de HH. Staten souden zijn openbare Tyrannen/
vyanden vande berispende waarheydt/ende navolghers in dit stuck/ der
Romanisten. Immers of sulcx noch al mochte zijn/ te weten/ dat der
HH. Staten meyninge ware alle goede Boecken heure Ministeren mis-
haghende te verbieden/ twelck dese Verthoonder oock gheensins van so
hooghachtbaren ende treffelijcken collegie en can vermoeden/ so en soude
alsdan gheen recht Christen (daar voor de Verthoonder sich door Go-
des ghenade oock houdt) sulcke Placcaten moghen houden voor wettige
gheboden/ diemen schuldigh is te gehoorsamen: maar voor een onchrist-
lijcken dwang der conscientien/ diemen schuldigh is wettelijck te weder-
spreken ende daar teghen te segghen: Oordeelt ghyluyden selve/ oft voor
Actor. 4.19. Gode recht zy/ u meer te gehoorsamen dan Gode. In welcken ghevalle
alle menschen souden moghen mercken/ dat de Ministers siende dat sy
hare Leere die de HH. Staten goedt wanen/ nyet en connen voorstaan
met de Almoghende waarheydt/ nyet over haar zijde wesende/ sulcx po-
gen te doen/ter navolginge der Romanisten/ mette macht der HH. Sta-
ten over heur zijde wesende. Alle twelcke/ so ghesegt is/ de Verthoonder
gheensins heeft mogen vermoeden/der HH. Staten meyninge in't voorsz
heure Placcaat te zijn gheweest/ alsoo hy sulcx houdt voor tyrannijcque
meyninghe/ daar voor't selve oock gheacht werdt by den Magistraat
van Leyden in henluyder Remonstrantie onder dese naackte woorden:
" Wel vreemt in onsen ooren luydende/ dat oock die Luyden soo verde co-
" men/ dat sy tot Boecken te verbieden voortgaen/ ende nyet dan by gra-
" tie ende Privilegie (als eertijts de Kettermeesters plechten) toelaten wil-
" len: een sake wesende/ daar over men de Pauslijcke regeringhe alle wege
" billicx ghescholden heeft. Ende daar wy Liberteyt geroepen hebben/ be-
" hoorden syluyden uyte Historien/ dier sy ghenoegh ghelesen hebben/ wel
" gheleert te zijn/ dat de vryheyt altijt voornemelijck in dien bestaen heeft/
" dat yemandt sijn ghevoelen vry uytspreken mochte. Ende het is dat ee-
" nigh merck-teecken van Tyrannije gheweest, alsmen sijn ghedachten nyet
vry

„ vry uytspreken en moeste, &c. Dat seyt d'Overheydt van Leyden. Al ist nu so dat den Verthoonder (soo nu dick verhaalt staat) onmoghelijck is sulcx te ghelooven der HH. Staten meyninge te zijn ghe'weest in't voorsz heure EE. Placcate; soo werdt hy nochtans veroorsaackt te twijfelen aan de meyninghe der selver Heeren Staten in dien / nadien het nu een sorchlijcke sake is te leven onder twijfelijcke Placcaten/ daar van de verclaringhe meer haugt aan den makers van dien/ dan aan't verstaan der Ondersaten/ so werdt de Verthoonder ghenootsaackt naackte ende eenvuldige verclaringe te versoecken van den voorsz Placcate / om sich met goeder conscientien ende sekerheyt daar na te schicken. Twelck de Verthoonder versocht soude hebben ghehadt aan den Heeren Staten selve/ als autores vanden voorsz Placcate. Maar want de Verthoonder bevonden heeft/ als voor in't hooft van desen/ oock mede dat seker syn versoeck om verdient salaris aan den HH. Staten/ na veel presenterens in't Collegie noch noyt apostille (swijghe betalinge) waerdigh gheacht en is gheweest / ende hy midtsdien met gheen reden aldaar en mach verhopen eenigh rondt ende seker antwoort op sijn voorsz versoeck van verclaringhe haarder EE. meyninghe op dit voorsz Placcaat: Soo keert sich de Verthoonder met behoorlijcke eerbiedinge ende met beter betrouwen tot de onpartijdighe bescheydenheydt van u mijnen E. Heeren/ als oock wesende sijne wettighe Overheydt ende Burghermeesteren van Haarlem/ welcker ampt eyghentlijck is heuren met-Burgeren in hare gherechticheyt voor te staan/ Met ernstiger bede versoeckende/ dat der selve goede geliefste gelieven wille dese Requeste des Suppliants in beslotẽ missive te doen presenteren inde vergaderinge der HH. Staten voorseyt/ met voorschrift eñ begeerte aan de selve/ van opte lijst vande selve Requeste ofte elwaarts hare EE. meyninge op't voorsz Placcaat/ sulcx te verclaren/ dat de Suppliant daar af seker mach wesen / omme sich daar na te moghen voeghen in't gehoorsamen van dien / indien hy can verstaan de selve nyet te strijden teghen Gode ende des Suppliants conscientie/ die anders dat selve Placcaat sal moeten houden voor een Roomsch ende conscientie-dwanghende Placcaat/ ende sich self veel meer/ dan aan sulcke menschen gheboden / verbonden moeten houden aan't gebodt ons Heeren Christi/ van nyet te vreesen den menschen / die wel moghen dooden het lichaam/ maar nyet de ziele: maar Gode te vreesen / die lijf ende ziele inder Hellen mach verderven. In welcken ghevalle / ofte oock by weygeringhe van dese Suppliants voorsz redelijck versoeck/ also voorsz is te doen presenteren den Heeren Staten / oock ingheballe van hem Suppliant / als u E. mede-Burgher behoorlijcke voorstandt te weygheren (dat hy immers gheensins mach verhopen) soo versoeckt hy Suppliant behoorlijcke paspoorte ende verlof / om te gaan woonen in so verde gheleghen plaatsen/ nyet vyandt der Nederlanden zijnde/ dat hy Suppliant nyet voor oogen siende 'tghene/ waar toe hy present sonder quetse sijnder conscientien nyet en mach swijghen. Aldaar in stilheydt mach leven ende sterven buyten moeyten vande HH. Staten/ ende buyten sijne Suppliants gevaarlijckheyt. Twelck vorderende sullen u E. wel doen ende den Suppliant tot danckbaarheydt verbinden.

Remonſtrantie
D.V.Coornhert aan de Synodale vergaderinghe binnen der Goude Anno 1589.

By Eberhardo Predicant van der Goude/
gheſchreven deſe woorden:
Hebbe dit gelevert dē Sinodo, ende
is my wederom gegeven om D.V.
Coornhert wederom te gheven,
den 4.Septembris, Anno

Hyden bracht my Eberhardus deſen
myjnen Miſſive wederomme/die dit hier
boven ſchreef ten myjnen verſoecke/ ſeg-
gende dat hem dit ſchrift vanden Predicanten
weder was gelevert/die hem bevalē my t'ſel-
ve wederom te leveren/ ſeggende tot hem/wy
kennen den man wel / hebben met hem niet te
doen. So hy wat wil/hy loopt aan de H. Sta-
ten. Anno 1589. den 4. Septemb.

Lieve mannen eñ vrunden.
Ick onderghenoemde ſoec-
kende t'ſelve/dat ic vermoe-
de oock by allen Godvruch-
tighen onder u lieden/ niet min ghe-
ſocht te werdē/dan by andere goet-
meynende Dienaren van elck der
drie andere ſienlÿcke kercken;te we-
ten Godes eere ende der menſchen
heyl; en hebbe nyet konnen laten/
ſonderlinghen nadien u L. bykomſt
alhier ter ſtede oock oorſake daar
toe ſcheen te gheven/de ſelve voor te
ſtellen t'ghene volght:

Ende eerſt/ dat de kercke Godes
bywÿlen onſienlÿck is/tuygen; be-
halven vele andere hooghachtbare
mannen oock; Joannes Calvinus/
ende de Heere van Pleſſy. Indien
dat oyt is gheweeſt/ſo iſt nu in deſe
tÿden.

Waarom en latē wy't nyet liever den Hee-
re toe/ gemerckt hy alleen den ſÿnen kent/dat
hy bywÿlen die uytwendighe kenniſſe ſÿnre
kercken/uyter menſchen oogē wech neme/etc.
In prefatione ad Regem Francorum Inſtitu.
Geneve, apud Ioannem Gerardum. 1550. Eñ
Meſſire Philippe Sr. de Pleſſy in ſÿn Duyt-
ſche Boecxken vande Kercke/ Fol. 4.

Want de Kercken/ die nu opent-
lÿck Sacramenten gebruycken/zÿn
viere: namentlÿck Roomſche/Luy-
terſche/Gereformeerde/eñ Doops-
geſinde: onder welck de laatſte ende
eerſte in ſeer vele/ende d'ander twee
al in ſommighe deelen verdeylt zÿn.
Welcke drie laatſte eendrachte-
lÿck de Roomſche houden voor een
valſche: ende elck vande ſelve drie
d'ander twee / of voor dolende / of
voor gheen Kercken.
Dit betuyghen ontwÿfelÿck der
ſelver onderlinghe twiſt-ſchriften:
daarinne ſich elck aanneemt de wa-
re ſienlÿcke Kercke Chriſti te zÿn.
Maar dat ſulcx gheſchiedt door't
vonniſſe van een vry eñ alghemeyn
Concilium: daar ghy altſamen zÿt
volhoort by eenigh onpartÿdigh
Godgeleert Rechter/by u alle viere
tot ſulck oordeel verkozen zÿnde: en
magh u'wer gheen met waarheydt
ſegghen / maar is elck u'wer in ſÿn
eyghen ſake ſÿn eyghen Rechter.
Hoewel nu ſulck vonniſſe gheen
gheloof altoos en verdient / ſoo zÿn
elck u'wer vande drie laatſte moge-
lÿck daar inne wel met recht te ont-
ſchuldigen: dat het in u macht nyet
en is geweeſt ſodanigen vryen ende
wettighen Concilium te verſamen.
Maar vele achten dat ghy alle vie-
re ſwaarlÿck te recht mooght ont-
ſchuldight werden daar inne: dat
elck u'wer uyt onwÿſe yvers dronc-
kenheydt meer poocht ſÿne mede-
knechten te ſlaan/met d'Overheyts
macht/ of met u eygen banne/ oock
mede door miſbruyckte Schriftu-
ren/het onwÿſe volck aan u te hou-
den of tot u te trecken: Ja oock alle
menſchen/ende gemeynten/ die met
u in

u in allen articulen nyet eens gesint en zijn/(waar over ghy mannē hier nu versaamt/of de uwe/ſelf ooc den Luyterschē * beschuldight) dan met ontwijfelijck bewijs uwer ſendinghen ofte kercken den menschen te verſekeren wien ſy hooren/waar ſy blijven/of waar ſy gaan ſullen.

* Hier ſeggen de Gereformeerde den Luyterschen aan vernomen te hebben: dat ſy alle ander Gemeyntē/die met heur in allen poincten nyet eens gesint en zijn/verdoemen: dat ſy onder den name des vredes/ het zaat der oorloge uyt ſpreyden: dat ſy ſich op menschelijck ghewelt verlaten: twist inde kercke ſtroyen/ d'Overheyts macht misbruycken/ende dat ſy tegen t'exempel Christi ende ſijnre Apostolen/ anderen verdoemen / eer ſy overtuyght ende verwonnen zijn / pag. 15.16. Sendtbrief der Dienaren dies Godes woort inde gereformeerde kercken/ in Nederlandt/verkondighen aan de ghene die een ſeker boeck gemaackt hebben/ datmen noemt het Berchsche of Concordie boeck. t'Antwerpen by Gilles vanden Rade/1580.

Dit verdoemen verfoeyde Luther inde Ro. Paus. ibidem pag. 17. Ende noch: So ſiet wel toe met wat gewiſſen dat ghy ons luyden ſodanighen wettighen t'ſamenſprekinghe kondt ont ſeggen: ofte met wat conſcientie dat ghy, lieden ſo vele kercken onverhoort in haren defenſien ende nyet verwonnen/ ſult macht hebben te verdoemen: recht als of ghy de overſte Heeren ende volmachtigh waart om over alle kercken / al om te ghebieden ende de ſelve te ſtraffen. Ibidem pag. 91.

Heeft oock yemandt uwer drien ſijn beroep ende kercke tot noch toe een hayrken ſekerder bewesen/ dan de Roomsche kercke haar ſucceſſie? Immers ghy nyet/ mannen / noch gheen uwer mede-Dienaren.

Noch waar dit eenighſins lijdelijck/ ſoo elck uwer drie kercken onderlinghen malkanderen / ende andere byſondere menſchen neven ſich mochten lijden/met heur exercitien: ſo u noch nyet vergheten mach zijn hoe ghy ſelfs noch binnen weynigh Jaren herwaarts / plaght te bidden/ om met uwe kercken oeffeningen geleden te wordē tot ruſt uwer conſcientien.

Inde Sendtbrief aande Co. Majeſteyt van Spangien/van wegen den Prince van Orangien/der Staten van Hollandt/etc. ghedruckt tot Dordrecht Anno 1573. wy en verſoecken vā uwe gehoorſaamheyt nyet ontſlagē te weſen / maar alleen dat onſe Conſcientien voor God den Heere moghen bevrijdt blijven: dat wy ſijn heyligh woort moghen hooren eñ dat ſelve navolgen/ om rekeninge van onſe zielen den alderopperſten rechter/ ten jonxten dage te mogen gheven. Item noch inden Requeſte/ aan ſijn Alteſe/ eñ den Raat van Staten der Nederlanden/vande Proteſtanten/ willende leven na de reformatie vanden Euangelie/ den 22. Junij/Anno 1578. Sy begheeren ende verſoecken ootmoedelijck / door't middel der Staten generaal te moghen verſien voor heur int ſtuck der vrye openbare exercitie/van haar voorſz Religie/etc. Ende noch: Dat het u believe wechnemende alle oorſakē van miſtrouwen/ ende quaat vermoeden tuſſchen d'arme onderſaten der Nederlandē/die d'oogen altſamen hebben op u/eenigh middel te vinden omme toe te laten ten behaghen ende ghenoeghen van yegelijck/een gelijcke oeffeninge van beyde Religions/ tot dat het God belieft ſal hebben/etc. Door't middel van een goedt heyligh eñ vry Generaal (of ten minſten Nationaal) Concilium/te vereenighen de twiſten/ die wy ſien te weſen in deſe Landen / nopende t'ſtuck vande Religie.

Maar dits verde te ſoecken by de ghene onder u/ die des Overheydts macht voor ſich hebben. Komt dit over-een met het vorige roepen/dat het gheloof met Religions exercitie vry behoort te zijn? Alſoo en wil nu nyemant anderen neven ſich lijden.

Wat anders heeft elck uwer/ alſmen u nyet wilde lijden / meeſt veroorſaackt (ende noch ſal in veel onwijſe yveraars) eē kerck op te richten? Segdy: Wy bouwen geen nieuwe kercken / maar reformeren als Elias dede:

Wel-aan/hebdy/als hy hadde/be- 3.Reg.18.30
vel van Gode daar toe: waarom en doedy dat/ſo hy dede/ dē volcke tot heur verſekerheydt nyet blijcken? Hebdy ooc ſulck bevel nyet: ſal nyet opentlijck blijcken dat ghy het onwetende volck miſleydet?

Het is immers ſonde/mannen/al Rom.14.33
wat nyet gheſchiet uyten gheloove. Hebdy dan des gheen bevel gehadt van Gode/ ſo en hebdy ſijn woordt

nyet tot sulck werck van reforme-
ren. Mach't oock recht geloof zijn
daar gheen woort Godes af en is?

Doedy dan self dit groote werck
nyet uyt Godes bevel / maar uyt u
selfs goetduncken: nyet uytē geloo-
ve/maar sondelijck: sal het onwijse
volck mede uyt ongheloove/ sonder
alle sekerheydt sich in uwe kercken
moghen begeven/ sonder sich met u
te besondighen?

Hier toe arbeyt ghy nochtans so
Mat.23.17. langher so meerder om te proselyte-
ren / eñ besondight u hier inne met-
tē volcke hoe langer hoe swaarlijc-
ker. T'welck by u met rechten ernst
bedacht zijnde/ de liefde uyt medoo-
ghen des armen volcx soude verbie-
den. Immers u luyden/ Mannē/ter
tijt toe ghy soo waarlijck/als open-
baarlijck uwe leere eñ sendinghe de
ware sult hebben bewesen.

Die wort voor onwaar te zijn be-
schuldight by my / eñ dat nyet hey-
melijck / maar openbaarlijck/ nyet
sonder oorlof/ maar met believen/
ja ter ordonnantie vande Overheyt
self in Hollandt. Hebben de uwe die
moghen verantwoorden? Alle man
weet wel neen.

Want als ick heur eenige maan-
den lange inden Haghe (alwaar ick
om dien handels wille was gaan
woonē) verwachtede/om aē weer-
zijden / weder te komen / ende t'be-
gonnen web af te weven/ volghens
het afscheyt ons ten beydē zijden by
den Heeren Commissarissen ghege-
ven: so zijn sy achter gebleven/ blij-
ven noch achter / eñ laten uwe Ca-
techismale leere in schanden steken/
sonder die te konnen waar te zijn
bewijsen.

Mooghdy die onwijse voorvech-
ters uwer leere noch voor ghetrou-
we dienarē prijsen? Soudē dat wa-
Luc.21.15. re Jongerē Christi wesen? Of feylen
nu des Meesters beloften? Die seyt:
ick sal u eenen mondt ende wijsheyt
gheven : den welcken nyet en sullen
konnen teghenspreken / noch tegen-
staan/ alle die sich teghen u stellen.

U betamet dan Mannen/ hebdy
liefde ende wijsheyt / dese argernis-
se uwer leere wech te nemen / die de
voorsz uwe onrijpe Delfsche metdie-
narē onwijselijck veroorsaact heb-
ben. u L. mogent oock bestaan buy-
ten ghevaarlijckheydt/ kosten ende
schade.

Want het heeft den Heeren Sta-
ten Anno 1583. noch anderwerven
belieft te bevelen by heur E.E. mis-
siven/ datmē desen handel soude be-
ginnen / om te voleynden / tot heyl/
rust/eñ eendracht deser Landtsaten.

Dat voornemen moetmen noch
betrouwē by de selve heur E.E. on-
verandert te wesen: so men nyet ca-
lumnierende en wil seggen/dat heur
E.Ers liefde totter Landtsatē heyl
nu verkout is.

Immers vele souden meynen/of
schoon de selve sulcx te bestaan u ge-
boden / (dat nyet te vermoeden en
is) dat u luyden dan soude betamen
t'antwoordē mette Apostelen: Oor- Actor.4.19.
deelt of't recht is voor Gode u meer
dan Gode te ghehoorsamen?

Of merct ghy nu nyet / so wel als
uwe mede-dienaren noch Anno 80.
wel hebben konnen mercken / wat
swarigheyt te beduchten staat voor
t'landt/ daar d'een kercke sich meer
op d'Overheydts macht dan op
waarheyt verlatende / anderē nyet
en willen ghedoogen: sonder te wil-
len haar leere Christelijcker wijse
verantwoorden/eñ heurs gheloofs
rekenschap te gheven/ tot voorhoe-
dinghe van inlandtsche twist.

Die schrijven/in't voorsz Berchsche boeck/
totten Luyterschē also: Want so ghy nyet ge-
heel ende al van uwen verstande eñ zijt be-
rooft/so siet ghy wel dat dit is het voornemen
onser alghemeyne vyanden (onder de welcke
de sommighe seer machtigh zijn / ende die tot
op dese tijdt de Ghemeynte vervolght hebben)
alsse de sake nu sullen so verde ghebrocht heb-
ben

ven door u lieder toedoen/ dat nyemandt in't Keyserrijcke sal moghen plaatse hebben dan Papisten/ eñ de gene die dat Berchsche boeck sullen hebben onderschreven/ dat se alsdan hem betrouwende ende verlatende op het aansien ende de ghewapende macht des Rijcx/ alle de andere sullen pogen uyt het Rijck te bannen/ die met u lieden nyet van eenrehande gesintheydt en zijn. Maar hoe vele datter van dien zijn/ die uwe leeringhe nyet en konnen aanhanghen/ nyet alleen onder den ghenen/ die Zwingli leeringe nyet versmaden/ maar oock onder de gene die de Confessie van Ausburch onderschreven hebben: wat noot is het sulcx te verhalen? Soo't dan soo verde quame/ dat de Vorsten/ de welcke uwen raat volghende tot soo onsalighe raatslaghen gheneyght zijn/ alle de voorsz met gewapender handt souden soecken te verdrijvē/ wie en siet nyet met wat een schandelijcke ende grousame inlandtsche oorloghe dat gheheele Duytslandt/ u lieder Vaderlandt soude afghebrant werden? etc.

Over mijn zijde ben ick noch/ als voor/ bereydt/ om my van u metter waarheyt (hebdyse ergens inne) te latē onderwijsen. Dat zijdy dā ooc schuldigh te doen/ immers oock te ondersoecken of de uwe dat vermogen/ wantmē noch met geen waarheyt en mach seggē/ dat ick ergens inne vanden uwen met waarheydt overtuyght ben/ swijge hartneckelijck in dolinghe ghebleven.

Daar teghen betamet oock my: oock volgens der Delfsche dienaren eyghen verklaren in druck ende in schriften aan my (die nyet een cleyne of eensame/ maar veel dolinghen in uwen Catechismo wete) die aan te wijsen/ te bestraffen/ ende den genen die de Gemeynte bevolen zijn/ daar vā te waarschouwē: want sulcx een yeghelijck Christen gheoorloft/ ja oock schuldigh is/ ende sulcx onverbeurt mach eñ behoort aan te wijsen/ soo der Delfsche Predicanten schrift aan my/ ende heur valsch wroeghschrift aanden Heeren Staten van my in openbaren druck betuyghen.

In een brief aan my uyt Delft vanden 15. November 1577. Want dewijle wy hebben de Apostelsche gesonde leere/ de rechte instellinghe der Sacramenten/ den waren Godtsdienst/ ja oock de forme van een Christelijcke Ghemeynte inden Woorde Godes vervatet ende voorghebeeldet/ so is het eenen yeghelijcken Christen gheoorloft de vergaderinge ende gheineynte sijns tijts daar na te examineren/ ende te sien of sy daar mede over-een komt.

So hy bevindt dat de Gemeynte sijns tijts vande ghesonde leere afgheweken is/ den waren Godsdienst vervalscht/ de Sacramenten in afgoderie verandert heeft: so en ist hem niet alleen gheoorloft/ maar hy is oock schuldigh sulcke misbruycken te bestraffen/ ende den genen die de voorsz ghemeynten bevolen zijn/ daar van te waarschouwen: op dat het door haar middel mochte ghebetert worden. Dit heeft Lutherus ende Zwinglius ten eersten gedaan. Ergo so en hebben sy nyet meer ghedaan/ dan een ghemeyn Christen gheoorloft is/ etc. Ende int voorsz valsch wroeghschrift aanden Staten/ ghenaamt Remonstrantie/ ondertey ckent Arnoldus ende Reginaldus Donteclock/ ende ghedruckt Anno 1583. tot Delft by Aalbert Henricxz. segghen sy al so: Even gaerne belijden wy oock/ dat inde Gereformeerde Kercke/ soo wel valsche leere kan inkruypen/ alsse inde oude kercke ghekropen is: eñ staat over sulcx/ nu so wel als eertijts/ op de leere te lettē: inde welcke so yemant onsuyverheydt bevindt/ hy onverbeurt/ de selve mach ende behoort aan te wijsen.

Ick dan grove ende onlijdelijcke dolinghen in uwen Catechismo vindende/ hebbe de selve de Predicanten van Delft voorsz eerst aangewesen by besloten Missiven/ oock by monde/ ende daar na/ de selve loey ende onhandtsaam bevonden hebbende/ aanden Heeren Staten selve/ ende hebbe daar aan gedaan dat elck ghemeyn Christen te doen schuldigh ende gheoorloft is.

Maar want sy (so voor staat) anders hebben ghedaan dan getrouwe Leeraren te doen schuldigh zijn/ uyter aangestelder Disputatien in den Haghe wech zijn ghebleven/ teghen der Heeren Staten bevelen/ van te voleynden/ eñ dit al tot grooten schandale van uwe leere.

So erbiede ick my noch/ volgens der Heeren Staten ordonnantie/ tot volvoeringhe vant voorsz besprek/ bereydt teghen u allen/ of tegen den ghenen dient u L. my tegen te stellen sal gelieven: omme hier terstont/

of waar ende wanneer het u sal believen/ den begonnen handel voorsz te volvoeren / ende dat mondelijck inde penne voor alle man/of by wissel-schriften/ om in druck ghegheven te worden / (soo't alleman aangaat) welcke laatste wijse rustelijck ende in stilheyt kan gheschieden.

Midts u L. in rechter trouwen versekerende / de Waarheyt ter eeren / ende flucx te sullen wijcken/ waar inne/eñ soo haast ick sal konnen mercken haar over uwe zijde te wesen sonder eenigh wedersprekken: maar soo't oock anders gevalt / en hope ick met Godes hulpe haar nemmermeer te beswijcken.

V. L. sullen heur believen doen. Neemdy dese mijne aanbiedinghe aan / ghy sult Christelijck doen. Of neen/ so dencke ick mijne conscientie so luttel te ontrustē door langer in't ongheoorloft swijghen in so hooghwichtighen sake tot uwe dolinge te rusten:als andere nyet en mogē rusten/ om elckerlijcx Conscientie door nieuwe dwang te onrustē/ tot heur eyghen rust/ bate ende ghemack.

Al niet jegenstaande my wel kond is/oock uyt ervaringe/wat gonste/ danck eñ loon des Waarheyts Dienarē behalē by de werelt: die welcke pluymstrijckers ende logensprekers lieft ende eert.

Sonderlinghen oock nadien ; behalven 'tghene boven ghescreven is ; de kercken-dienaren tot Delft upten name vande ghemeente/ende bewilliginghe des kercken-raadts tot Delft/aanghenomen eñ belooft hebben / in een schrift daar van in mijnen handen / ende by Donderclock ghescreven/ oock by hem/ by Arent Cornelisz. eñ Pieter Jansz. gheonderteyckent wesende/ te handelen de schriften (sonder aan te sien van wien die quamen) van t'stuck vander Erfsonden/ vande Vrye wille / vande Predestinatie/ Justificatie / Sichtbare Kercke/ Sendinghe der dienaren / Onderhoudinghe des Wets Godes in desen leven / ende vande macht des Overheyts teghen de verstoorders der kercken / beneven toeseggighe oock dat sy derhalven niemant aan d'Overheydt en souden beswaren nochte beclaghen/ Ec.

Ooc mede int Vroeghschrift aanden Staten/genaamt Remonstrantie/daar oock staat in druck heur belijdinghe van desen in deser wijsen : Want alsoo eenighe die in sommighe poincten verstrickt waren/ ende gheacht wilden zijn na de waarheydt te staan / aan ons versochten / dat wy tot haar onderwijsinghe met Coornhert wilden handelen / ende wy de selve afsloeghen: welverstaande nochtans dat ons wel te wille was/met yemant anders die sy mochten voortbrenghen (t'ghebrande kindt vreest voor t'vuyr) in heur presentie te sprekē: ja bereydt zijnde opte argumenten/ die sy tot bewijs van haar opinien wisten (schriftelijck seydt de acte/ sonder aan te sien van wien die quamen) voor te stellen/ schriftelijck tot ghemeene nuttigheydt te antwoorden/ ten eynde dat onse voorsz weygheringhe nyet gheduydet en soude werden / als of wy gheen raadt wisten tot verantwoordinghe onser leere : Soo hebben wy tot haarluyder begheerte een seker debat ende handel tegen onse leere vande Erfsonde/ welck sy ons leveren souden/ aanghenomen/te wederlegghen/ende voorts met onsen handtteecken belooft / dat stuck der leere afghehandelt zijnde / te komen tot d'andere daar in sy ongherust waren/etc.

De Delfsche Predicanten voornoemt / ten halven ghekomen wesende inden handel vande Erfsonde/lietē die steken:daar inne sy al te weynigh achteden op heur noodtlijcke ende solemnele beloften / gheschiet (soo sy schrijven) onder heure handen / upten name vande gheneynte tot Delft eñ desselven kerckenraads bewilliginghe/sonder eenighsins daar toe veroorsaackt te wesen/ dan door haar eyghen loepheydt/soo de voorsz Remonstrantie of vroeghschrift opentlijck mede brengt.

Eñ so hebbē sy oock nyet voorder willen handelen van d'ander voorghenoemde stucken / nyet seer trou-

welijck

welÿck op heur voorſz beloſten (om heur twÿfelÿcke medebroeders te onderwÿſen) ſo ſolemnelÿc gedaan/ lettende / nochte op heur ſchuldighe ampts plicht tot heurder ſchapen verſekeringe: maar ſcheyden uyt al de voorgenomē handel van al d'ander ſtuckē voorſz/ tot dat ſy ter oorſaken van mÿn aanbieden aanden Heerē Staten opte Proeve desCatechiſmi/ gedrongen waren de ſelve te beant'woordē/ waar uyt ſy mede zÿn geſcheyden/ latende de ſelve ten halven mede ſteken / tegē het voornemen der Heeren Staten in heur E.Ets Miſſiven aan my / noch in mÿnen handen weſende.

Daaromme ſo u L. verſtant ende wÿſheyt hebbende / belieſt voort te varen in't verantwoordē uwer leere inder manieren voorſz / of beter die ghy ſult moghen bedencken / ick ben,/ ſoo gheſeydt is/ daar toe inden Heere bereydt.

Indien oock de ſelve dat weygeren/ dencke ick dan uyt noodtdrang mÿns gewetens tot u aller/ ende aller menſchen beſten/ noch onlancx te laten ſien dat ick tot de Catechiſmale grove dolingen lange / ja al te lange geruſt hebbe/ niet jegenſtaande ick met Schriftuerlÿcke Waarheyt daar tegē vermach te ſpreken.

Lieve mannen ende vrunden / de menſch-lievende God jonne u door ſÿnen lieven Sone in deſen/ eñ allen anderen deſſelvens gheeſt der wÿſheyt/ Amen.

Gheſchreven binnen der Goude/ den 27. Auguſti/ Anno 1589.

By my u L. aller dienſtſchuldighen

D. V. Coornhert.

Ende op dat elck daar op te beter mach letten/ ſoo werden hier geſtelt eenige vande nieuwe fundamentale woorden ende argherlÿcke ſproken vande Catechiſmale leere/ die de H. Schrift nyet en ſpreeckt.

techis.
w.

5. « Dat de menſche de gheboden van
« de liefde nyet volcomelijck can hou-
« den.

114. Dat de alderheylighſte, ſoo langhe ſy in deſen leven zijn, maar een cleyn beginſel der ghehoorſaamheyt hebben.

62. Dat de beſte werckē vande rechtvaerdige met ſonde bevleckt zijn.

Dat God den menſchen op ſtraf beveelt, 'tghene ſy nyet vermogen. Calvijn Inſtit. iij. §. 94.

9. Dat hy nyet doen en can.

16. Dat de menſchelijcke Nature gheſondight heeft.

7. Dat de Nature is verdorven, Dat alle menſchen in ſonden ontfanghen ende gheboren worden. 7.

Van alle goede gaven ende vermoghen zijn berooft. 9.

Contrarie de Confeſſie artic. 14.

Onbequaam zijn tot alle goedt, gheneyght tot alle quaat ende ſtedes blijven. 8.

Tot alle booſheyt gheneyght. 60.

Van naturen geneyght God ende haren Naaſten te haten. 5.

Eñ dat uyt den val der eerſte Voorouderen. 7.

Dat wy volcomelijck moeten betalen. Calvijn Inſtit. ij. boeck, 5. cap. 19. §. 1. §. 12. 12.

Dat de rechtvaerdigheydt Godts vorderde, dat de menſchelijcke Nature die geſondight hadde, daar voor ſoude betalen. 16.

Dat Godt hem ſchrickelijck ver- 10.

toornt over de aangheboren ſonde.
10. Dat Godt die tijdelijck ende eeu-
wigh wil ſtraffen.
12. Dat God wil dat ſijne gherechtig-
heyt ghenoegh gheſchiede.
11. Dat Gods gherechtigheyt eyſcht,
dat de ſonde welcke tegen de alder-
hooghſte Majeſteyt Gods gedaan is,
oock met de hooghſte, dat is met de
eeuwighe ſtraf aan lijf en ziel ghe-
ſtraft werde, &c.

Met meer diergheljjcke.

Maar ſeydt ſulcx de H. Schrift?
nerghens. Recht anders tuyght de
waarheydt ſelve / die ſeydt / dat de
« menſche vergheven ſal worden nyet
« alleen alle ſonde , maar oock alle
« blaſphemie, (Matth.12.31.) ſon-
der eenighe daar uyt te ſonderen/
dan die teghen den H. Gheeſt ghe-
ſchiedt. Dat Adam teghens 'tver-
bodt Gods heeft gheſondight/ ſeyt
de H. Schrift/maar nyet dat hy te-
ghen Godt gheblaſphemeert heeft.
Wie vintmen die nyet en heeft ghe-
ſondight teghen Gode? Die ſonde
is dan mede / ſoo wel als Adams
« ſonde/ teghens d'alderhooghſte Ma-
« jeſteyt Gods ende tegen den oneyn-
Cont. « delijcken Godt ghedaan: Eyſcht nu
Pſal.103. « Gods gherechtigheyt dat elcke ſon-
8.9.10. « de daar teghens ghedaan oock met
Mich.7. « d'alderhooghſte, dat is mette eeu-
18,19. « wighe ſtraffe aan lijf ende ziele ghe-
« ſtraft werde, ſo en mach nyemandt
ſaligheydt hopen. Is dit een troo-
ſtelijck Evangelie of blijde verkun-
Levit.10.1. dinghe? Dit vreemde nieuwe vyer
roocken ſy voor den Heere uyt hare
duyſtere vaten der menſchelijcke
Reſpon. ad opinie vande vreemde ſchulde / blij-
Calum.Ne- vende erfſtraf/ende verdoemelijcke
bulonis fol. Predeſtinatie ſo ſy die leeren: Waar
105. Inſtit.iij. « deur God (ſo Calvijn ront-uyt ſeyt)
boeck,23. « d'onnooſele vrucht van moeders
cap. ſ.7. « borſten ruckt ende in den eeuwigen
ſ.9.ſ.3.ſ.6. « doodt werpt, &c. eerſe het oordeel
Item ij. boeck « des doodts connen verdienen, &c.
1.cap.ſ.8.

alſo ſy haar verdoemenis metbren- »
ghen van moeders buyck, &c. »
Vreeſen ſy mede nyet van dit
vreemde vyer verſlonden te wer- Leb.10.1.2.
den? ſal hen oordeel met barmher- Jacob.2.13.
tigheyt gheſchieden / die ongheroe- Mat.7.1.2
pen ſo openbaarlijck in Godes oor-
deelen treden?
Sal't oock yemant vreemt ghe-
ven / dat de gheloovers van ſulcke
leere gheneyght zijn om Gode te ha-
ten? nadien ſy den lieven eñ barm-
hertigen Godt ſo ſtrenghe ende als
een Tyran afmalen? ende de men-
ſchen van naturen ſoo ſnoode / ſoo
boos ende van ſoo quade conditie
maken/ door Adams val ende Go-
des Predeſtinatie / datmen die vol-
ghens hen leere nyet en ſoude con-
nen lief hebben. Sulcx dattet men-
ſchelijck gheſlacht eer ſoude moeten
verblijden in de vermenighvuldin-
ghe van haar vee of beeſten / als in
de kinderen der menſchen / daarſe
nootelijck in moeten bedroeven/ ge-
merckt die na hen leere meeſt al tot
de eeuwighe verdoemeniſſe werden »
gheboren, door Adams val, daar »
Godt maar eenighe byſondere per- »
ſonen uyt verkieſt, die oock ſo noot- »
ſakelijck buyten haar toedoen moe- »
ten ſaligh worden: als al d'andere »
buyten haar ſchulde eewelijck moe- »
ten verdoemt blijven. Soo dat de »
kinder-ſaligheyt / ja het leven van't
meerdeel der menſchen (na deſe
leere) geen ſegen of weldaat / maar
de alderarghſte ende hatelijckſte
vloeck ende doot ſoude zijn/ende be-
ter datſe noyt gheboren waren/ na Mat.26.24
het oordeel vande redelijcke men-
ſchen: Die hare kinderen alle goedt Matt.7.11.
ende gheen quaat jonnen/oock nyet Luc.11.11.
en ſtraffen/ dan om hare eygen wel 12.13.
verſchulde miſdaat/ ende veel meer
vergheven / waar inne ſy meerder
liefde / barmhertigheyt ende recht-
vaerdigheyt ſouden bethoonen/als
ſodanighe weder-ſchriftelijcke leere
God

God den Vader eñ goeden Schepper tot sijne schepselen toeschrijft/ teghens desselfs eyghenschappen/ nature ende tuyghenis der heyligher Schrifturen. Want die betuyght

" Dat God ghenadigh, [a] barmher-
" tigh ende goet is, geduldigh eñ van
" grooter goedertierenheydt. [a] Psal. 145.8/ 118.1/ 34.9. Isa.54.8.

Nyet [b] verstoort is, dan voor eenen cleynen tijdt, tot castijdinge, oeffeninge ende verbeteringe der menschen. [b] Jer.3.12. Mich.7.18.19. Psal.78.38.39/ 77.8.9/ 30.6/ 103.8.9.10.

Also hy den doodt der [c] sondaren selve nyet en wil (veel min der [d] onnooselen, of onschuldigen) of datter yemandt verloren [e] blijve. [c] Ezech. 18.32/ 33.11. Isa.25.8. Sap.11.27. [d] Jon.4.11. Matt.19.14. [e] 2.Pet. 3.9.

Maar dat alle [f] menschen hen bekeeren eñ saligh werden. [f] 1.Tim. 2.4/ 4.10. 2.Pet.3.9. Ezech.18.23/ 33.11.

Dat sijne barmhertigheyt over alle vleesch [g], ende de wercken sijner handen gaat. [g] Eccles.18.12. Sap. 11.24/ 12.1. Psalm 57.11/ 108.5/ 145.9.

Dat hy uyt rechtvaerdigheydt barmhertigh is, vermidts hy de [h] swackheydt sijner schepselen kent. [h] Psalm 103.13/ 78.38.39. Eccles. 7.8.9. Sap.12.7.9.

Die hy [i] gemaackt heeft, sy nyet haar selven. [i] Psal.100.4.5.

Vande welcke hy nyet en eyscht boven [k] vermogen. [k] 1.Cor.10.13. 1.Pet.5.8.9.10. Phil.2.13. 2.Cor. 1.5.8.9.10. Num. 14. 9.22.23.29. Prov.24.11.12. Jac.4.17. Deut. 30.11.14/ 22.25.27. Luce 10. 27. Marc.12.31. Joan.16.12. scheldt sulcx inden Phariseen Luc.11.46.

Dat hy de eeuwighe onveranderlijcke [l] liefde is. [l] 1.Joan.4.8. Sapient. 11. 24.

Dat hy de werelt [m] ende die hem vyandt waren, soo lief heeft, dat hy sijnen eenighen Sone heeft gegeven. [m] Joan.3.16.17/ 1.29. Rom.5.8.10 Ephes.2.4.6.

Dat sijn ghenade meer [n] overvloeyende is, dan de sonde. [n] Rom. 5.15.17.20. 1.Tim.1.14.15.

Op dat door Christum al [o] versoent, [p] verlost ende [q] vernieut soude werden dat op der aerden is ende in den Hemel. [o] Col.1.19.20. 1.Joan. 2.2. 2.Cor.5.10.18. Rom.3.25. 1.Joan. 4.10/ 11. 9. [p] 1.Timoth. 2.6.4.&c. [q] Eph.1.10. Joan.1.29.

Ende dat sulcx al vervult [r] is in Christo. [r] Joan.19.30.

[s] Die voor allen is ghestorven. [s] 2.Cor.5.15. 1.Timot.2.6. Rom. 5.17.18. Hebr.2.9.

Waar blijft hier nu noch de straffe vander Nature verdorventheyt/ hatelijcke gheneyghtheydt van te moeten sondigen; Godes eysch van voldoeninghe/ schrickelijcke toorne/ ende de hooghste eeuwighe straffe der onschuldighe afcomste Adams/ om sijne eenighe sonde: Die (geloovigh ende herboren zijnde) in Christo vergheven / voldaan/ daar van verlost/ ende selve gebetert is? Hoe mochte hy dan de selve sijne nacomelinghen aan-erven/ soo sluyden dat leeren?

Godt en is nyet als een man dat " Num.23.19.
hy soude lieghen: noch als een men- "
schen sone, dat hy soude veranderen? "
soude hy't segghen ende nyet doen? "
soude hy spreken ende dat nyet be- "
vestighen? "

Want God heeft, **segghen sy (in de belijdenis van haar gheloove)** Artic.17.
Adam ghesocht doen hy al bevende van hem vloodt, hem vertroostende mettet beloven sijns Soons, die hy hem geven wilde, &c. om hem saligh te maken.

Artic.20. Wy ghelooven (segghen sy noch) dat nademaal God volcomen barmhertigh ende oock gantsch rechtvaerdigh is: sijnen Sone heeft gesonden om aan te nemen de Nature in welcke de ongehoorsaamheyt ghe-schiedt was, om in de selve te voldoen, &c.

Artic.21. Ende die heeft hem selve ghestelt voor sijnen Vader, om sijn gramschap te stillen, ende hem selven met volle voldoeninghe gheoffert, &c.

Artic. 34. Item noch / Dat Christus nyet min sijn bloedt ghestort heeft om de cleyne kinderkens der gheloovigen, dan voor de volwassen, &c.

Antw. opte Vraghen. **Soo leert oock de Catechismus/ dat Christus**

18. Tot een volcomen verlossinghe ende gerechtigheyt is geschoncken.

36. en 16. Den toorn Godts tegen de sonde des *gantschen* menschelijcken geslachts ghedraghen.

39.52. Den vloeck op hem ghenomen.

86. Ons met sijn bloedt gecocht ende vry ghemaackt heeft.

31. Deur sijne offerhande.

73. De sonden wech ghenomen.

66. Vergiffenis verworven.

79.59. Voor de sonden genoegh gedaan, betaalt.

1. Ia volcomelijck betaalt heeft.

Ghelooft nu de Catechismus ontwijfelijck alle sulcx: namelijck dat Christus voor Adams sonde volcomelijck gheboet ende sijn schulde volcomelijck voldaan ende betaalt heeft: Hoe machmen ghelooven/ dat de Rechtvaerdige (swijge de barmhertige God/ de Vader Iesu Christi) na sulcke volcomen boete ende betalinghe / noch soo schrickelijck vertoornt, oock over de aanghebo-
Vraag.10. ren sonde (**dat Adams sonde is/ soo de Catechismus seydt**) dat hy noch gelijckewel, die door een rechtvaerdigh oordeel tijdelijck ende eeuwelijck wil straffen? **Ghelooft wederom de Catechismus dit waarachtigh te wesen / te weten / dat Godt oock de** aangeboren sonde, **nu noch** „
ghelijckewel na de volcomen boete ende betalinge/ door Christum daar voor ghedaan / tijdelijck ende eeu- „
welijck wil straffen (**so de selve Cate-** „
chismus mede opentlijck seydt) hoe mach de Catechismus daar beneven ghelooven / dat God rechtvaerdigh (ick swijge versoent en barmhertigh) is? Of ist rechtvaerdigheyt twee boeten ende twee betalingen voor een eenighe sonde ende schuldt te eyschen ende te nemen? ende d'onschuldige voor en om den schuldighen / eeuwelijck alsoo te straffen ende te verdoemen / als sy leeren? So moet volghen uyt dese leere des Catechismi (soo die waarachtigh is) een van beyden: te weten / dat Christus de schulde ende sonde Adams nyet volcomelijck en heeft betaalt ende gheboet: of dat Godt nyet rechtvaerdigh en is. Maar want dit beyde onwaarachtighe/ valsche ende Godts-lasterlijcke saken zijn/ en mach ick geen van beyden ghelooven: maar wel dat de Catechismus hier leert / saken / die onwaarachtigh ende verworpelijck zijn.

Sy leeren selfs dat Adam gheloovigh/ bekeert ende herboren is gheweest: so heeft Adam doen terstont ghehadt so volcomen vergevinghe „
van sijne sonden, dat hem Godt die „ Catech.
nyet meer toe en rekende. Ende is „ Antw.60.
soo volcomen gherechtvaerdight al „
hadde hy noyt sonde ghedaan. Also „ Antw.84.
de gheloovighe waarachtelijck alle „
hare sonden van God om de verdien- „
sten Christi vergheven zijn. „

Maar Godt waarlijck vergeeft ende geen sonde meer toe en rekent/ daar neemt Godt metter daadt de straffe wech. Ist (**seydt Calvijn**) dat Inst.ix.f.48.
Godt de sonde noch straft, so rekent hyse toe: Wat soude (**seydt hy noch**)

Chri-

Instit. 9. 49. Christus ons gebaet hebben, so daar noch straf voor de sonde gheeysсht worde? Ezech. 18. 22. Isa. 38. 17.
" Mich. 7. 10. Psalm 31. 2. Want de
" verghevinghe der sonden, moetmen
" bekennen een voornemen in God te
" zijn, om de sondē nyet te straffen, &c.
Parabia " Het blijckt (seggen de Predican-
de Arent " ten) uyt den Woorde Godts veel te
Cornelisz " claar, dat Godt ghesamentlijck de
de Disputatie. " sonde met de straffe den boetvaerdi-
" ghen vergheeft, allegerende:
" Dat Godt de sonde inder eeuwig-
" heydt nyet en wil ghedencken, Je-
" rem. 31. 44.
" Dat hyse achter sijnē rugge werpt,
" Isai. 39.
" Dat hyse uyt doet als eenen nevel,
" Isai. 44. 22. &c.

Is dan den ghelovighen ende boetvaerdighen Adam de sonde self met de straffe ghesamentlijck vergheven ende van hem wech ghenomen / door d'overvloedige ghenade
Heb. 13. 8. bewesen in Christo Jesu die van eewighepdt is: Hoe mach waar zijn / dat al het menschelijck ghеslacht / daarom noch ghestraft werdt met verdorven Nature, quade genegentheydt van Godt ende den Naasten te haten; ende 'tnoodtsakelijck sondighen / of altijdt te moeten sondighen (heeft God / die self d'oneyndelijcke goethept / deughde ende rechtvaerdigheydt is / nu lust in sonde / ende
Psal. 45. 8. boosheyt / die hy ‡ haat ende nyet en
Prov. 6. 16. * wil?) ende sal Godt daarenboven
Psal. 5. 7. om't doen ghedoogen ende draghen van die alderswaarste straffe van sondighen / ende de hatelijcke geneghentheyt / so schrickelijck noch ver-
Catechis. 10. toornen, dat hy die eeuwigh ende tijdelijck wil straffen? Mach sulcx gheleert werden sonder de voldoeninghe / versoeninghe ende verdiensten onses Salighmaeckers Jesu Christi te verclepnen / ja te loochenen? of God te houden voor wreet / onversoenelijck ende onrechtvaerdigh: als die de voldaan ende betaalde schulde ende de vergheven sonde / ende wechghenomen straffe / noch telcken soude epschen / tydelijck "
ende eeuwelijck straffen (nyet aan "
den misdoender Adam selve / maar) aan dessels onschuldighe afcomste: dat beyde een grouwel voor God is, te weten, d'onschuldighe te straffen ende den schuldighen vry te laten.
Proverb. 17. 15. Verde is sulcx van Godt / die al des werelts * rechter is / een rechtvaerdigh Godt / die soo grooten † metdooghen met den sondaar self heeft / die den doodt der ‡ Godtloosen self nyet en wil / veel min der onnooselen. Verde vā Godes goethept / liefde ende rechtvaerdige oordeelen ons geopenbaart in sijn heyligh ende troostelijck woort.

*Gen. 18. 23. 25.
† Ose. 11. 9.
Gen. 6. 6.
Jone 3. 10.
Jer. 18. 18/ 26. 3. 18.
Psal. 107/ 145.
‡ Eze. 33. 11/ 18. 23. 32.

Ezech. 33. 21.
Isa. 5. 3.
Exod. 32. 33.

Maar waarom soude God noch soo schrickelijck vertoornen, soudet zijn om de straffe vande verdorven nature (ende gheneyghtheydt tot boosheyt ende alle quaadt, &c.) die hy sijne schepselen self oplept en ordonneert / als een straffe om Adams sonde? Sullen die om datse buyten haar schult of toedoen soo ghebooren ende tot sulcke straffe geordonneert worden / daarom noch meerder straffe ende eeuwige verdoemenisse moeten lijden? Ende sal den Schepper eeuwelijck op sijne schepselen / daarom te meer vertoornen? Hoe can dit met Godes wijshept / rechtvaerdighept / goethepdt ende liefde / ende met de voldoeninghe Christi over-een comen? Strijdt dit nyet tegen alle reden / tegen Godes Nature / heylighe Schrifture ende den Catechismum selve? Wat gheloove verdient dan sulcken menschen leere? Ende op soodanighen quaden grondt vande blijvende sonde ende verdoemelijcke eeuwighe erf-straf pooghtmen de swaarste leer-poincten te bouwen.

Catechis. Vraag. 60. 5. 7.

Ende noch willen dese Luyden roemen

roemen ende schijnen te gheloobven
boven anderen vande voldoeninge/
versoeninge/ende verdiensten Chri=
sti : nyet teghenstaande sy uytdruc=
kelijck leeren/dat Christus de sonde
ende straffe vanden boetvaerdigen
Adams eene sonde nyet volcome=
lijck ghebetert / versoent / nochte
« wechghenomen heeft/seggende/dat
Cat. 10. « Godt daar schrickelijck over ver-
« toornt, die tijdelijck ende eewelijck
« wil straffen ; aan meest alle sijne na=
comelinghen ende kinderen eeuwe=
lijck : ende aan alle menschen tijde=
lijck. Sulcx dat Christus (na sulcke
leere) nyet alleen gheen Salighma=
ker des werelts/ nyet vande geloo=
vighe Voor-vaderen Adam ende
Noach (daar al het menschelijcke
gheslacht van is ghecomen) maar
oock gheen volcomen verlosser ende
Salighmaker en is van een eenigh
herboren mensch : alsoo die haar le=
Cat.60. « ven langh door (verdorven Nature,
7.5. « stedes gheneyght tot alle boosheyt,
« Godt ende Naasten te haten, &c.)
de straffe om Adams sonde noch al=
« tijdt moeten blijven sondighen: soo
Cat.114. « dat d'alderheylighste maar een cleyn
« beginsel der ghehoorsaamheydt en
« hebben, &c.
Wat ghelooве / wat opset ende
voornemen connen de luyden heb=
ben/die van joncx met sulcke vreem=
de opinien zijn inghenomen/ om het
quaat deur Godes ghenade geheel
te verlaten / heyligh ende deughde=
lijck te worden in Christo Jesu on=
sen Heere : ende met dien Emanuel
te strijden teghen de sonden om die
te overwinnen/ ende Godt voor de
overvloedighe ghenade in Christo
bewesen / te eeren / te loven ende te
dancken?
Wilmen dan nyet eens mercken/
dat des Catechismi onstichtelijck
ende onwaarachtigh spreken veel
menschen in sonden houdt/in grove
dolinge voert ende verargert / ende

dat sulcx so langher so meer staat te
duchten / soo sulcke vreemde leere
nyet en werdt verbetert ? Waar't
nyet beter ghesweghen / daar de
H. Schrift nyet en spreeckt / dã met
dusdanighe nieuwe tale sodanigh[e]
harde verdoemelijcke leere / hardt=
neckelijck te willẽ staande houden/
ende die noch te willen verschoo=
nen: met veel groote boecken/ Ser=
monen ende Predicatien daar op
ghemaackt / tot verclaringe vande
duystere opinien deses Catechismi:
Diemen oock in plaats vande hey=
lige Schrifture invoert/ inde Kerc=
ken verclaart ende predickt: als oft
een reghel des gheloofs ware ; die
alle Schoolmeesters eñ Predican=
ten voor goedt souden moeten be=
kennen / waar't datmen na hare
Synoden ende decreten te wercke
ginghe : Nyet teghenstaande den
Catechismus noyt te recht wette=
lijck geexamineert ende na volhoo=
ringe van partijen in't gemeen voor
oprecht ende schriftmatigh is be=
wesen: Maar daar teghen van my
ende anderen met Schriftuerlijcke
waarheyt wedersproken/ ter proe=
ve gestelt/ende voor onwaar open=
baarlijck beschuldight / die de Pre=
dicanten nyet en hebben willen of
connen verantwoorden / maar my
gewesen aan den HH. Staten: Als
of die met macht haar leere souden
moeten voorstaan?
Wat is dit anders dan (ter na=
volginghe van de Papisten) sijne
menschelijcke leeringhe ende dolin=
ghen/ diemen met gheen waarheyt
can beschermen/ met onbehoorlijc=
ke middelen/ namelijck met dwang
ende macht soecken voor te staan?
Ende te willen ghebieden over an= 1. Cor. 1.24.
derluyden ghelooве ende Conscien= 1. Petr. 5.3.
tie ? Want als de Godtsvruchtighe Jos. 24. 13.
verstanden (die alleen by de heylige 16.
Schrift blijven) dese menschelijcke
leere opentlijck ende vrymoedelijck
ver=

verwerpen ende tegenspreken (den haat eñ naamschendinghe der partydighen ghetroost zynde) sullen sy die dan oock willen lyden? of de sel-
…Justif. …an Len. …en V.J. " ve als verstoorders van hen uyter-
" lijcken Kercken-vrede beclagen ende
" doen straffen? met ghevanckenisse,
" aan den lijve, of met ghelt-boete, volghens den schoonen onderschept van eenighe Predicanten aan de HH. Staten Anno 1579. voorgheschreven ende overgheghеven?

…iet den …ief aen den …oninck by …belgdenis De Almachtighe Godt ghelieve de versochte wysheydt van de HH. Staten deser Landen voor sulcx te bewarē/ op dat sy hen macht nyet en laten mis bruycken, eñ geen executeurs vander Predicantē wreetheyt en werden, ende den Lidtmaten Christi aanden lyve straffen/ daarmē meynt Ketters upt te roeden met verderf van Landt ende Luyden: Soo ick heb bewesen dat meest gebeurt is/ daar dese Landtverderflycke ende ziel-moordighe opinie van't vervolgen/ ghevolght is/ in myne Boecken van't Ketterdooden, teghen J. Lipsium ende T. Bezam in druck uytghegheven. des gheloofs Anno 1566.

Oorsake myns schryvens alhier/ is myn Conscientie/ so my self als 't Landt roerende.

Ick hadde gheclaaght Anno 1578. (eer ick hier yet hadde doen drucken) van naamschendinge der Predicantē/ versoeckende/ dat hen geboden soude werden my sulcx aan te segghen ende te bewysen: of het swyghen. Ende oock te mogen leven in vryer Conscientiē na de Pacificatie vā Gendt. Men beloofde my justitie/ ende vryheydt der Conscientien met woorden/ maar metter daadt was't geweygert onder onbillicke conditien van my getrou ende stil te dragen. Wistmen anders van my: waarom en straftemen my nyet? Wistmen nyet anders/ waarom en beschermde men my nyet? Soo mede vande Conscientie te beleven in vryheydt: dit beloofde men my/ indien ick myn Conscientie wilde laten dwingen/ te weten/ indien ick geen schriften uyt en gave sonder heur believen/ &c.

Om 't Landt. Ick sie schadelycke dolinge inde Kercke die ick aanwyse ende berispe/ volghens het schryven ende leere der Predicanten selve/ datmen onverbeurt mach doen/ behoort te doen/ ende schuldigh is te doen.

Hier over werdt ick vervolght/ ghehaat/ ende met vele lasteringen ende schandt-namen bekladt/ soo in openbaren druck/ als daghelycx op de Predick-stoelen vande bitterste ende partydighste Predicanten/ die haar leere nyet connende tegen my verantwoordē/ myn persoon schelden/ calumnieren eñ faamrooven/ daar inne de oude eñ nieuwe Phariseen/ ende Jesuyten navolghende. Waar aan hen de voorsichtighe menschen nyet en sullen stooten/ we- Matt.5.11.
tende/ dat sulcx lichtelyck van de 12.
quaatste wert ghedaan/ ende mee- 1.Pet.4.14.
sten tyt d'alder vroomste van s'we- mat.23.37/
relts-schyndeughden is wedervaren: 11.26.
maar oordeelen onpartydelyck/ wien de leelycke schandt-namen van vry-geest/ Libertyn/ Ketter/ Pelagiaan/ Godloos/ Vyandt ende verachter vande Religie/ &c. eñ sulcx alsse uyt spouwē/ toecomt: Of die de Religie/ de vreese Godts ende 't beleven haarder conscientie
tot Godes eere ende dienst vanden Galat.1.10/
Naasten/ veel meer acht dan tyde- 6.12.
lycke ruste/ gemack/ gunst der men- Jer.6.14.
schen/ eer-Ampten/ Overheydts

Luc.6.26. haat / ja eyghen leven: Of andere
Rom.16.18 die gheacht/geeert/ ende gegageert
in weelde dronckeu zijnde / nyet en
ontsiet sijnen mede-knecht te ver-
Matth.24. volghen eñ te slaan met het swaart
49. Psal.52. van sijne vyandtlijcke loghen-ton-
4.5.6. ghe/ ende des Overheydts / daar't
hen mach ghebeuren/ sonder eenige
sonde of conscientie daar vā te ma-
ken/of eenighe vreese Godts/ Reli-
gie / of liefde daar over te bethoo-
nen. Waar't sake / dat de heftighe
Voorstanders ende Leeraars van
de Catechismus/ so yverigh waren
in't wel nacomen ende beleven van
haren Catechismus of Kinder-leere
daarse met Godes Woordt over-
een comt/ als mede in't verbeteren/
daarse onschriftuerlijck spreeckt/ sy
souden hen selve/hare leere/ Religie
ende de menschen verbeteren/ ende
veel meer vruchts doen.

Catechis. Vraghe 112.

WAt wilt dat negenste gebodt?

Antwoorde.

a Deut.19.19. Prov.19.5. etc. Dat ick teghen nyemandt valsch
ghetuyghenisse en [a] geve/ nyemant
sijne woorden verkeere/geen [b] ach-
b Psal.65.5 terclapper oft lasteraar en zy. Nye-
c Psal.15.3. mandt lichtelijck [c] ende onverhoort
Rom.1.29. oordeele / oft helpe verdoemen [d]:
d Mat.7.1. Rom.2.1. maar allerley lieghen ende bedrie-
ghen/als eygen wercken des Duy-
vels [e] vermijden/ ten zy dat ick den e Joan.8.44.
swaren toorne Godts op my laden
wil [f]. Item dat ick in't gherichte/ f Susan.6.2
ende alle andere handelinghe/ de Prov.12.22
waarheydt lief hebbe/ oprechtelijck Ezech.18.4.
spreke ende [g] bekenne: Oock mijns g Eph.4.25.
Naastens eere ende goet gheruchte
na mijn vermogen [h] voorstae ende h 1.Pet.4.8
vordere.

Doet dit Vrunden / ende vaart wel.

Severus Sulpitius.Lib.2. fol.148. ONtrent de Jaren 387. leerden de Priscillianisten / datmen de sonden nyet laten ofte mijden en konde, ende dat sy aangheboren waren, &c. Ende werden in't Concilie van Bordeaux voor Ketters veroordeelt.

Ontrent veertigh jaren daar na roerde haar de Ketterye Prædestinatorum, leerende dat alle dingen waren voorsien ende gheordineert/&c. so dat die ghene die ter Hellen voorsien waren, nyet en holp dat sy geloofden of boete deden: ende dat die ten eeuwigen leven gheordineert waren geen sonde en schade: haren oorspronck nemende uyt het qualijck verstaan der Boecken Augustini.

Sigibertus in sijn Cronijcke. Sebast. Franck in sijn Ketters Cronijcke. In't Concilie van Orangien werden sy versoeyt ende gheanathematiseert/ die daar gheloofden dat yemandt door Godts macht tot het quaat ghepredestineert was, &c.

FINIS.

